

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Hazırlayanlar:
Raif İvecan, Ahmet Efiloglu

HATIR
IĞI
SEREZLİ
MEHMED
RAGİB
K
LPATİ

Rus ve İngilizlere Karşı
Bir Osmanlı Zabiti

(1917-1918)

RUS VE İNGİLİZLERE KARŞI
Bir Osmanlı Neferi 1917-1918
Serezli Mehmed Ragıp

HAZIRLAYANLAR
Ahmet Efiloğlu
Raif İvecan

TİMAŞ YAYINLARI | 2563
Haturat Dizisi | 25

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

PROJE EDITÖRÜ
Adem Koçal

EDITÖR
Zcynep Berktaş

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Ağustos 2011, İstanbul

ISBN
978-605-114-526-6

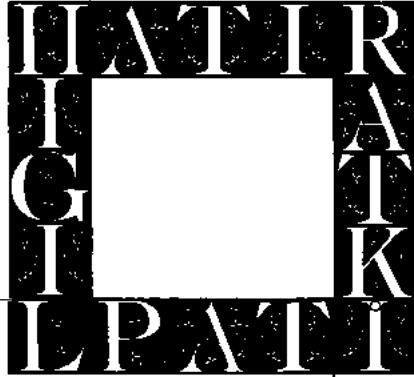
TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24 Faks: (0212) 512 40 00
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Rus ve İngilizlere Karşı

Bir Osmanlı Nefesi 1917-1918

Serezli Mehmed Raqib

RAİF İVECAN

1974 yılında Kayseri’de doğdu. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden 1995 yılında mezun oldu. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü’nde “XVIII. Yüzyılın II. Yarısında Kızıldeniz’de Ticaret” adlı çalışmayla 1998 yılında yüksek lisansı tamamladı. Yine aynı enstitüde hazırladığı “Osmanlı Hakimiyeti’nde Revan (1724-1746)” isimli çalışmayla doktora unvanını almaya hak kazandı. İlgi alanı sosyo-ekonomik Osmanlı tarihi olup, halen Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

AHMET EFİLOĞLU

1975 Ordu doğumlu olan Ahmet Efiloğlu, Uludağ Üniversitesi Balıkesir Necatibey Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü’ndeki lisans öğrenimini 1996’da tamamladı. Efiloğlu, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalında “Cumhuriyet Dönemi Tarih Araştırmaları” konulu teziyle 2000 yılında tamamladığı yüksek lisansının ardından, 2007 yılında İstanbul Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında “İttihat ve Terakki’nin Azınlıklar Politikası, Rum Örneği” konulu teziyle doktor ünvanını aldı. Doktora tezini “Osmanlı Rumları Göç ve Tehcir 1912-1918” başlığı ile kitaplaştıran Efiloğlu, Osmanlı son dönemiyle alakalı çalışmalarına devam etmektedir.

İçindekiler

Önsöz	7
1. Bölüm / Halepçe’de Türk Askeri.....	13
2. Bölüm / İran-Osmanlı Hududunda Ruslara Karşı	29
3. Bölüm / Büyük Bayram	39
4. Bölüm / Irak Cephesi’nde Bir Buçuk Sene.....	51
5. Bölüm / Ah İstanbul Ah.....	71
6. Bölüm / Ruslar Garran Tepelerinde.....	113
7. Bölüm / Düşman Kurşunundan Beter Sabah Ayazı	137
8. Bölüm / Teyyareler Arz,ı Endâm Ediyor.....	155
9. Bölüm / İsticvablar, Tahkikatlar, Derdestler, Mudarabeler	163
10. Bölüm / Esaret Günleri.....	211

Önsöz

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi'nde savaştığı cephelerden birisi de Irak'tır. İngilizlerin Mezopotamya Seferi adını verdikleri Irak Cephesi, Hindistan'dan gelen İngiliz ve Hintli birliklerden oluşan kuvvetlerin 15 Ekim 1914'te Bahreyn ve 21 Kasım 1914'te Basra Körfezi'ndeki Fav Yarımadası'ndan başlayarak Basra Körfezi'ni işgal etmesiyle açıldı. Osmanlı kuvvetlerinin durdurmada yetersiz kaldıkları İngiliz güçleri 29 Eylül 1915'te Kutü'l-Amare'yi ele geçirdiler ve Bağdat'ı almak için ileri harekete geçtiler. Osmanlı kuvvetleri, geri çekildikleri Selmanipak'da, kendilerine saldıran İngiliz güçlerini bozguna uğrattı. Osmanlı ordusu, Kutü'l-Amare'ye çekilmek zorunda bıraktıkları İngiliz ordusunu çok sıkı bir kuşatma altına aldı. Kuşatmaya dayanamayan İngilizler 29 Nisan 1916'da teslim olmak zorunda kaldılar. Yaklaşık 4 ay 23 gün süren kuşatma sonunda General Townshed kumandasındaki 13.309 İngiliz askeri esir alındı. İngilizler bu yenilgiden sonra uzun bir süre yapacakları yeni saldırı için hazırlık yapmaya koyuldu. Osmanlı Devleti ise Bağdat ve çevresinin savunmasını güçlendireceği yerde Irak'taki kuvvetlerinin bir kısmını İran'a kaydırды. Bu yanlış karar, bölgeye asker ve cephane yığınağı yapan İngilizler karşısındaki Osmanlı birliklerinin durumunu zayıflattı. İngilizler burada özellikle Hindistan sömürgesinden getirdikleri yüzbinin üzerinde askere sahipken Osmanlı

Devleti'nin gücü sadece yirmibin civarındaydı. Böyle olunca Aralık 1916'da başlayan İngiliz saldırısı karşısında dayanamayan Osmanlı güçleri 11 Mart 1917'de Bağdat'ı boşaltmak zorunda kaldı. Bağdat'ı ele geçiren İngilizler daha sonra Kirkük ve Musul'a doğru ilerlemeye başladılar. Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşı'na son veren Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında Musul, Osmanlı Devleti elinde bulunuyordu. İngilizler 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra zengin petrol yataklarının bulunduğu Musul'u işgal ettiler.

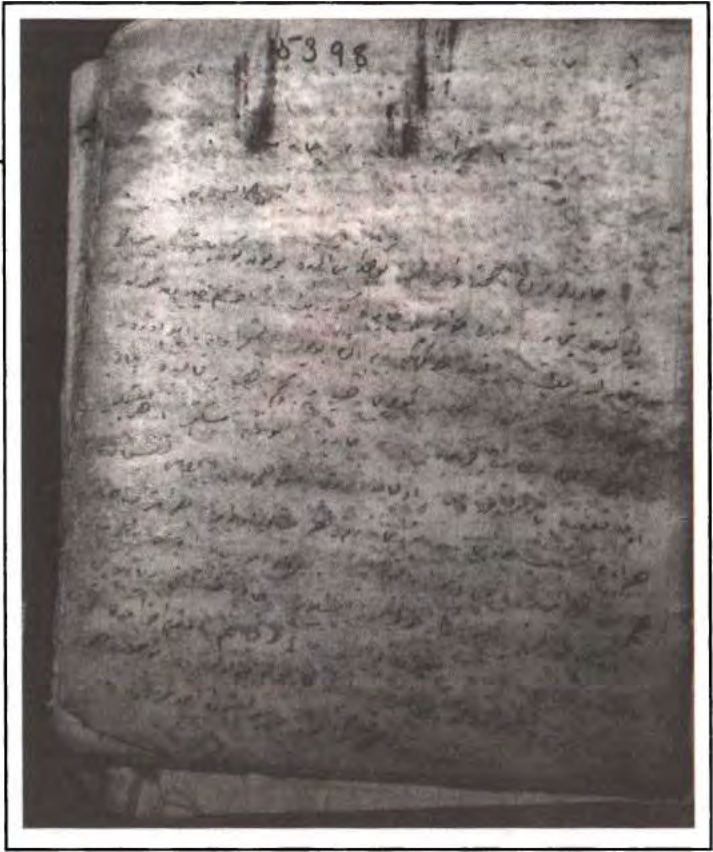
Osmanlı Devleti Irak'ta yalnızca İngilizlerle değil, aynı zamanda Süleymaniye'nin doğusuna kadar sarkmış olan Ruslarla da mücadele etmiştir. İşte bu kitap Irak topraklarında önce Ruslarla daha sonra da İngilizlerle yapılan mücadelenin 6 Haziran 1917 ile 1 Mayıs 1918 arası 14 aylık bölümünü aktaran bir günlüktür. Günlüğün sahibi Mülazım-ı evvel (üstegmen) Serezli Mehmed Ragıb'dır. Kahramanımız cephede çok zor koşullar altında yaşadığı her şeyi gün gün defterine aktarmış adeta elindeki defterine içini dökmüştür. Yazdığı günlükte tarihe not düşen Mehmed Ragıb öncelikle Osmanlı askerinin ve ordusunun durumu, savaştığı yerlerin coğrafi ve etnik özellikleri hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Günlükte, Osmanlı ordusunun İran sınırında Ruslara karşı verdiği mücadele, ordunun içinde bulunduğu çaresizlik ve askerlerin acınacak perişan halleri hazin detaylarla gözler önüne serilmiştir. Günlüğün önemli bir kısmı Süleymaniye'de İran sınırında Ruslarla yapılan çarpışmalara ayrılmıştır. Rusya'daki 1917 Devrimi'yle yeni Rus yönetimi savaştan çekilmiş ve böylece savaşın Rus cephesi kapanmıştır. Böylece Mehmed Ragıb'ın da içerisinde bulunduğu Süleymaniye, Pencobin çevresindeki birlikler Irak'taki İngilizlere karşı kullanılmak üzere sevk edilmiştir. Mehmed Ragıb bu ikinci kısımda 1 Mayıs 1918'de Tuzhurmatu'da esir oluncaya kadar İngilizlerle yapılan savaşları anlatmaktadır.

Üsteğmen Serezli Mehmed Ragıb Efendi'nin günlüğünün cildi.

Günlüğün sahibi Serezli Mehmed Ragıb'tır. Ancak belirtmek gerekir ki günlüğün aslına bakıldığında günlük sahibinin metin içerisinde gün gün tuttuğu notlarının altına yerine göre bazen İsmail bazen İsmail Salih şeklinde imza attığı görülmektedir. Ayrıca metin içerisinde bir yerde kendisinden "İsmail" olarak bahsetmektedir. Ancak günlüğün son sayfasından açık bir şekilde Serezli Mehmed Ragıb ismi yazmaktadır. Yazarımız metin içerisinde isim karışıklığının neden kaynaklandığına dair herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Bizler ise günlükte açık bir şekilde yazılmış olduğundan Serezli Mehmed Ragıb ismini esas aldık.

Mehmed Ragıb hakkında günlük içerisinde kendi yazdıklarının dışında bir bilgiye sahip değiliz. Serezli olduğunu ifade

Üsteğmen Serezli Mehmed Ragıb Efendi'nin günlüğünün ilk sayfası.

etmiş olmasından Balkan muhaciri olduğu anlaşılmaktadır. Yine kendi yazdıklarından ailesinin İstanbul'da yaşadığını anlıyoruz. Aslında kendisi aslen asker değildir, polistir. Savaş çıkınca üsteğmen olarak orduya katılmıştır. Mehmed Ragıb'ın gerek savaştan önceki gerekse 1 Mayıs 1918'de İngilizler'e esir düştükten sonra yaşadıkları ile ilgili bilgiye ulaşabilmiş değiliz. İhtimal ki esir düşünce İngiliz askerleri tarafından günlüğü elinden alındığı için esaret dönemi hakkında, esaretin ilk günü hariç, not tutmaya fırsat bulamamıştır. Yine bu cephede İngilizlere esir düşmüş bir askerin günlüğünden öğrendiğimiz

kadarıyla, İngilizler esir aldıkları Osmanlı askerlerini önce Tikrit'e oradan Bağdat'a sevk etmişlerdir. Bağdat'tan da nehir yoluyla Basra Körfezi'nde hazırladıkları büyük esir kampına sevk etmişlerdir. Burada uzun bir müddet kalan esirlerin Hindistan'a mı yoksa İngilizlerin Afrika kıtasındaki diğer esir kamplarına mı gönderildikleri hakkında bilgi sahibi değildir.

Mehmed Ragıb'ın günlüğü İngiltere'de Savaş Müzesi'nde (Imperial War Museum, catalogued as "Misc 12 Item 258 Turkish Officer's Diary") bulunmaktadır. Bizim günlükten haberdar olmamız ise günlük üzerine araştırma yapan Leo Gough isminde bir İngiliz araştırmacı sayesinde. İngilizlerin Ankara büyükelçiliğinde görevli babasının işi dolayısıyla çocukluğunun bir kısmı Ankara'da geçen Leo Bey, günlüğün günümüz alfabesine aktarılması konusunda Türk Tarih Kurumu ile irtibata geçer. Türk Tarih Kurumu'ndan değerli hocamız Prof. Dr. Kemal Çiçek, Leo Bey ile bizi tanıştırdı ve günlüğün latin harflerine çevrilmesi konusunda Leo Bey'e yardımcı olmamızı rica etti. Böylece biz günlük üzerinde çalışmaya başladık ve Leo Gough'un da müsalesiyle bu günlüğü kitaplaştırarak yerli okuyucuları haberdar etmeyi düşündük.

Günlük sadeleştirme yapılmadan Osmanlı Türkçesi'nden günümüz Türkçesi'ne aktarılmıştır. Zaten okunduğunda metnin ne kadar sade olduğu görülecektir. Sadece orijinal metinde okunamayan yerler parantez içerisinde üç nokta ile gösterilmiştir.

Bu vesileyle bizi bir Osmanlı zabitanın İngiltere Savaş Müzesi'nde bulunan günlüğünden haberdar eden Leo Gough'a, bizi onunla tanıştıran saygıdeğer Prof. Dr. Kemal Çiçek hocamıza, çalışma sırasında Osmanlıca metnin bir an evvel tamamlanması konusunda yaptıkları büyük katkıdan ötürü dostlarımız Murat Aydoğdu ve Ramazan Erhan Güllü'ye ve bu günlüğe ilgi gösteren ve okuyucularla buluşmasını sağlayan editörümüz Zeynep Berktaş Hanımefendi'ye ve onun nezdinde Timaş Yayınları'na çok teşekkür ederiz.

Raif İvecan-Ahmet Efiloglu

1. Bölüm
Halepçe'de Türk Askeri

6 Haziran 333 Çarşıamba (6 Haziran 1917 Çarşıamba): Çadırlarımızın sıhhat ve istirahat gölgesi altında bütün gün yattım. Sabah erkenden tımar, sonra hayvanları çayıra götürmek. Akşam çayırdan geldikten bir tımar ettirmek. Bizim en büyük işimiz (...). Köyleri hep bir biçim hep bir kalıpta. Çadır ateşini mahkum bataet geçiriyoruz. Çadır (...) meskensiz, her işimiz ufaklığına (...) ufak ufak (...) hem üç kişinin yuvası. Burası bizim hem yatak odamız, hem istirahat odamız, hem yemek odamız. Misafir burada kabul edilir. (...) kaldırılmış. Rüzgar her taraftan (...) Çadırın (...) sağ taraftayım. Makam-ı istirahatte cihet-i (...) daire-i mahsusa (...) bulunur (...) yerleşik usulümüzdür.

Battaniyelerden vücuda gelen yataklar temiz (...) koltuk ve kanepelerle vazifesiyle (...) misafirlere buraları ikram ediyor. (...) olduğu için döküntü bırakmalarını bekleyenler pek nadir bulunur. Bunun için bittin tamamen tahliye herkesi beyan etmek bu güne kadar nasib ve müyesser olmamıştır. Bu bit meselemizdendir ki misafir geldi mi (...) işe verdiğim gibi hiç kimse öyle yer göstermeye yatak takdim etmek gibi ikramlara tehâlık gösteren (...) misafir nereye oturursa orası artık düşünmelidir.

Saatler bir türlü geçmiyor. Can sıkıntısından ne yapacağımızı bilmiyoruz. Şimdiye kadar dört arkadaş hepimiz bildiklerimi-

zi anlattık, düşündüklerimizi anlattık, geçirdiklerimizi anlattık. Artık anlatacak bir şey kalmadı. Binaenaleyh bir araya gelip de konuşmak kabil olmuyor. Ya el şakası ya ağız. Tahammül edene aşk olsun. Çay içmek bizi bir parça meşgul ediyor. Fakat bunda da şeker belası var. Çünkü çay kadehlerimiz (...) pek ufaktır. Ufak bir turşu çömleği kadar. Benim İstanbul'dan getirdiğim, Fahri'nin (...) metrukâtı arasında bulduğu reçel hokkalarıyla içiyor. Bunlar lâ-ekall müstamel çay kadehlerinden beş altı tanesinin aldığından fazla çay alır. Şeker de bu nisbette tabii fazla gidiyor. Bugünlerde şekerimiz sıfırı bitirmek üzeredir. Şeker kalmadıktan sonra hepimiz hepsapla içmeye başladık. Çay içmezsek yemiş var. Alaya gelen satıcıların hepsi ilk evvela bizim çadırı bir kere ziyaret eder. Zerdalisi gider hıyarcı gelir, hıyarcı gider zerdalisi gelir. (...) ağzımızın bir dakika durduğu yok. Muttasıl yiyoruz. Bakalım ne gün fesad-ı mideye uğrarız. Lâkin çayın yerine birisi kâim olmuyor. Şimdi böyle koca bir kavanozu içtim. Halim kızdı. Ona çay bırakmamışız. Ona kim dedi bu kadar çok uyusun. Kızmak var darılmak yok. Kim dinler. Neredeyiz be. Kızmak ne kelime olur. İşte yine zerdali yedik. Evet midem (...) ise patlayacak. Çay üzerine zerdali. Ne kadar da midevî değil mi? Lâkin bizim midelerimizi dahi öyle olur olmaz şeyler bozamaz. Çünkü tam asker midesidir.

Dört beş gün evvel Süleymaniye'den gelip Diyale'yi geçerek İran'a kaçmak isterken yakalanan Acemler meselesi alayın bugünkü dedikodosunu teşkil etmektedir. Bunun suyu bana da dokundu. Fakat makusî cihetten. Herkes (...) ben ise belaya tutuldum. Yedi tane Acem'in mahkemesi isticvabı ile uğraşıyoruz. Ve bu daha uzayacak. Jandarma kumandanının riyasetinde teşekkül eden divan-ı harbe güzellerden güzel ben de aza tayin edildim. Sanki bana lutf ettiler. Ya mertebem büyüdü. Maksat, tahkikatı benim başıma dolamaktır. Acemler Türkçe bilmiyorlar. Tercümanların Türkçesini ben anlamıyorum. Bir kişinin isticvabı saatlerce sürüyor. Dün başım davul oldu. Daha da isticvab edilecekler varmış. Köylü gelecek

de bunlardan da (...) ifade alınacak. Allah selamet versin. Divan-ı Harb'deki Acemlerin Halepçe'nin garb-ı cenubunda üç dört saat mesafede bir köyde silahları için köylülerin taarruzuna uğramışlar. Müsademe olmuş, köylü bunları yakalamış, silahlarını almışlar. Sonra asker yetişmiş, tekrar bunları ve silahlarını alıp Halepçe'ye getirmişler. Müsademede (...) bir kısraak vurulmuş, ölmüş. Bir de kadın yaralanmış. Dava bu. Bi't-tabi Acemler (...) bî-günah olduğu âşikâr.

Asıl mesele diğer Acemlerde. Alay kumandanı bir hafta evvel dört beş atlı maiyeti ve yirmi atlı bir müfreze ile bize teslim edilen noktalara gzmeye gitmişti. İran'a en hakim bir geçit noktası varmış. Buraya geldiklerinde aşâirle bir takım Acemlerin müsademesine tesadüf etmişler. Acemler geçidi elde ederek İran'a geçmek istiyormuşlar. Bizimkiler geçidi tutarak Acemleri durdurmuşlar ve üç yüzünü de esir almışlar yahud teslim olmuşlar. Bu Acemler İran jandarmaları ki Süleymaniye'de bulunurlarken Almanların ve bizim kendilerine son zamanlarda (...) başlamamızdan muteber olarak firar etmek isteyen bir guruh imiş. Her birisinin üzerinde beş on lira varmış. Aşâir, bizimkiler hepsini soyup soğana çevirmiş. Derler ki alay kumandanı üç yüzü mütecâviz lira almış, diğerleri de ne uydurdu ise alay kumandanı bu gazadan sonra evvelki gün buraya geldi ve alaya Acemlerden alınan otuz kadar hayvanı ve yüz seksen Fransız silahını üç Acem zabiti beraberinde getirdi. Bir çok rovelver, saatler, elbiseler, çizmeler, her türlü ufak tüfek iğtinam edilmiş. Bölük kumandanlarına birer manliher rovelveri verilerek tevziat hitam buldu. Şimdi alay başından aşağı çalkanıyor. Vay bize niçin yok!

7 Haziran 33 Perşembe (7 Haziran 1917 Perşembe): Zavalı çocuklar hâlâ gece gündüz yırtınıp duruyorlar: Bize neden yok! Söylüyorlar söylüyorlar bitiremiyorlar. Haksızlık imiş. Nasıl olurmuş, vermeleri lâzım değil miymiş. Bir düziye feryad ediyorlar. Bir sürü dedikodu. Fakat dinleyen yok. Beyhude iniltiler, beyhude figanlar. İmam yine bildiğini okur. Bir gün çeneleri yorulur kendiliklerinden susarlar. Acemi çocuk-

lar, kurtla arslanın (...) hikayesini galiba şimdiye kadar bir defa olsun dinlememişler, işitmemişler. Bizde, er ol, kebab ye derler işte bu kadar.

Kaç kereler kendilerine sordum: Siz olsanız verir miydiniz? hepsi susuyor. O halde neden alay kumandanına ta'n ediyor-sunuz. Hangi budala adam vardır ki eline geçen nimeti bilâ-sebep herkese taksim etsin. Haksız imişler. Ya biz neden haklıyız. Onlar dönmüşler onlar tesadüf etmişler onlar almışlar. Tabii onların hakkı. Bize ne oluyor. Bu kadar olsun onların zahmeti geçmişken haksız olurlarsa biz arkası üstü burada yattığımız halde neden hisseye hakkımız olur. Verirlerse na ala. Vermezlerse hiçbir şey demeye hakkımız olamaz.

Ben gülerim onlar didişiyorlar. Hepsi pür-ihtiras. Ah keşke ben de gitseydim diyerek hepsi yanıp kavruluyorlar. Temenni-yi muhâl yahud geçmişe teessüf. Eski bir murabba' hatırıma geldi :

Haset-perverlerin hali yamandır
Ki yoktur bir bela beter hasetten
Nefsine sarılmış müz'ic bir yilandır
Ki çıkmaz çıkmadıkça can hasetten

Herkes düşünceye dalmış. Kimisi atlara bakarak yağızı ben almakta haklıyım diyerek namzedliğini ilân ediyor. Kimi bölük kumandanlarının bellerinde sallanan koca manliher rovelverlerini gösterip yedi tane imiş bunlar ötekiler ne oldu baygın baygın ötekinden soruyor. Bazıları sarı sarı liraları düşünerek birbiri üstüne ah çekiyor. Divan-ı Harp'teki yedi nefer Acem'in 23 lirasını mikyas ittihaz ederek üç yüz kişide ne kadar bulunması lâzım geldiğini tenasüble bulmak isterler. Üç yüz lira imiş yok beş yüz imiş yok sekiz yüz, yaver ne kadar almış, öteki alabilmiş mi, Zeki mi çok almış Hicabi mi. Hesap ediyorlar hesap ediyorlar bir türlü çıkaramıyorlar. Hiç bu tenasüble çıkar mı budala çocuklar bilmezler ki bu öyle dört meçhullü değil belki ilâ-nihaye meçhulâtla sarılmış bir muadeledir ki içinden cebir bile çıkamaz, bunu logaritma bile halledemez. Nerede kaldı ki tenasüb halletsin.

Kimi saatleri, rovolverleri diline dolamış, kimi elbiseleri, çizmeleri, kimisi de bir çok ufak tüfek de ele geçmiş olduğunu ortaya sürüyor. Çekişip duruyorlar. Bir gürültüdür gidiyor. Üç kişi bir yere gelsin muhakkak bu meseleyi münakaşa ederler. Birisi başka türlü hesap eder öteki daha başka türlü düşünür. Yok böyle idi, yok öyle idi. Öteden birisi hayır öyle neden olsun diyerek işi azıtırlar, hemen birbirleriyle kavga derecesine çıkarırlar. Yahu ne oluyorsunuz, ortada ne fol var ne yumurta. Ben itiraz edeceğim. Kim derse ki bize hisse verilmedi, bize bir şey yok, hayır yalandır, bütün efendilere mükemmel bir hisse kaldı! Meselenin münakaşası. Doğru değil mi. Usta olan işini uydurmuş, almış gitmiş. Az almış çok almış bunun hesabı düşünmesi size mi kaldı. Haydi gidi çocuklar. Boş boşuna düşünmekten hasta olacaklar. Acırım zavallılara! Bugün çayır nöbeti bende. Divan-ı Harb de var. Nasıl olacak bilmem. Bizim bölük kumandanı mahkeme falan dinlemezmiş. Bugün bir şey yok. Onun mahkemeden haberi yokmuş. Buyursun çayıra demiş. Benden çayıra göndermekle öç mü alacaksın a! Çayıra değil tarlaya da giderim. Arka üstü yatacak olduktan sonra bunun neresinde güçlük var. Hayvanları güzel bir çayıra yaydım, çadırımı da otağın üzerine kurdum, oh gelsin istirahat!

Süleymaniye Şehri şimâl ve şark-ı şimâliden kopup yekdiğere muvazi olarak cenub-ı garbiye doğru uzanan iki silsile-i cibalden garbe yani soldakinin vadiye muntehi olacak etekleri arasında bir çukura sıkışmış sevimsiz bir memlekettir. Biz Süleymaniye Ovası'na bu iki muvazi dağın şarktakisinin arkasından ve dağın hemen nokta-yı ibtidasına yakın bir belden aşarak indik. Ve azami yirmi kilometre genişliğinde olan vadiyi cenub-ı garbiye doğru bir kat'-ı nâkısı şeklinde geçerek Süleymaniye'ye vasil olduk. Süleymaniye Ovası'nın genişliği yirmi kilometre yoktur. Çünkü ovaya girdikten dört beş saat sonra Süleymaniye'ye yetiştik. Bu dağlara zannedersem Havraman Dağları diyorlar.

Bu Havraman Dağları Süleymaniye'ye gelmekle yine veche-i istikametlerini bozmayarak otuz beş-kırk kilometre kadar at-başı beraber uzandıktan sonra hafif bir kavis çizerek sağa sola ayrılırlar. Ve ayrılmadan evvel de bu noktada anlaşılır anlaşılmaz bir tatlı irtifayla ufak ufak tepeciklerle yekdiğere iltisak ederler. Ve bu suretle Süleymaniye Ovası'na hitam verirler. Bu ufak tepecikler büyükçe bir kerme bir hendek gibi Süleymaniye ve Gülambar vadileri arasında tabii bir sedd-i fâsıl teşkil ederler. Her iki silsile-i cibâl başladıkları kavis üzerinde gayr-ı muntazam devam ederek garb ve cenub-ı garbi istikametlerinde yine birbiriyle birleşirler ve bunların arasında yirmi kilometre kutrunda sola taşkın muhîd daire şeklinde bir vadi teşekkül eder. İşte bu Kel Ayzer-Gülambar Ovası'dır. Girintisi çıkıntısı dağlardan, her tarafından süzülüp gelen çaylar derecikler bütün bu ovaya akar ve bütün ovayı bir bataklıkla döndürür. Bunun içindir ki burada pirinç ekilir. Bu kadar suyu bol bataklık vasıta olmadığı halde ağaçlık değildir. Ova da tarlalarda ağaçlık pek nadirdir. Orman hiç yoktur.

Halepçe kasabası bu ovanın garbında dağların iltisak ettiği nokta istikametinde ovanın biraz yüksek ve dağın eteklerindedir. Burada ağaç hemen yalnız kasabalara ve köylere münhasırdır. Ve Halepçe'nin sağ ve solunda dağın eteklerini takiben birbirine yakın köyler görülmektedir. Bunlar dağların etekleri arasında ağaçlıklara gömülmüş yeşil bir kabartma kadife gibi süslü ve zariftir.

Halepçe'nin yüzü şarka ve şimâl-i şarkîye doğru olup garbındaki Havraman Dağları'na daha yukarılardan şimâlden inen büyük bir silsile karışarak İran dağlarıyla Diyale suyunu aralarında sıkıştırırlar ve yekdiğerine pek yakından muvazi olarak şimâlden cenuba doğru ta Basra'ya kadar uzanıp giderler ve Diyale suyu baştan aşağıya kadar eski İran hududumuzu teşkil eder. Bizim de vazifemiz işte bu sarp dağlar üzerindeki tek tük geçitleri, İran'a yol veren boğazları Ruslar'a karşı müdafaa etmek. Musul ve Kerkük de dahil olduğu halde Süleymaniye ve Halepçe ve daha bu daire üzerinde olan mevkiiler

ekâlim-i milliyenin sedd-i fasılı yahud fâsıl-ı müşterek noktası olduğundan hususiyetlerini muhafaza edememişlerdir. Hakiki olarak bunlara hiçbir milliyet izafe edilemez. Ne fizyonomilerinde bir yeknesaklık, ne lehçelerinde bir hususiyet var. Görünüşe göre burada Kürtlük galip gibidir. Hemen ekserisi ben Kürdüm der. Fakat lisanları Farisî'nin hemen aynıdır. Fakat fizyonomileri katıyen Türk'tür. Halbuki âdât, tarz-ı telebbüs, suret-i iskân pek ziyade Arap'a benzer. Kürdüz diyorlar. Halbuki kendi yerleriyle Arap diyarı Irak arasında pek çok Türkler var. Kerkük'ten aşağıya cenuba ve cenub-ı garbiye doğru Tavuk, Düzsarma, Tuzhurmatu, Karatepe, Salahiye hatta Deliabbas. Sonra Edhem suyu civarındaki Emirler Köyü, Ruyhat ve bu meyanda bir çok aşâir, mesela bizimle müsademe eden Bayatlar hep Türktür. Eğer buraları Kürt olsaydı bu Türkler oralara kadar nasıl inebilirlerdi. Bunun için Kürtlükleri o kadar sağlam bir iddia olamaz. Hasılı daha ziyade Türktürler fakat zaman, hadisat, bir çok cereyanlar bunlara milliyetlerini şaşırtmış, anlaşılmaz bir hale koymuştur. Lehçe burada pek tuhaftır. Herkes bir başka şivede söyler. Türküm diyenlerin Türkçesini anlamak o kadar müşkil. Hele Acemlerin Türkçesini hiç anlamıyorum. Divan-ı Harb'deki Acemleri isticvab edinceye kadar ne müşkilât çektim. Kendilerine daldan budaktan gülle endaht ederlermiş. Gel de anla. Evvela insan acaba İngilizlere tesadüf ederek topçu atışına mı maruz kaldılar diye tereddüd eder. Burada gülle nerede? Sonra daldan budaktan endaht ediyorlarmış. Acayib. Toplari ağaçlara mı benzetmişler. Amma büyük ormanlarda imiş! Bu kadar büyük bir ormanda nasıl kaçamadıklarını insanın soracağı gelir.

Meğer öyle değilmiş. Daldan, yüksekten, yukarıdan, budaktan, alçaktan, aşağıdan demek imiş. Gülle dedikleri ise mermi imiş. Dün de çadırda mahbus Acem zabiti ve arkadaşlar çay içiyorduk. Şekerli ve şekersiz içmekten açıldı da Acem dedi ki bizde hâmisi şekersiz içer (...) çörekle içer. Ne âlâ, demek Acemistan pastacı dükkanıyla dolu. Halbuki çörek dediği ekmek imiş. (...) evet, bir parça anlaşıyorum.

Halepçe Karargâhı

12 Haziran 333 Salı (12 Haziran 1917 Salı): İki gün divan-ı harb. Divan-ı Harb biter bitmez birbiri ardı sıra gelen çayır ve alay nöbetleri dört gün beni yazmaktan alıkoydu. Divan-ı Harb bitti fakat ben de bittim. Ne divan-ı harb ki ah. Ben âzâ, lâkin baştan aşağı riyaset ettik. Acemlere adem-i mesuliyet, mücahidlere de üç ay mahkumiyet kararı verdik. Tahkikattan, istintaktan tut da ta hükmüne kadar boylu boyunca falsolu bir evrak-ı tahkikiyye. Bereket anlayan yok. Alay kumandanının böyle şeylerden haberi yok. Ve illâ pek rezalet olacaktı.

Yine Halepçe

23 Haziran 33 Cumartesi (23 Haziran 1917 Cumartesi): On bir günden beri yazmamışım. Hem yazılacak bir şey de yok ki. Tavlaları düzelttik, yemlikler yaptık. Şimdi de çardaklarla uğraşıyoruz. Biz yapıyoruz o yıkılıyor. Kış gelince ancak çardakları bitirebiliriz. Çadırların bezlerini değiştiriyoruz. Kabalak yaptırıyoruz. Bize ve askere. İşte bu günlerdeki işlerimiz. Dört-beş gün evvel Halim dört atlı ile ileriye keşfe gitti. Diyale'yi geçerek otuz beş kilometre İran'a girmiş. Dünkü raporunda da Kasr-ı Şirin'e takarrub ettiğini yazıyormuş. İki gün evvel de Fahri, Süleymaniye'ye gitti. Bugün yarın Halim gelir. On günden beri de başımıza bir de akşam üzeri piyade talimi çıktı. Filvaki bir buçuk saat ama yine can sıkıyor. Güneşte bir saat durmak insanın kebab olması için kâfi. İki günde rahattık, perşembe ve cuma talim yok. Bu gün yine güneşte kafa patlatacağız. Of, her dakika düşünüyorum, şu dertlerden ne zaman kurtulacağım. Bıktım, usandım. Talim, nöbet, alay nöbeti, tımar, su, bilmem ne. Hasılı her nerede olsun rahat yok.

Buranın sıtması yaman. Az kafa tutayım diyenleri öyle alaşağı ediyor ki inlemeleri ta yedi kat göğe çıkmaktadır. İşte sıra

şimdi Cemil'de. İki gündür sıtmadan büzüğü doğrultamıyor. Daha evvelce Fahri yakalandı. Necmi de yarım sıtmalı. Sıra bakalım bize ne vakit gelecek. Fakat hayret ediyorum, ben kendimi burada hiç korumadığım halde sıtmaya yine yakalanmıyorum. Bütün gün açık saçık gezerim. Hatta ayağımda donum yok. Bir pantolon var. Geceleri açıkta yatarım. Aç ve tok karnına bin türlü şey yerim. Zerdali ve hıyardan çatlayacağım. Hamdolsun yine iyiyim fakat zann etmem ki bu iyilik uzun müddet sürsün.

Dün bir beladan kurtuldum. Benim kısırağın tayını sattırdık. Artık kısırağımı mekkâriden alacağım. Lâkin hayvan ne kadar zayıf. Düşünüyorum, alayım mı, yoksa iyi oluncaya kadar mekkârîde mi bırakayım? Dün gece memeleri yumruklar gibi şişmiş. Sütünü sağdım, bugün de içtim. Ne kadar güzel. Zavallı kısırak yavrusundan ayrıldığına ne kadar canı sıkılıyor. Eşeğin yavrusunu getirttim, belki emer de memeleri biraz rahat eder dedim.

Sıpanın ağzı memelerine dokununca biçare kısırak tayını hatırlayarak yahud onu zannederek kişnemeye başladı. Her dakika yavrusunu arıyor. Yavruyu meraklı bir adam aldığına çok memnun oldum. Ne kadar anasından ayrıldıysa da bâri bakılacak.

28 Haziran 333 Perşembe (28 Haziran 1917 Perşembe): Of yarabbi sıcaktan nefes alamıyorum, patlıyorum. Hele çadır o kadar cehennem oluyor ki bir hamamdan fark edilmiyor. Askerden, zabitlerden hasta olanlar her gün gittikçe çoğalıyor. On günden beri Cemil yatıyor. Evvela sıtmaya tutuldu, şimdi de gözleri ağrıyor. Halim memuriyetten gelir gelmez bir gün sonra o da tepeyi vurdu, o da sıtmaya yakalandı. Dünden beri ben de biraz rahatsızım fakat hamdolsun bugün kendimi iyi görüyorum. Rahatsızlığım ilerleyecek gibi değil. Benimki sıtmadan ziyade mide rahatsızlığı. On gündür alay ve bölük nöbeti bekliyorum. Efendiler hasta.

Irak Cephesi'nde bir çöl karargâhı ve çadırlar.

Nöbeti ben teslim alıyorum, ben teslim veriyorum. Aşağı İsmail Efendi, yukarı İsmail Efendi. Elhamdülillah bugün Halim'e sıtma gelmedi de nöbeti aldı, ben de kurtuldum. Çadırın cehenneminden kurtulmak için bir çardak yaptık fakat biz istifade edemiyoruz. Bölük kumandanları az gelmiş gibi şimdi de alay kumandanı gelip oturdu. Çaresiz kendim için bir başka yapacağım. Fakat bir türlü yapamıyorum.

Haoraman Dağları'nda

4 Temmuz 333 Çarşamba (4 Temmuz 1917 Çarşamba): Bir de başımıza Rus belası çıktı. Pencobin'i zapt ederek Süleymaniye'yi tehdit eden Rus kuvvetlerinin Halepçe'nin şimâlindeki dağlardan ovaya inerek Süleymaniye'yi alması muhtemel imiş. Bizim alay bu ihtimali def etmek için dağlardaki geçitleri tutacak. Pazartesi günü Halepçe'den çıktık. Akşama kadar ancak dağlara gelebildik. Eteklerde geceyi geçirdikten sonra erkenden tutulacak boğaza hareket ettik. İşte dünden beri bu pis yerin içerisinde karmakarışık yolsuz, ıssız dağlarda Rus arıyoruz. Bugün ileri karakol nöbeti bende. Daha teslim alır al-

maz sağdan bir makineli tüfek işittik. Bütün zirveleri dolaştık. Of! Yarabbi ne pis dağlar. Elhamdulillah ki Ruslar ricat etmiş. Eğer etmeseydi bizim alay bir müsademe vukuunda hapyutmuştu. Bizim kumandan nazar almasın hakikaten mesele. Öyle bir müdafa mevki intihab etmiş ki değil ben, buna develer bile güler. Sağımızdaki bütün civara hakim yüksek tepeleri hiç görmemiş de gelmiş bir çukura bizi sokuvermiş. Etrafımızdan ordular gelip bizi sarsa hatt-ı ricatimizi kesse görmeyeceğiz, haberimiz olmayacak. İşittiğimiz tüfek seslerinin tahkiki için bu civardaki tepeleri gezdim de gördüm, ne kadar müdafaaya elverişli yerler. Yüz kişi ile tutulacak birkaç sırt sayesinde on beş-yirmi kilometrelik bir cephe üzerinden büyük büyük düşman kuvvetlerini tevkif etmek işten değil.

Lâkin ne su var ne de ekmek. İdaresizlik yüzünden burada karakol bırakmak bizim için imkan haricinde. Biz zabitan az çok bir şeyler bulup ölmeyecek kadar yiyoruz. Zavallı askerler üç gündür ağızlarına bir lokma girdiği yok. Kör olsun böyle kumandanlar. Hayvanlarımız bizden beter. Bir derenin içerisine sokulup kaldılar. Ne ot var ne saman. Dün gece üç avuç arpa verdik, işte o kadar! Burada daha dört gün kalırsak açlıktan hem biz hem hayvanlar öleceği muhakkaktır. Şimdi bizim keşif kolları geldi, haber verdiler. Ruslardan Pencobin zabt olunmuş Ruslar ricat ediyormuş. Âlâ. Fakat biz ne olacağız. Ah bir Halepçe'ye dönsek. Alay, alay, hepsi altmış silah-endaz ancak çıkartabiliyor. Tuttular bize muavin olmak üzere bir sürü mücahid verdiler. Allah kahretsin kerataları. Ne mücahid ki.

Bir halt etmedikleri gibi başımıza da bela oluyorlar. Yok su isteriz, yok ekmek isteriz. Biz gidemeyiz, biz yapamayız. Vay kerata evlatları vay. Edemeyecekseniz ne geldiniz it herifler. Biz nasıl edebiliyoruz. Aman açlık olmasa bu dağlarda gezmek oturmak pek mümkün, serin ve ağaçlık. Lâkin susuz.

Kurğazlı Tepelerinde, Havraman Tepelerinde

5 Temmuz 333 Perşembe (5 Temmuz 1917 Perşembe): Bu dağlar, bayırlar ve tepeler. Bu ormanlar, ağaçlıklar ve ağaçlar bana hep eski, pek eski günlerimi hatırlatmaktadır. Zannediyorum ki bizim yaylamızdayız. Çaylaklar öterek, ısıklık çalarak yüksek ağaçların üzerinden süzülüp gidiyor. O sükunet ve (...) hangi zirveye çıksanız piş-i nazaretinize binlerle dereler, binlerle korular serilir. Uzaklarda yalçın kayalı zirveler, tek tük ağaçlar süturuna irtisam ederek birer yeşil nokta gibi süturu lekelenmiş nice yamaçlar görürsünüz. Bu geniş dağlık arazide ne büyük bir boşluk var. Gözünüz bütün dağları gezer de bir ferd-i zî-ruh göremezsiniz. Bu tenhaî insanı ne kadar mecbur-i tefekkür eder. Ben yaylanın تنها ve büyük korularında da bazen böyle dalarak düşünmez miydim.

Fakat bugün daha ziyade düşünülecek şeylerim var. Daha çok düşünmek isterim. Bu yalnızlık ruhumu tazyik etmektedir. Beni o vakit düşündüren sevâik ile bugünküler arasında ne kadar farklar var. O vakit hayalata daldımdım. Tahminlerle vaktim geçirdi. Bugün geçmişi düşünürüm. Bu dakika uzak olduğum vücutları, artık bir kere daha yaşanması muhal olan geçmiş ânât-ı garamı, nazar-ı hayalimde canlandırarak müstağrak olmuştum. Bazı geçmiş günlerime o kadar merbutum, meftunum ki şimdi geçirdiğim dakikalar ne kadar tatlı olsa onların yerine kaim olamaz. Onları ben bir daha yaşayamayacağım. Biliyorum. Hayalen onları yaşatmayı, bütün vakitlerimi onları birer birer hayalimde tecessüm ve tasavvur etmekle geçirmek isterim. Şimdiki en mesud geçecek dakikalarımı bu düşüncelerime, bu hayallerime feda ederim. Bunlar benim için hürmet-i ebediyeye mazhar olmuş vekayî'dir. Eşhasına bir mabud nazarıyla bakarım. Benim için bu vücutlar birer sanem birer ilâhtır. Onlara taparım. Bu vücutlarım benim Allah'ımdır.

Bir tulu, bir gurub, bir mehtab benim için vakt-i ibadettir. Esna-yı ibadetimde mabudum ile beraber olayım. Bir meşce-

re, bir orman o zirvelere, derelere hakim bir dağ tepesi, kimsesiz, تنها, sakın bir ağaçlık, bir gölge, bir yeşillik benim bir mabedim, ben rüku ve sücudumda mabudumun karşımda olmasını isterim. Onu görmekle tapayım. Onsuz ibadet edemem. Secdemde mabudum karşımda olmazsa başka şeyler düşünürüm. Başka mabudlar ararım. Bu benim için küfürdür. Şimdi olduğu gibi. Ben başka mabud düşünmek istemem. Allah bir olmalıdır. Şimdi ben güce taparım. Neredesin sen ey benim mabudum olan vücut. Sen şimdi burada bu meşcere de olmalıydık. Bu ibadetgah bir hazarette ki esen rüzgarla yapırakları bir neşide-i matem okuyor, muhît-i sükunet-âverî en ince hisleri tahrik ve beni ye's ve tefekkür eder. Sana burada tapınmalıydım. Ah benim mabudum! İbadetsiz geçen benim bu günlerim en karanlık demm-i hayatımdır. Küfür ve mâsiyet içindeyim. Bu karanlıkta bir şule-yi necat bir ümid yok mu?

2. Bölüm

İran-Osmanlı Hududunda Ruslara Karşı

Garran Geçidi Önünde

8 Temmuz 33 Pazar (8 Temmuz 1917 Pazar): Garran Boğazı'nı Ruslar tutmuş. Kırk dakika ilerimizde bekliyorlar. Alay da bölüklerini dereciklere gizleyerek duruyor. Buradan daha ileri gitmek bizim için biraz güç. Hatta buraya kadar geldiğimiz bile şayan-ı hayrettir. Arazi o kadar gayr-ı müsaidir ki ancak bu kadar olabilir. Şimdiye kadar Rusların harbini görmemiştik, onu da gördük. Herifler amma da kaçıyorlarmış. Pencobin'in iki saat kadar şarkında tam eski İran-Osmanlı hududu mevkiindeki vadide heriflere mükemmel bir baskın yaptık.

Perşembe günü o mahud Havraman sırtlarında idik. Bir emir ile hemen Pencobin'e hareket ettik. Akşam birde Pencobin'de idik. Pencobin garbdan şarka doğru uzanan dar bir ovanın münteha-yı şarkında tepecikler arasına sokulmuş ağaçlık, şirin bir memlekettir. Karşıdan manzarası pek latîf. Burasını muhîr olan müteaddid tepeler, bahçeler ile müzeyyendir. Muntazam yeşil çalı ve ağaçlarla çevrilen bu bahçeler ve içinde muntazam tarhlar ve ağaçlar el ile yapılmış gibi zariftir.

Pencobin'e gelir gelmez alafranga ikide hareket edilerek düşmana bir baskın yapılacağı emredildi. Fahri Süleymaniye'den gelmişti. Onu iâşe zabiti olarak bıraktıktan sonra ikide gece yarısı Pencobin'den piyade ve saire ile beraber hareket ettik. Pis ve dar boğazlardan gidiyorduk. Ben alayın gerisinde

bulunuyordum. Üç buçuk zamanı idi, birden bire ilerimizdeki piyade şiddetli bir ateş açtı. Ne olduğunu anlayamadım. Zannettim ki Ruslar bizi pusuya düşürdü. Ateş bizim gayet yakınımızdan ediliyordu. Başımızdan, etrafımızdan geçen kurşunlardan yalnız bizim değil düşmanın da ateş ettiği anlaşıyordu. Yürüyüş kolunda bulunuyorduk. Piyade önüne geçti ve alayı hemen kaybettim. Solda bir tepe vardı. Arkadan bazı süvarilerin tepeye tırmandıkları ufukta irtisam ediyordu. Ben bunları alay zannettim ve tepenin arkasına doğru yürüdüm. Meğer aşâir imiş. Alay hemen yolumuzun soluna tam siper etmiş, biraz sonra buldum. Ateş devam ediyor, toplar atılıyordu. Ben vaziyetten hiçbir şey anlamıyordum. Zannediyordum ki Ruslar bizi pusuya düşürdü. Alay pek mükemmel idi. Aman yarabbi o ne hal. Bizim yüzbaşı, öteki Yüzbaşı Zeki hepsi berbad idi. Yüzler sararmış ve kararmış adeta yeşil kara olmuş. Ne diyeceklerini şaşırılmışlar. Efraddan da bir çoğu aynı vaziyette idi. Korkanlar derhal tefrik ediliyor. Çileli vaziyetler gayr-ı münasib sözler, lüzumsuz gülümsemeler, zoraki serbestlikler, hep korkaklığın alâmetinden.

Ruslardan dört top, iki mitralyöz aldık ve adamakıllı kaçırdık. Bizim alay Allahü'l-hamd ne suya ne sabuna dokunmadı. Güzelce seyrettik. Lâkin bu seyr burnumuzdan çıkıyor. Haydi bakalım takip dediler. Yürüdük, ta akşamüzeri gölün kenarındaki Deretepeköye geldik. Ruslar gölün diğer sahilindeki köylerde idi. Karşı karşı duruyorduk. Akşamı Deretepé'de geçirdik. Dün Deretepé'den hareket ettik, Rusların durduğu köylere geldik. Kale gibi bir yer vardı. Geceyi de orada geçirdik, rahat! Bu sabah haydi ileriye dediler. Ruslar Garran dedikleri boğazda imişler. Boğaza kadar gelince istob ettik. Zannederim bu akşam yine geceki mevkiye gideceğiz.

9 Temmuz 333 Pazartesi (9 Temmuz 1917 Pazartesi): Bu köylerin isimlerini hatırdan tutmak kabil değil. Bundan başka zaten bir kere olsun bir çok köylerin isimlerini işitmek nasib olmuyor. Kimden soracaksınız. Köylerde kimseler yok. Bizim elimizde de düzgün bir harita yok. Köyleri boyuna geçiyoruz.

Hatta bazen ismini öğrenmek hatırimıza bile gelmiyor. Kürt köyleri, on ev bir köy. Fakat Ruslar kamilen yakmış.

Ruslarla harb ettiğimiz vadi ki garbdan şarka doğru imtidad ediyorsa da vasat-ı sathından itibaren az cenuba bir kavis yapılarak tam bir zaviye-i münferice teşkil etmektedir. Beş saat kadar uzunluğa mâliktir. Bunun münteha-yı şarkında bir köy (...) bulunur. Bu köy şu Tepederesi ve ardısı denilen vadiye yukarıdan, şimâl-i garbiden gelen diğer bir vadiyi iltisak etmektedir ki köy her iki vadinin adeta iltisak noktasını teşkil eder ve bu ikinci vadiden Misine'ye gidilir. İşte Ruslar dahi bu yolu takip etmektedir. Garran Boğazı iki saat kadar imtidad eden bu vadiye nihayet vermektedir. Bu sabah Halim ve Şafii erkenden boğaza keşfe gittiler. Biz de iki gecedir yattığımız şu ikinci vadinin mebd'e'inde ve solundaki Kal'a denilen köyden hareket ederek köprüye doğru köyün sağındaki ağaçlık köye geldik. Ki bu köy ki ikinci vadinin tam karşısındadır. Burada güzel ağaçlar ve güzel otlar vardır. Hayvanları çakdırdık. Askere yemek için kaplar ve çömler bulduk. Sebze toplattık. Asker yemek yiyecek. Geceyi burada geçireceğiz. İkide bir emir geldi. Grup kumandanı Kal'a'ya gelmiş. Bir piyade bölüğü de oraya geliyormuş. Alay Kal'a'ya, sabahki yerine hareket edecek. Berbad olduk. Bütün kap ve sebzeleri süvarilere yükledik. Tekrar Kal'a'ya geldik.

Kal'a denilen köy vadinin tam kenarındadır. Biz burada otururken dağ içerisinde Kal'a'nın beş dakika kadar arkasındaki köye gider buradaki köyün önünde tavla kurarız. Burası vadinin yalnız nısf-ı evveline nezaret etmektedir. Ot yok, su az. Hayvanlar için fena bir yer. Öğle üzeri keşif kollarımızdan gelen raporda Rus keşif kollarıyla müsademe edildiği bildiriliyor. Bizimkiler geçidin ortasındaki köprüye geçerek ilerlemişler ve köprüden ta Rusların ordugâhına varmışlar. Birden bir mitralyöz ateşi açılınca dört nal kaçmışlar. Allahü'l-hamd bir zayıt yok.

Dün ikinci bölüm de Yüzbaşı Sabri Efendi bize iltihak etti. Şimdi alay üç bölüklü oldu. Eğer bölükleri yirmişer atlı ile daha takviye etseler alay bir şeye benzeyecek.

10 Temmuz 33 Salı (10 Temmuz 1917 Salı): Bugün Kürdistan'ın hemen gezmediğim dağı kalmadı. Ne yaban ne berbad yerler. Dağ içinde dağ. Git git bitmez. Gece bölük kumandanı çağırdı. Yarın keşif sırası bizde imiş. Alay kumandanına gittik. Bize bir sürü talimat verdi. Düşmanın sol cenahını keşf edeceğiz. Alayın durduğu Kal'a mevkiinin karşına tepeye çıkarak oradan sırtları takiben ilerleye ilerleye gideceğiz. Bulak, Penjer, Dahri varmış. Buralardan geçeceğiz. Bu isimleri alay kumandanı yalnız bellemiş. Hangisinin nerede olduğundan haberi yok. Evvela Diyale tesadüf ettik. Gayet güzel bir köy. İki tane ağaların büyük evi var. Fakat Ruslar tamamen burasını yakmış. Dutları nefis. Bir sürü dut yedik. Oradan kalktık, sırtları aşarak ovaya indik. Ovanın kenarından şarka doğru ilerleyip sırtlar arasında Bulak Köyü'ne rast geldik. Ahalisi firar etmiş de henüz avdet ediyorlar. Uzaktan bizi görünce Rus zannederek zavallılar öyle kaçtılar ki. Buradan sonra bir bayır çıktık. Bunu katiyen unutmayacağım. Of yarabbi ne bayır. Hayvanlar yedekte olduğu halde son ter içinde bîtab kaldılar. Soruyorum müsademe nerede oldu. Nişikaş'da diyorlar. Halbuki alay kumandanı bana iki gün evvelki müsademenin Penjer'de olduğunu ve Penjer'in ihtimal ki Rusların elinde ve harab bir halde olduğunu söyledi. Penjer nerede müsademe nerede. Müsademe Tişkaş'da olmuş. Penjer ise alayın yanında, gölün üst başında.

Fakat düşman yalnız bu tepede vardı. Diğerleri temamiyle karşımızdaki dereye aşarak bu hatt-ı balaya muvazi olan aşağıdaki sırtları tutmuştu. Bu nokta burada münferid kalmıştı. Nasıl kaçtılar anlamadım. Birkaç saat sonra topçusu da aşağıdaki piyade hattına gelerek bizi bombardımana başladı. Evvela topçumuza sonra piyadeye en sonra da bize attı. Evvela kaçtık sonra ben ile Halim ortada kimse kalmadığından biz iki kişiye atmayacağını zannederek ilerledik ve oturup dürbünle tarassuda başladık. Hinzır herif bir tane de bize yollamadı

mı? Yirmi metre sağ ilerimizde yamaca saplandı. Patlamadı. İlkide tepeyi bizimkiler zabt etti. Ve şimdi gelen raporda da Garran'ın zabt olunduğu bildiriliyor. Düşman çekiliyor. Bütün hareketini buradan tarassud ediyoruz.

Lâkin açlıktan bitiyorum. Bütün efrad aç. Cemil güya ekmek getirmeye gitti.

13 Temmuz 333 Cuma (13 Temmuz 1917 Cuma): Keşiften bir gün sonra topçu ve piyade bizim bulunduğumuz Merivankale'ye geldiler. Taarruz yapılacaktı. Nişikaş'ın sağındaki tepelerin arkasından dolaşıp düşmanın sol cenahı sürülecek.

Perşembe gecesi, çarşamba günü akşamı onda hareket ettik. Karanlık, arazi pis ve arızalı. Bin müşkilatla benim geldiğim tepenin sağındaki tepeler arkasındaki dere boyunu takip ederek düşmanın sol cenahının açığına sarktık. Buraya ancak sekiz saatte gelebildik. Düşman bizi tepelerden gördü ve sol cenahını temdid ederek çıkmakta olduğumuz tepeyi elde etti. Süvari alayı geriye dönerek bir tepede yapışık kaldık. Piyade taarruza başladı. Temdid edilen tepeleri elde etti. Elde edilen tepelerin sağ baştakisi gayet hakimdir. Alay buraya gelmek için emir aldı. Piyadenin takip ettiği yolu bırakarak daha sağa ve geriye dolanıp tepeyi arkadan çıkmaya başladık. Yarabbi ne bela bir iş. Üçte hareket ettik, gece dokuzda ancak varabildik.

(..) taşlar (...) bizi mahv etti. Tepeye geldik fakat hep bîtab halde idik. Yemek yoktu. Peksimetlerin sekiz tanesini de yedim, (...) derhal yattım. Müdhiş bir rüzgar vardı. Zavallı kısırağım ter içerisinde olduğundan mutlak üşüyecek ve hasta olacaktı. Üzerim (...) güzelce sardım. Cemil de yanımda yatıyordu. Bu sırtlar şimâlden cenuba doğru gelerek bu dağlık arazinin (...) nokta ve hattını teşkil ederler. Bizim tarafta dağlar buraya kadar ağaçlık olduğu halde buradan aşağı bütün bütün çıplaktır. Düşmanın hareketi tarassud ediliyor. Sabah kalktık, düşman bulunduğu hatt-ı bâlânın ilerisindeki diğer yüksek ve hakim

noktada imiş. Sırtı takip ederek piyade ilerledi ve biz de sağ cenaha, aşağı inen sırtı takip ettik. Müsademe başladı. Piyade ateşi şiddetli oldu. Topçu ve mitralyöz de iştirak etti. Saatlerce harb oldu. Düşman mukavemet ediyordu.

17 Temmuz 33 Salı (17 Temmuz 1917 Salı): Sabit keşifteyim. Dört beş gün evvel ilk bu hakim tepeleri zabt ettiğimiz gün alayla bu tepeciğe gelmiştik. Bu tepe şimâlden cenuba doğru imtidad eden bizim sol cenah hatt-ı müdafaamızın muntasıf noktasının az sağından şarka ve düşman siperlerine, hatlarına doğru uzanarak dereye inen bir sırtın en hakim noktasıdır. Bizim keşif kolumuz şimdi her gün bu noktaya gelerek tarassudâtını buradan yapar. Bu tepeye biz artık tarassud tepesi ismi verdik. Düşman avcı hattı aşağıımızda bizden üç bin metreyi mütecaviz bir mesafede bizim hatt-ı müdafaamıza muvazi sırtlar üzerinde tamamen görülmektedir. Derelere hakim sırtlar, beller tamamen siperlerle sarılmış baştan aşağı koca bir düşman hattı.

Bu düşman hattına amud ve ortasına müntehi şarktan inen bir vadi var. Düşmanın bütün münakalâtı bu vadideki yoldan icra ediliyor. Tek bir nefer gelse bizim nazar-ı tecessüsümüzden kurtulamıyor ve hep görüyoruz. Bir mekkâre, bir takım süvari, beş on piyade geliyor bir kısmı gidiyor, develer otuluyor. Sonra bir çok yükler naklediliyor. Her şey, her şey bizim gözümüz önünde. Düşman galiba ricat edecek. Çünkü burada elli kadar süvarisinden ve biraz da piyadesinden başka bir şey bırakmamış. Taarruz fikri katıyen yok. İşte bu sabah düşman sol cenahının sol gerisinde dere içerisindeki köye bir takım süvari girerek köyün bir-iki evini yaktıktan sonra dere boyu ile cenuba doğru gitti. Bunlar elli kadar varmış. Şimdiye kadar avdet etmediler. Tarassud ediyorum. Yalnız dört-beş süvari geriye geldi. Onların gittikleri taraftan da bir takım silah sesleri işitiliyor. Demek aşâir ile müsademe ettiler. Bu ancak cenahı bir taarruzdan vikaye için çıkarılan kuvvetler. Bir keşif kolu olacak.

Yanan köyün tarlalarında bir çok Rus askerleri ot, arpa biçiyor. Bir takımları da mekkârilerle taşıyor. Uğraşıyorlar. Bizim gibi değil. Bizim hayvanlarımız beş gündür aç. Her gün bir tane geberiyor. Benim kısırağım da o kadar zayıfladı ki birkaç gün sonra onun da ölmesinden korkarım. Fakat bugün sağdaki dereye Musa ile daha iki nefer, kısırağı götürdüm. Hem arpa otlasın ve su içsin hem hem neferler bir kaç yemlik arpa toplasınlar. Kısırağımın ölmesini hiç gönlüm istemiyor. Böyle kuvvetli bir hayvan zor elime geçecek.

Irak'ta Arapları, burada da Kürtleri gördüm. Araplar daha serseri ve kalender. Kürtler daha vahşi ve hasisdir. Arap'tan ne zaman istersek yemek, ekmek, ayran, arpa, amurlu, hatta bazen aramadan kendileri getirir. Kürtler günahını vermezler. Hasis olmakla beraber Araplardan daha hassâse, daha kindar. Hükümeti severler. Bilhassa askere hürmetleri çoktur. Fakat yalnız bulduğu bir askeri soyarak silahını almak ve ekmek vermemek hükümete hürmetsizliğinden ve muhabbetsizliğinden değil belki her ikisi de sâika-yı ihtiyaçtandır. Çünkü bu dağlarda silah her Kürte bir beden, bir el, bir ayak gibi lâzım. Ekmek de değil başkasına ikram edecek, kendi karnını doyuracak kadar yoktur. Hükümet ve askerin onlar nazarında büyük bir maneviyeti var. Geçende verilen tayınları görünce hepsi nan-ı devlet yarabbi, devlet ekmeği diyerek teberrüken birer lokma almaya can attılar. Askerlere sokularak konuşmaya, onlarla dost olmaya pek meraklıdılar. Fakat evvela korkarlar, mütevehhiş dururlar, ta ki sizden bir güler yüz görsünler. Zabitana hürmet ederler. Zabit oldu mu ale's-seviye hepsine yüzbaşı derler. Dürbün olursa kumandandır. Kaç kere yüzbaşı, serasker olduk. Dürbün için bayılıyorlar. Merhamet bana diyerek hemen yapışır ve saatlerce görür görmez bakarlar, elinden dürbünü aldık mı Kürdün keyfi kaçır. Etrafımızda yüzlerce Kürt mücahidi var. Gece oldu mu hepsi köylerine dağılırlar, gündüz yine öbek öbek toplanırlar. Bugün tarassud tepesinde nasılsa kimseler yok. Harb olmaya çağını zannederek gelmiyorlar.

3. Belam

Büyük Bayram

Tepelerde

20 Temmuz 333 (20 Temmuz 1917 Cuma): Erken idi. Uyuyordum. Zeki Bey, kalk, bayramdır dedi. Bayram mı? Bizim günlerce harb ile darb ile, kan dökerek, bin cehennemi müşkilattan sonra çıkabildiğimiz şu kayalara, şu zirvelere bayram nasıl olup da gelmiş! Hayret! Aşk olsun bayrama. Hem gürültüsüz patırtısız kimseye haber vermeden gelmiş. Hoş geldi safa buldu. Fakat zannederim bayram bizden pek memnun olmadı. Çünkü kendisine ehemmiyet veren olmadı. Burada herkes boğaz ve can derdiyle meşgul. Bayrama metelik veren kim.

Bayram var fakat ekmek yok, yemek yok, hayvanlara arpa yok, kuru bayram neye yarar. Biraz hediye ile beraber gelse idi, karnımızı bir parça doyursa idi, evet hepimiz o vakit bayramı anlardık. Ama bayram bizden züğürt olursa işte itibarı da yalnız sabah kumandan vekili huzurunda dizilen saff-ı harb esnasına münhasır kalır. Madem ki açız bugün bize bayram değil bir kara gündür. Tok olduğumuz, asker, hayvanımızın yediği, istirahat ettiği her gün bize birer bayramdır. Kavurma, söğüş ve kurumuş ekmek yemekten ne dişlerimizin ne de midelerimizin hayrı kaldı. Ben bayramdır desem bile bu kazıyyeyi kavurmalar ile boğulan mideme kabul ve tasdik ettirmek muhaldir.

Tarassud Tepesi

21 Temmuz 33 Cumartesi (21 Temmuz 1917 Cumartesi): Keşifdeyim, Bir saat evvel önümüzdeki dereden geçen yirmi kadar Rus süvarisine mükemmel bir ateş açtırdım. Dört nal ile öyle kaçıyor ki bizden beterler. Bugün fırka kumandanı cepheyi teftiş ediyormuş. Bizim alayı da görecekmış. Bu noktaya da gelmek ihtimali varmış. Aman gelmese isabet eder. Kendimizi takdim etmek belası var. Hiç benim yapamadığım işler. Bu şekilcilığe bir türlü alışamadım. Akşama kadar her dakika kumandanın gelmesini bekleyerek rahat edemeyeceğim. Bu da ayrı bir sıkıntı. Alayı zannederim geriye çekerler. Belki de Süleymaniye'ye gönderirler. Çünkü artık katiyen iş görebilecek bir halde değildir. Yüz atlıdan ancak otuzu işe yarar. Otuz atlı alay ise tarih-i askeride görülmüş bir şey değildir zann ederim. Bana kalırsa alayı ya lağvederek bu asker ve zabitanı süvari ve piyade alaylarına taksim ederler yahud yüz elli- iki yüz kadar hayvan mübaya'a ve biraz da menzil ve piyadelerden efrad tedarik ederek alayı yeniden ihya ederler. Yeniden teşkil edilmesi kazıyyesi daha muhtemel gibi görünüyor.

Çünkü bu eski bir alaydır. Lağvı için tabii istifsar ve istizanlar icab eder ki uzun sürer ve muvafakat edilmez. Her ne olursa olsun iş bir kere geriye çekilmekte. Sonrası benim için pek kolay. Her halde bu pis alaydan yakayı kurtarırım. Ya Irak'daki (...) Hulusi Bey vasıtasıyla yahud Aşir Bey'e bir telgraf çekmek suretiyle işi bir yoluna koymayı ümit ediyorum.

Şu Nazmi Efendi yüzünden her halde bir belaya gireceğim. Yarabbi şu heriflerden bir intikam alsam başka bir şey istemem. Kainatta bu kadar adi alçak adam az tasavvur olunur. Dün de utanmadan geçen ay için masraf olarak üç lira ödediğini, bunları da bizim yediğimizi söylüyor. Evet o Halepçe'de bizimle ancak dört-beş gün yemiş. Diğer vakitleri hep dışarıdan aldırılmış. Yarabbi bu kadar da yalan. Utanmadan, sıkılmadan. Halbuki ben iyi biliyorum ki dışarıdan ancak dört ya beş kere et aldırıldı. Bir ay mütemadiyen beraber yedik. Haydi

Halepçe'de bulunduğumuz bir ay müddetin yarısını dışarıdan almakla geçirsin. On beş günlük et parası vermiş olur. O da yarımşar kıyye¹ den yedi buçuk kıyye dörder kuruştan otuz kuruş eder! Bize üç lira vermiş. Bunu bana makam-ı iftihar da söylüyor. Lütuf ettiğini anlatmak istiyor.

Ben de kimsenin hukukunun zayı olmasını hiçbir arkadaşımız arzu edemeyeceğinden, kendisinden ne kadar fazla alınmışsa tediye edeceğimizi söyledim. Kabul etmedi. Fakat bizim istihkakımızdan ne kadar yediğini hiç düşünmüyor. Her şey mütesaviyen alınır ve mütesaviyen tediye edilirken o akşam sabah köfte ve kebab ayrıca kahvaltılar eder. Biz kuru kemikleri kemirirdik. Bunları düşünüp biraz sıkılmıyor mu alçak rezil adam. Mümkün olsa beni mahvetmek ister. Hiçbir şeyimi hüsn-i nazarla göremez. Ne olsa daima bana ait olunca adem-i memnuniyet gösterir ve bozmak ister, hiddet eder.

Bütün ben bunları yekun ediyorum. Mevkiim beni meskut ve her şeyi hazma mecbur etmektedir. Şimdi için böyle. Fakat bir yevmü'l-hesab elbet benim de elime geçer. O vakit anlaşıyoruz.

Yemek meselesini dün tamamen tefrik ettik. Fakat her şeyimiz var. Yağ, pirinç, kap kacak sâire. Rahat ederiz. En nihayet fikrim Sabri Efendi'nin bölüğüne geçmektir. Sabri Efendi bunlara nazaran pek mükemmel bir asker. Hiç olmazsa insan buradaki azab-ı hayvaniden kurtulmuş olur.

Bütün bunlardan başka bir de İstanbuldakileri düşünmekle muhtaribim. Ne kadar tuhaf iş! Şimdiye kadar ne bir telgraf ne de bir mektup göndermediler. Ne yapayım bilmiyorum. Bir sürü telgraf çektim, bir çok mektuplar yazdım. Hiç birine cevap yok. Ne kadar fena fikirler hatırıma geliyor. Zavallı nineciğimden ümidim munkatî'dir. Zaten kendisini nim-mürde bir halde bırakmamış mıydım? Bir senedir o hale tahammül ve bu zaaf ile temin-i hayat edebilmesi mümkün müdür, kim bilir zavallı nineciğim vefat etmiş midir ? Hepsini ayrı ayrı

1 Osmanlı döneminde kullanılan ve 1 kıyye 1282 gr'a tekabül eden bir ağırlık birimi.

düşünüyorum. Hep şüpheye düşünüyorum. Babam ne yapıyor. Niçin mektup yazmıyor. Her halde aile arasında büyük kederler vardır ki bunları yazmaktan çekiniyor. Beni hiçbir şeyden haberdar etmese, her şey yolundadır dese, bu yalana gönlü razı olmuyor. Bunun için mektup yazmıyor. Yoksa maazallah ona da mı bir hal oldu. İhtimal ki Serez'e gitmiştir. Serez ile muhabere işe vaziyet-i hazırâ üzerine tabi müşkil. Mektuplar bu sebeble yollarda zayi oluyor. Mektup göndermek yalnız babama mahsus bir vazife değil ya! Benim bu kadar mektuplarım, ısrarlarım üzerine ağabeyim, ablam her halde bir mektup yazarlardı. Onlardan da bir şeyler yok. Allah Allah !

Ne diyeceğimi, nasıl bir hüküm vereceğimi kestiremiyorum. Acaba ağabeyim de asker oldu mu? Çünkü öyle işitiyordum, bedel verenleri de tekrar taht-ı silaha almışlar. Demek Sami Bey ve ağabeyim de asker. Acaba böyle mi? Asker oldularsa nereye gönderildiler. Of ne kadar karışık işler. Hangisini düşüneyim şaşıyorum. Ablam da vaz'-ı haml edecekti. Etti mi edemedi mi. Öldüler mi kaldılar mı bilmiyorum, bilmiyorum vesselam. Allah kurtarsın ne diyeyim. Zavallı nineciğim vefat ettiyse Baise ne kadar müşkil vaziyette kalmıştır. Yalnız Baise değil ya babam da dahil olmak üzere hepsi.

İdare meselesi ile babam ne yapıyor. Eğer Serez'den bir şey almadıysa her halde parasız kalmıştır. Kim bilir ne kadar sıkılıyor.

[İmza]

İlave: Sağımızdaki dere içinde ufak bir Kürt köyü var. Her keşfe geldikçe buraya iki-üç asker gönderir biraz arpa ve saman ile bal ve saire aldırırdık. Geçende bir askerimiz burada kayboldu. Her halde Kürtler silah için zavallı Hızır'ı öldürmüşlerdir.

Çünkü İsmail onbaşı temin ediyor ki katiyen bu çocuk firar etmez. Mutlaka Kürtler silahı için öldürmüşler. Bugün de

Irak Cephesi'nde savaşan Türk birliklerinden bir görüntü.

İsmail onbaşı ve daha diğer birisi saman almak bahanesiyle izin istediler, vermek istemedim. Hem Kürtlerin vaziyetlerinden hem de Rusların çünkü Ruslar da buralara doğru keşif kollarını sürmeye başladılar. Bugün de fırka kumandanı burasını teftişe gelecek deniliyor. Bunun için askerin dağılmasını arzu etmiyorum. Bölük kumandanı da bunu tenbih etti. Fakat bin teminat verdilerdi ki köye gitmeyerek şuracıktan saman alıp derhal dönecekler. Ben de gidin dedim. Saat onda gittiler. Şimdi üç buçuk, demek ki altı saat oldu. Hâlâ yokturlar. Korkuyorum acaba bir belaya mı çıktılar. Kürtler bunlara da bir şey mi yaptılar. Allahu ma'a's-sabirin. Birisini gönderip arattırayım yahud birkaç el silah ettirayım. Başka çare yok. Bir şey olursa mesuliyet bizde. Yandık.

[İmza]

Şehid Abdullah Bey Tepesi

22 Temmuz 333 Pazar (22 Temmuz 1917 Pazar): Gece gelen fırka emri bulunduğumuz bu tepenin geçen harbde hin-i zab-

tında şehid olan namzed Abdullah Efendi'nin namına teberrükten tevsim edildiğini bildiriyordu. Merhum Abdullah Efendi bizim gibi bir namzed idi. Biz bu tepenin zabtını karşıdaki sırttan seyrederken o burada kanını döküyordu. Kendisini Halepçe'de görmüştük. Rusların ilk taarruzlarında bir baskın yapılmış o da zavallı, bir derede sıkışmış sonra dağlardan firar ederek Halepçe'ye gelmişti. Taarruz gecesi kendisini tekrar Merivan'da görmüştüm. Bizden bölük kumandanları için nal arıyordu. Meşgul olduğundan gelip oturamadı. Konuşamadık. Yirmi yaşında sevimli bir genç. Allah rahmet eylesin. Biz de kim bilir yarın bir derede böyle kalmayacak mıyız. Böyle bir hatıra mazhar olursak ne âlâ. Zavallının ismi var fakat ortada mezarı yok. İşte askerin akıbeti, tezkâr-ı namı böyle yarım olur. On gün sonra ordu buradan çekilirse bu isim kimin hatırında kalacak. Kürtlerin mi. Bunlar kendi isimlerini zordan hâtır ederler.

Gece birbirimize girdik. Düşman baskın yapıyormuş. (...) uyandım. Zeki Bey koşuyor, bağılıyor: Başlık vur, kapat! Çavuş! çabuk sekiz nefer! Şafii Efendi ileri karakolu takviye edecek. Hemen fırladım dinliyorum. Düşman nerede, baskın nerede. Ortada tamamen sükunet hüküm-ferma. Yalnız bizim alayın içerisinde bir telaş baskını var. Bir posta ileriye (...) gitti, bir posta sola sürüldü. Hayvanlar hazırlanıyor, yükçüler tefrik, silah-endazlar tayin ediliyor. Bir faaliyet-i harbiyedir gidiyor. Düşman burnumuzun dibinde. Yüzbaşılar bağılıyor çağırıyor. Eşyalar toplandırılıyor. Hemen kaçmaya hazır. Bir dakikada toplandık. Fakat düşman görmüyorum. Baskını işitmiyorum. Biraz daha telaş artsa, kazara yanında bir silah patlarsa bizim iki yüzbaşı da korkusundan şehid olacaklar. Her şey hazır oldu. Artık düşmanı bekliyorduk. Yalnız görsek değil hissetsek kâfi, kimse kalmayacak. Herkes kaçmaya hazırlanmışlar, harbe değil. Bekledik bekledik bir şeyler yok. Sonra Zeki Bey'e sordum, nedir bu düşman nerede. Meğer solumuzdaki ileri tepelerde piyadeler beş dakika kadar bir ateş açmışlar. İşte baskın bu imiş. Ne olur olmaz hazır bulu-

nalım imiş. Amma hazırlık ha! Birbirimizi yiyorduk. Hemen battaniyemi başımdan aşırı çektim ve derin bir uykuya daldım. Uyandığım zaman düşmanı değil güneşin geldiğini gördüm.

Kürtlerin bayramı dün imiş. Bugün dört-beş Kürt alaya kavurma ve ekmek getirdiler. Bu yufkalardan zabıtâna da birer miktar ayırdık. Bu incecik kurumuş yufka ekmeği ktır ktır o kadar güzel yeniyor ki adetea bir pasta gibi. Evet bunların şimdi bizim nezdimizde bir pasta kadar ehemmiyeti vardır. İhtimal ki İstanbul'da olsa bunları ağzımıza bile koymayız. Beyaz ekmek ne vakitten beri görmüyorum unuttum desem yalan olmaz. Unutulan yalnız beyaz ekmek mi. Daha neler neler. Her şeye alıştık. Bu sefalet bize hal-i tabii gibi geliyor. İhtimal ki ben bunları evvelce düşünseydim en büyük ve tahammülsüz felaketlerden addeder ve bunlara maruz olmaktan ise ölmeyi, yaşamamayı tercih ederdim. Halbuki şimdi bulunduğumuz hâl-i sefalet, düşünebildiklerimin pek çok fevkinde yani düşünemediğim derecededir. Kemal-i iştaha ile yediğimiz ekmekler çamur gibi siyahîdir ve bazen neden bilmem zehir gibi de acı oluyor. Bunlar bir yumruktan az büyük (...) şekilde somunlardır. Her gün dörder beşer tane alıyoruz. Mübarekler ne çabuk da kuruyor. Bir rüzgara bir güneşe maruz kalsa hemen mermer gibi kesiliyor. Dün keşifte yediklerimi hep taş arasında kırdıktan sonra peksimet gibi yedim. Ağzım parça parça oldu. Yediğimiz de kavurma yahud söğüşdür. Dışlerim berbad oluyor. Midem, o da berbad. Hararetten dudaklarım kabuk içerisinde.

Ekmeksiz kaldığımız günler çok olduğu gibi yemeksiz geçen günleri de sayamam. Bu dağda battaniyemizi serecek bir metre murabba' müstevi bir yer rast gelinmiyor. Hep dik hep iniş. Yatmak için iki metre uzun ve bir buçuk metre kadar geniş bir yeri kazdırıp düzleterek burada yatıyorum. Gündüz tüfeklere istinad ettirerek portatif çadırları kurarız. Gece bozarız. Bizim salon burası. Hayvanlarımız hep baş aşağı baş yukarı bayırlarda duruyorlar. Zavallı hayvanlar yatamıyorlar bile.

Dün de iki tane açlıktan şerbet-i şehadeti nûş ettiler. Bölük eminimiz de hastahaneye giderken yolda ölmüş. Biçare çocuk.

Bu hayata göre bir ameleden daha aşağıyız. Üst başımız o kadar murdar o kadar harabdır ki ameleler her halde akşam üzerleri bizden çok temiz giyiniyorlar. Bizden daha iyi yiyip içerler. Çamaşırlarımız ağırlıkta. Çamaşır değişemiyoruz. Sabunlarımız ağırlıkta. Her vakit yıkanamıyoruz. Usturalar ağırlıkta. Tıraş olamıyoruz. Gömleğim simsiyah bir muşamma' gibi olmuştur. Bugün yıkadığım kollarım dirseklerime kadar müstekreh bir manzara arz etmekte idi.

Bugün yıkadım fakat ne fayda. Akşama kadar toz ve terden tekrar meşin gibi olacak. Ceketimin yakasını tarif edemem. Ceketlerimiz terden nemleniyor sonra üzerine rüzgarın kaldırdığı tozlar da yapışıyor, âlâ bir muşamma' oluyor. Kollar, yenler, yakalar, omuz başları, kürk yerleri hep mücellâdır.

Ayağımdaki çizmelerin tabanları söküldü, her tarafından taş ve toprak giriyor. Gezerken ayaklarıma batıyor. Silkiyorum yine doluyor. Artık hissetmez oldum. Tabanımda bin tane taş ve etkese uruğu var. Bir müddet total yürüdüm. Şimdi pişti. Çizmeleri hafta ile ayağımdan çıkaramıyorum. Çizme ile yatıyoruz. Maazallah bir baskın olsa yalın ayak kaçacağız. Bu mütemadi mecburiyet içerisinde ayaklarım berbad oldu. Gece çizmesiz yatmak istiyordum. Korktuğum başıma geldi. Ortaya bir baskındır çıkardılar. Bir daha çıkarmak değil böyle bir şeyi hatırımdan bile geçirmem. Çorabım yalnız bileklerimde kalmıştır. Her tarafı parçalanmış (...) Allahım ne sefalet, düşünüyorum, ipekli bir çorap, güzel bir rugan, potin, ütülü bir lacivert pantolon giymek bu dünyada mümkün olan hakikatlerden midir. Zannediyorum ki her ayak kainatta bu kadar temiz ve potin ancak çizmem kadar matbu' ve zarif olabilir. İki bir birbirine eş olmayan şu koca mahmuzlarla bu koca ökçe- li çizmeleri hiçbir ağırlık hiss etmeden nasıl taşıdığımıza hayret ederim.

Sırtımda eski beyaz topçu düğmeleri takılmış yakası kısa, yazlık bir İngiliz ceketi, ayağымda aynı renge tarafımdan boyanmış ince bir pantol, büyük ve bol konçlu sarı efrad çizmelerinden bir tane. Başımda önü uzun arkası daha kısa kenarlı ve İngiliz şapkalarına pek benzeyen sarı bir kabalak. İşte benim bu günkü kıyafetim.

Eskiden en aşağı on günde bir hamama gitmezsem ter kokusundan kendim bile rahatsız olurđum. Şimdi elimi ne vakit vücuduma sürsem siyah ve yumuşak bir gaytan parçası gibi koca bir kir çıktığı halde yine kirli olduğumu hissetmiyorum. Pislikle de ünsiyet ettik. Bugünlerde sakal duası yaptıracağım. Bir parmak bir sakalım var.

Alayın geri alınacağına dair hiçbir yerden bir eser görülmüyor. Rapor verildi. Baytar da raporunu verdi. Fırka kumandanı geldi ve gitti. Öyle iken gideceğimize dair bir söz yok. Neden kumandan bütün cepheyi gezdiği halde bizim alaya gelmedi. İş çok varmış. Düşünmüyor mu ki bizim burada canımıza tükürölmektedir. Yok burada bir müddet daha kalmak bir taraftan daha iyi olacak. Çünkü on gün sonra bizim bölükte zabıtân hayvanlarından maada bir şeyler kalmayacak gibi görölüyor. Üç tane ölüme namzet var. Bunlar iki gün zarfında her halde ölür. Gece arpa verilmedi. Bakalım bu gece de nasıl geçecek. On gün sonra alay her halde ya lağv ya yeniden teşkil edilmek üzere geriye gönderilir. Lağv edilir de piyadeye verilirse o vakit işimiz harabdır. Fakat Emin Bey zannetmem ki beni piyadeye versin. Piyadeye gidecekler olursa kimlerin gideceğini biliyorum. Bu gece de ileri karakol bizde. Mükemmel uyurum. Ne olursa olsun kimin umurunda.

[İmza]

4. Bölüm

Irak Cephesi'nde Bir Buguk Sene

24 Temmuz 33 Salı (24 Temmuz 1917 Salı): Talimgâhtan hucumun devr-i senevisi. Bir gün gibi, evet. Fakat öyle bir gün ki bir hayat-ı sefilânenin bütün mezâhim ve meşakkatini muhtevi. Bir buçuk sene. Acaba bir gün bir dakika müsterihane geçti mi? Bir geceyi şöyle adet üzere tanzim edilmiş güzel, temiz, beyaz bir yatakta geçirdim mi? Bargir üzerinde, topraklarda, altında bir (...) ya var ya yok. Üzerinde bir kaput. İşte yatak tertibatımız.

Emir aldık, yedide alay kumandanının yanına gideceğiz. Yerimizde on beş atlı ile Zeki Efendi kalacak ve soldaki piyadeye tabi bulunacak. Cihad Efendi alay kumandanının yanına daha şimdiden gitti. Zann ederim ki geri çekileceğiz. Zaten dört günden beri bir söz vardı. Bu tepelerin muhafazası müşkilmiş. Arkadaki bilmem hangi sırtlar daha muvafık imiş. Bizim her muvafıklarımız geride, ileride muvafık görmek bizim alıştığımız bir iş değil. En iyisi vaktiyle şu alayı istirahatete çekseler de ben de başımın çaresine baksam.

Bugün rahatsızım. Dün bir sürü bal ve sonra baldan yapılmış bir helva yedik. Üzerine de lokum gibi bir de lapa indirdik. Mideler oldu tamam. Dün gece sıkıntımдан çatlıyordum, bugün sarhoş gibiyim. Can üzüntülerimi burada anlatamam. Bugünlerde o kadar mükedder ve ümitsizim ki. Esbabını bil-

mem. Esbabı ne olacak, usanç. Bıktım, usandım, bu derdlerden kurtulmayacak mıyız.

[İmza]

Garran Boğazı Karşısında

25 Temmuz 333 Çarşamba (25 Temmuz 1917 Çarşamba): Gece yedi buçukta Şehid Abdullah Efendi Tepesi'nden hareket ettik. Yol bir müddet iyi gitti. Vakta ki piyadenin bulunduğu sivri tepeyi arkasından geçerek en yüksek tepeyi tırmanmaya başladık, hayvanlar birer birer kalmaya ve düşmeye başladılar. Karanlık bastı. Yolu şaşırdık. kumandanın bulunduğu tepenin deresine düştük. Öyle dik bir tepe ki maazallah. Buraya keçiler zor çıkabilir. Yüzde yüz irtifa'. Zavallı hayvanlar her adımda bir kere kapaklanarak, kayarak bu zirveyi iki saatte çıkabildiler. Bir taraftan rahatsızım, bir taraftan açlık. Tepeyi o halde çıkıncaya kadar canım da çıktı. Hayvanı yedeğe aldım. Yedekte taşımak müşkil. Nerede kaldı ki binmek. Bin küfür ettim. Bizim bölükten on hayvan durmuştu. Bunun üç tane si geberdi. Biz bu tepeye niçin çıkıyorduk. Madem ki geriye gidecektik, olduğumuz yerden doğrudan doğruya gidemez miydik. Bir çarık kadar imtidat eden dereyi iner dere içindeki köyden her tarafa gidebilirdik. Alayı, bu biçare hayvanları, bu aç askerleri buralara kadar sürüklemekte mana ne? Alay kumandanının yanında ne yapacağız. Bizden bir kişi gidip aşağıya geldiğimizi ve nereye gideceğimizi soramaz mı? Yahud o bize doğrudan doğruya falan yere gidin diyemez mi. Bizi mi görecektik, hayvanları mı. Çıktık. Birkaç saat sonra Garran'ın yanında yanık köye Sabri Efendi'nin yanına gideceksiniz diye emir aldık. A eşek oğlu eşek! Bunu bize daha evvel, buraya çıkmadan söyleyen ne olurdu? Şimdi buradan aşağı nasıl ineceğiz. Bu hayvanlara yazık değil mi?

Sabaha karşı bu tepeden dik aşağı mahud Nişimnaş geçidi-ne inmeye başladık. Bütün hayvanlar yedekte olduğu halde

bir buçuk saatte inebildik. Bu inişin ne kadar feci olduğunu anlayabilmek için Nazmi Efendi'nin min evvel ilâ ahir yaya yürüdüğünü söylemek kâfidir. Nazmi Efendi taş çatlasa hayvanından inmez. Lâkin ne olsa burada hayvana binemezdi. Kendisi sapsarı ve yepyeşil oldu. Muttasıl dizlerinin bittiğini, ayaklarına mâlik olmadığını söylüyordu. Hayvanlar bâtab, biz bâtab köyün tarlasına inerek buğdayda hayvanları bıraktık. Of ne yorgunluktur yarabbi. Baylıyorum. Gece uyku da uyuyamadım. Tepede müdhiş soğuk bir rüzgar esiyordu. Cemil ile taşlar arasına sokulduk. Uyumak istedik lâkin taşlar her tarafa batıyor, rahat ettirmiyordu. Soğuğa dayanamayarak bataniyemi aldım, sarındım ve taşlar arasına girerek büzüldüm. Lâkin uyumak mümkün mü! On dakikada bir uyanıyor ve yattığım tarafımın taşlar ezilerek çürüdüğünü, feryad ettiğini görüyordum. Hemen yan değiştiriyorum. Yine beş on dakika bu suretle uyuyabiliyorum. İşte böylece ancak dört saat kadar uyudum.

Oh ne kadar hoşuma gidiyor. Bugün hayvanlarımız mükemmel surette karınlarını doyurdular. Biz de rahat ettik. Rast geldiğimiz tarlada hayvanlara buğday yedirdik. Harmandan savrulmuş buğday alıp arpa yerine kısrağıma taktım. Hepsi ni yedi. Şimdi dere içinde su kenarındayız. Suyun etrafında söğüt ağaçları var. Ağaçların etrafında da yeşillik var. Biz söğütlerden, hayvanlar da bu yeşilliklerden istifade ediyorlar. Benim seyis Osman'dan el-ân haber yok. Ne oldu. Hayvanı kaldı ve muhakkak öldü. Fakat kendi de hayvanla beraber mi kaldı? Çünkü o da hastalıktan durmuş bir haldeydi. O da bir yere yıkıldı mı? Öldü mü nedir? Bilmiyorum. Hizmet neferi Musa'ya da açık kır bir kısraak verdiler ki bu ikisi gelen hayvanlardan alay kumandanının almak istediği en güzel bir kısraaktır. Fakat şimdi tam belinin ortasından bir yara açılmış. Eğer bu yara büyümez de geçerse kısraak gayet güzel. Küçük Osman'ın da hayvanı bugün durdu. Ama her nasılsa ölmedi.

Bugün on beş günden beri ilk defa yüz ve gözümü, ayaklarımı yıkayabilmek nasip oldu. Mümkün olsa da yarın bütün vücu-

dumu şu güzel sulara yıkasam. Vücudum meşin gibi kir ve pas içerisindedir.

Bugün bütün asker geriye çekildi. İleride yalnız iki piyade bölüğü, iki mitralyöz ve bir toptan başka bir şeyler kalmadı. Onlar da zannederim yarın çekilecekler. Nereye kadar çekileceğiz bilmiyorum. Herhalde buradan çekildikten sonra Pencobin'i muhafaza etmek müşkil olacak. Bir kere düşmana kuvvetimiz az olduğunu anlattık. Sonra onun maneviyâtını yükselttik. Arkamızdan bizi pek cesurane takip edecek ve epeyi sarsacaktır. Tasavvur edildiği gibi Merivankale'de ve yahud göl civarında bir hatt-ı müdafaaya tesisi pek esaslı bir iş olmayacak gibi görünüyor. Eğer Ruslar biraz kuvvetlerini ve bunun ile beraber cesaretlerini de bir parça tezyid ederlerse tekrar Süleymaniye kapılarına dayanacaklar. Bu kadar meşakkatlerden sonra zabt edilerek müdafaaya pek elverişli ve daima düşmana hakim bulunan şu tepeleri terk etmek bana göre pek iyi olmayacak. Ben askerlikten anlamam lâkin bugüne kadar gördüğüm tecrübelerden bu kadar anlıyorum. Bu askerle bu tepeleri muhafaza edemezsek ileride hiçbir yerde bu tepelere taarruz edecek ve kendilerine karşı duramamaktan korktuğumuzu tevkif edemeyeceğiz. Allah hayr etsin. Ne diyelim.

Gece ve bugün Halim ve Necmi'yi gören olmadı. Serezli Şih Ahmed de taburuyla buraya geldi. Görüştük. Biçarenin haline acımamak kabil değil. Büsbütün usanmış. Kim usanmamış ki.

[İmza]

26 Temmuz 333 Perşembe (26 Temmuz 1917 Perşembe)

27 Temmuz 333 Cuma (27 Temmuz 1917 Cuma): Dün güzel bir banyo yaptıktan ve üç saat kadar üçe kadar siper kazdırdıktan sonra gelip su başında Sadık Efendi mitralyözle oturmuş konuşuyorduk, Cemil kara haberi getirdi. İleri karakol ve keşif!

Üsteğmen Mehmed Ragıb Efendi'nin çizdiği, kendi karargâhı ve etrafını gösteren detaylı harita.

Sekiz atlı ile bu gece sol cenahta kalacağım ve yarın akşama kadar orada sabit keşif kolu olarak bulunacağım. Yolu bilmiyorum. İkinci bölükten bilen bir nefer alarak yürüdük. Köprüyü geçtikten sonra sola sapacağız ve vadi ile bir müddet gittikten sonra ileride Hamid Efendi'yi bulacağım ve ondan devr ü teslim ile beraber talimat da alacağım.

Guruba yakın Hamid Efendi'yi bir yamaçta dereler içerisinde buldum. Güzel, yeşil bir vadi. Garran'dan yedi kilometre kadar yol almıştık. Fakat dere tepe ve eğri büğrü olduğu için tepeden bakınca nazari mesafe dört kilometreden fazla yoktur.

Hamid Efendi'nin talimatı aldık. Bir şeyler yok. Düşman görülüyor. Düşmanla temas yok. Ve temas mecburiyetinde değiliz. Sabit-kalacağız. Âlâ. Evvela geceyi geçirecek bir yer tayin ettim. Noktanın gerisinde ve vadinin solunda bir arpa tarlası. Ne kadar güzel. Hem bir boğaz içerisinde. Bir şey olursa kaçmaya da elverişli. Tarassud için de tahaffuz için de uygun. Bir kere tepeye kadar gidip vaziyeti arazide gördüm, sonra döndük yine başımdaki çavuş şurada (...) köyü (...) kadar ahali (...) görmemiş. (...) Şimdi oraya gidersek bal, tavuk, yumurta, (...). Muvafakat ettim. Gittik lâkin (...) hem akşam oldu, hem de (...) vesayede (...). Her halde geldiğimiz yol (...) geceleme daha (...) idi. Bir şey (...) at binmeyip (...) ile döndük. Yol epey (...) idi. Hayvanlar sabaha kadar yemediler ve bitkin düştüler. Sabah beş buçukta buradan hareket ettik. (...) raporu gösterdim (...):

Alay Süvari (...) Kumandanlığı'na

Garran Boğazı'ndan (...) istikametine (...). Garran'ın 4-5 km. şimâl-i şarkındaki Masyer Köyü sırtlarından;

5.30

- 1- Düşmandan iz görünmemektedir.
- 2- Ben tarassuda devam ediyorum.

[İmza]

Bunun üzerine alay kumandanı bana bir tezkere gönderiyor: Bölük 4 den keşif kolu İsmail Efendi'ye Kolan'dan 27 Temmuz 33 / 27 Temmuz 333 Cuma.

- 1- Düşmanın bir süvari alayıyla iki makineli tüfekten mürekkep bir kuvveti Halloze'nin 8 şimâlinde bulunan Çe-

mav üzerinden Demşav istikametine ilerlediği istihbar edilmiştir.

- 2- Bu düşman kuvveti Melk Boğazı'ndan Halloze'ye doğru inmesi melhuzdur. Siz gayet müteyakkız bulunmalısınız.
- 3- Bu meseleyi civarınızda bulunan beyzadelardan olup gerek Komerlenk'in garbında bulunan ve gerek Çalışur Köyü'nün şimâl sırtlarına çekilmiş olan Hüseyin Bey, Kadir Bey, Ahmed Bey ve saireleri yanınıza celb ve keyfiyeti münasib bir lisan ile kendilerine anlatarak bu meseleyi tahkik ve neticeyi bildiriniz.
- 4- Siz Çalışur'a kadar adam göndermeyiniz. Bu zevâtı kendi adamlarıyla çağırtınız.

32. Alay Kumandanı

Binbaşı Emin

Düşman geliyormuş. Ben görmüyorum, nerede? Bu beyzadeler kim ve nerede. Adamların, adamların hani, nerede? (...) hall edip yine ben dünden beri burada aşâir bakayası değil bir köylü bile görmedim. Yanımda benim askerden başka ferd-i vahid yok. Bu köyler hangileriydi. Bunların hangisi hangisi olduğunu kimden öğrenmeli. Tuhaf. Bomboş bir vadi bomboş bir sürü dağ. Biz baykuş gibi bu yerde, (...) nerede. Bu meseleyi tahkik etmeli (...) vadiye inmeli ve ilerisine bakmalı. Başka çare yok. Hani ya düşman. İşte daha dört kilometre şimâle doğru ilerledim. Şimâl-i şarktaki ileriye uzanan vadileri nihayete kadar görüyorum. Düşman değil dost bile yok. Köylü yok, aşâir yok, mücahid yok, bey yok beyzade yok yok yok yok oğlu yok.

Kolan

28 Temmuz 333 Cumartesi (28 Temmuz 1917 Cumartesi): Dünkü alay kumandanının tezkeresinden anladım ki bu karargâh yeri Kolan imiş. Cemil'e karakolu teslim ederek geç vakit

döndüm. Alay kumandanı memnun olmuş imiş. Fakat bugün bölük kumandanını memnun edemedik. Bugün seyis Osman geldi. Düşündüğüm de tamamen husule geldi. Başlık için Nazmi ile kavga ettik. Nihayet vermedim. O da beni hapsetti. Ve ben mahbus iken kırsığının başlığını aldı. Oh, rahat!

Ben bu alaya geldiğimde alaydan hiçbir şey istemedim. Kırsığımı kendim getirdim. Kendi eşya-yı askeriyemden techizâtımdan başka seyisimin de bütün techizatını ben getirdim. Ta kılıncına kadar. Bundan başka çıplak olan bir askeri giydirdim. Seyisimin çizmesini ben verdim. Ceketini ben verdim. Elbisesini, pantolonunu, her şeyini ben tedarik ettim. Ta ki arkamda üstü başı temiz bir nefer haline getirinceye kadar uğraştım.

Bölüğe bu kadar yardımım dokunmuş iken mükafat görecektir, takdir edilecek yerde neferime karşı gösterdiğim takayyüd ve onu ağyara karşı nazar-ı hakarettten kurtaracak surette bir asker haline koymak için yaptığım zahmetler nefere yüz verme suretinde bir kabahat şekline sokularak tahtte edilmekteyim. Ne garip.

Bölüğe kazandırdığım techizat çok görülerek neferime verdiğim takımlar ve techizat elimden almak isteniyor. Hizmetlerime ne kadar güzel bir mukabele. Ben bir zabitim. Nasıl ki kendimin temiz olmasını arzu edersem arkamdan gelecek neferimin de o suretle nisbeten temiz olmasını isterim. Çünkü bu benim şerefimdir. Benim techizatım nasıl iyi ise isterim ki neferimin de techizatı öyle olsun. Çünkü bu nefer her daim beni takip etmekle mükelleftir. Benim ile beraberdir. Bir noksan onu bu mecburiyetinde alıkoyabilir. Hatta bindiği hayvan bile benim altımdaki hayvana muadil değilse de karib olmasını nizam emrediyor. Bu da aynı esbaba mebnidir.

Benle gelemeyecek, beni takip edemeyecek, her daim benim yanımda istediğim, aradığım vakit bulunamayacak bir seyisi ne yaparım. Bir amir ne kadar mütenezzil olmalıdır ki maiyetindeki madunların bu gibi sezavâr-ı takdir hareketlerini

men etmeye kalkışsın. Bunda elbet bilirim ki resmiyyetten ziyade şahsiyet caridir. Fakat düşünmüyor, hiç hesap etmiyor ki onun gibi şahsa değil umuma dokunacak benim elimde ne kadar büyük ve çok ipuçları vardır. Bugün söyledim. Vermek icab ederse bölük kumandanı bugün de kendisine söylediğim vechile torbasında sakladığı küp dolusu nalları vermeli. Zabitânın hayvanları nalsız geziyor. Ya arpa meselesi?! İşte zaten can alacak noktası. Yarın alay kumandanına vereceğim istid'ada bu meseleyi bütün teferruatıyla mevzu-yı bahsedeceğim. Bu alaya girdiğim günden bugüne kadar çalınan arpalarından bir çoğunun günü, miktarı suret-i sirkati hep mazbutumdur. Bunları tamamen zikredeceğim. Görelim bey mi yaman zor mu yaman.

Kolan Karargâhı'nda Bir Tepe

31 Temmuz 33 Salı (31 Temmuz 1917 Salı): Bu dağ ve tepelerin âfakında bu sanatkar kudret her akşam cihana fenn-i tersimle yeni bir hediye bir tablo bir manzara-ı gurub arz etmektedir. Her akşam bir başka tepeden seyr edilince yeni yeni tablolar, başka başka gurublar saha-ı enzarınıza çıkmaktadır. Etrafınızı her yandan gayr-ı muntazam saran dağlar, ormanlar gittikçe mağribde kararan basit bir şekl-i siyah gösteren diğer tepeler aralarına aldıkları yeşil ve i'vicacılı vadiler ne kadar şairânedir. Bazı vadilerin i'vicacıları o kadar bir eda-yı mahsus gösterirler o kadar etraftaki dağlara yakışacak eskiz arz ederler ki bunları bilhassa bir dest-i gaybın, görülmez bir zevk-i selimin tanzim ettiği zann olunur. Ben bu bedayi-i tabiat, bu halet-i gurub karşısında mebhutum. Şimdi yazmaktan ziyade düşünmeye mecburum. Defterime gözlerimi dikip zihnimi it'âb etmektense bu nefâis-i tabiat karşısında dalıp gitmeyi tercih ediyorum.

[İmza]

2 Ağustos 1333 Perşembe (2 Ağustos 1917 Perşembe): Allah selamet versin, Şafii Efendi bu sabah gitti. Bu alaydan her giden mesuddur. Bakalım talih bizi bu saadete ne zaman mazhar kılar. Kplorduya tercüman. Ne güzel ve ne rahat bir mevkii. Orada kendi şu karışık meselesini de halleder. Hakikaten bu gidiş Şafii için bir talih oldu.

Gece biraz telaş oldu. Dün biraz mitralyözle ateş etmişler, faaliyet göstermişler. Bir iki top atılmış. Gece hemen emirler isdar edildi. Bu gece müteyakkız bulunmalı, düşmanın taarruz etmesi muhtemel imiş. Eşyalarımız toplu bulunmalı ve biz de uzakta yatmalı imişiz.

Pekâlâ dedim ve battaniyelerimi yayarak çoraplarımı da çıkararak sabaha kadar mükemmel surette uyudum. Bizim yüzbaşı kimbilir sabahlara kadar tavşan gibi etrafı dinlemiş, gözlerine uyku girmemiştir. Ebediyen girmez olsun!

Bölükte bir tedarik var, nedir bilmem. Sormak da istemem. Zannederim ilerideki bölükleri tebdil edeceğiz. Ben muhakkak Zeki Bey'in olduğu Münferid Tepe'ye, yani Şehid Abdullah Efendi Tepesi'ne gideceğim. Nazmi böyle yere bizden başka kimi gönderir? Benim için daha iyi. Orada iaşemizi kendimiz tedarik edeceğiz, aç kalmam. Dört gündür burada kuru ekmek bîtabım. Ne ise bugün bir tulum içerisinde iki kilo yağ ve bir torbada dört kilo pirinç geldi de bir öğle yemeği yedik. Pilavın üzerine tüfenkçinin tavuğunu da kızarttık, âlâ oldu. Fakat bu erzak kaç gün kifayet eder. İki gün sonra yine açız. Yemek meselesi bugünlerde yine berbad oldu. Şafii'ye ısmarladığım tencereler gelirse rahat ederiz.

Şehid Abdullah Efendi Tepesi

5 Ağustos 1333 Pazar (5 Ağustos 1917 Pazar): Yine eski mekanda! Tarih tekerrürden ibaretmiş yahud külli şey'en yercü' ilâ asliha.² Biz de döndük dolaştık yine şu baykuş yuvası-

2 "Herşey aslına döner" vecize sözünün Arapçası.

na çıktık. İnsanda talih olduktan sonra böyledir. Devlet kuşu başından eksik olmaz. Bugün Zeki Bey'i tebdil ettik. Dün 6.30'da Kanikorlan'dan hareket ettim. Doğru buraya gelecektim fakat mümkün mü?

Deri'yi geçtikten sonra dereler içerisinde sıkışıp kaldım. Yolu bulabilirsek aşk olsun. Mecburen bir tarlada geceledim ve erkenden kalkıp ancak dokuzda buraya yetişebildim. Zeki Bey de bir saat sonra hareket etti. Şimdi evvelce bir alay ile burada bulunurken tehlike gördüğümüz şu zirvede on beş atlı ile kalıyorum.

Ben tek bir seyisimle geldim. Buradaki bölük 3'ün efradını teslim aldım. Bizim efrad yarın yahud öbür gün gelecek. Bir an evvel gelseler de hayvanlar için esaslı bir yer ihzar edeyim ve yem tedarikine çalışayım. Kısrağım açtır. Devin'in derelerinde (...) bir biçilmemiş buğday tarlası buldum. Otu bütün hayvanlarıma yedireceğim. Hayvanları aç bırakır mıyım. İaşe hususu da ala. İki günde bir Aziz çavuş cenubdaki yani sağımızdaki şu yüksek tepeyi aşarak Havraman'a gidiyor. Oradan yoğurt, koyun, yağ, ekmek, yumurta, bal ve sâire hepsini getiriyormuş. Demek aç kalmayacağız. Aç kalmadıktan başka fazlasıyla da doyacağız. Bugün Aziz çavuşu hemen bir neferle gönderdim. Biraz da para verdim ki bal alsın. Çünkü yalnız bal ve yumurta para ile alınıyormuş. Şimdiki tasavvurum bizim hayvanları biraz daha aşağıya, dereye doğru çekmek. Çünkü saman ve saire getirmek kolay olacak ve bir ricat vukuunda da daha kolay, gürlütüsüzce dereye inebileceğiz.

Lâkin efrad az. On beş kişi ile ne olur. Herhalde hayvanların yanında beş kişi bırakmak lâzım. Sonra on kişi ile ne yapabilirim. Hayvanlar yanımızda olursa bu beş kişinin daha bir kaçından istifade edilebilir.

Fakat eğer düşündüğüm gibi piyadeleri tavlaya koyabilirsem âlâ olacak. Onların iaşesi pek noksan imiş ve bizden öte beri istiyormuşlar. Ben onlara teklif edeceğim, bana altı kişi versinler onlara her gün bir koyun ve biraz da ekmek gönde-

reyim. Ve bunu da taksim edeceğim. Çünkü onların iâşesini temin edebilmek için neferlerimden fazla adam aşâir nezdine göndermek icab edip, halbuki neferlerimin az bulunmasından mevkiin bûsbûtün boş kalmasından korkarım diyeceğim. Razi olurlarsa ala, o zaman beş kişiyi deredeki tavlada bırakabilirim.

Çadır yok, ağaç yok, güneşte kalmak berbad. İki saattir güneş banyosu yapıyorum. Bereket Şafii Efendi'den kalma gölgeliğe bu birer karış fasıla ile yere çakılmış üç ağaç dalından müteşekkildir ki yüksekliği ancak bir metredir. Ağaçlar bir hizada çakıldığından üzerlerine otlar konulunca bir duvar gibi olur. Yapacağı gölge ancak güneşin arka cihette bulunduğu zamana münhasır kalır. Zeval oldu da güneş balaya geldi mi her taraf (...) gelsin banyo. Bekleyelim güneş guruba doğru çekilsin, biz de orada gölgeliğin diğer cihetine geçerek istifade edelim. Oh âlâ (...) yarın inşallah bir gölgelik yapalım. Fakat ne ile. Bakalım, icad ederiz. İnsan darda kalırsa her şeyin çaresini bulur.

Her gün bir türlü belaya, tehlikeye giriyoruz. Bugünler de pek sıkı geçiyor. Birbiri ardı sıra belalar geliyor. Encamı hayr ola. Bu tepede bizi Ruslar şöyle kapana sıkışmış bir sıçan gibi yakalamazlarsa bir şey değildir. Doğrusu eşekliklerine doymasınlar. Şimdi gidip sol tarafımızdaki boyun noktasını gezdim. Ne dereler, mesturen yukarı çıkmak taarruz etmek için ne muvafık oyuklar! Bu on beş kişi kişi ile biz neresini pîş-i muhafaza ve tarassud edeceğiz. Alay burada iken kırk elli kişi ile buranın müdafaası nasıl kabil olur diye bir düziye gürültü ediyorlardı. Neye şimdi daha hiç olmazsa on kişi göndermiyorlar. On yirmi kişi ile burası iyi tarassud edilir. Müdafaa güç! Yalnız tarassud o kadar. Biz burada Allahlık oturuyoruz. Düşman karşı sırtlarda. Aramızda dört bin metre mesafe var. Yok bile. Çünkü cebelleri bizim bulunduğumuz bu yerleri mükemmel döğer. Herif sabaha karşı bir yürüyüş yaparsa şafakla beraber gavuru burnumuzun dibinde bulacağız. Bir kere sırtları tuttu mu gel de sen dereler içerisinden kaçabilir-

sen kaç! Arkandan beyninden yapıştıracak kurşunu. Ya hayvanları ne yaparız.

Asıl şayan-ı dikkat bir vakayı kayd etmedim. Üç gün evvel yani ayın ikisinde akşamüzeri keşfe Masyer'e gidecektim. Sıra benim idi. Tenbihat almak üzere alay kumandanına gittim. Bir sürü lüzumsuz tafsilattan sonra münferid tepeden ileriye geçerek ilerideki köylerde Rusların olup olmadığını ve nerelerde bulunduklarını anlayacağımızı emr ettiler. Mahmud Han'ın ve Zahîru's-saltanat'ın da adamları beni bu gece Komarlenk'te bekleyecekler, akşam ve ferdası benim yanımda kalacaklarmış. Hareket ettim. Hamid Efendi'den öğrendik ki bugün hakikaten aşâirden bazı kimseler Münferid Tepe'ye gelmişler ve Komarlenk'te bir takımı varmış. Düşman yok. Oh rahat ettim. Bu gece tehlikesiz uyuyacağız. Komarlenk'i geçerek doğru arpa tarlasına indim ve Komarlenk'e iki kişi göndererek aşâiri celbetmek istedim. Gidip geldiler. Ne aşâir var ne mücahid. Güya bir Kürdün rivayetine nazaran aşâir ileride karakola bırakmışlar. Mecburen biraz geriye Masyer ve Komarlenk arasındaki Harmanlı Tepe'ye çekildim ve geceyi orada geçirdim. Sabah oldu, raporu yazdım ve kimselerin olmadığını ve gelmediklerini ve bir müddet bekledikten sonra Zahîru's-saltanat'dan kimse gelmezse yalnız gideceğimi kumandana bildirdim.

Arpa tarlasında idim. Henüz hareket etmemiştim. Aşâirden dört atlı ileriye geçtiler. Ben kendilerini çağırdım fakat herifler hiç metelik vermediler, gittiler. Ben de dört kişi ile at binerek Münferid Tepe'nin sağındaki yolu takiben ileriye yürüdüm. Üç piyade aşâire tesadüf ettim. Bunlar da tepedeki süvarilerin yanına gidiyorlardı. Bunlarla haber gönderdim. Süvariler gelip benimle beraber gitsinler.

Biz tepeyi geçtik ve dereyi indik. Arkamızdan bu süvariler bize bir şeyler bağırdılar. Anlamadık ve ben ehemmiyet vermedim. Yürüdüm. Bana en ziyade cesaret veren mesele şu idi ki bu vadiye ne vakit baksam katiyen bir Rus görmüyordum

ve zannediordum ki Ruslar her halde vadinin gerisindeki yüksek tepelerin üstündedir ve aşağıya da katiyen inmezler. Böyle zannetmekle beraber önümüzdeki tehlikeyi de küçük görmüyor ve ihtiyatı da elden bırakmıyordum. Yol basıktan dere boyu ile gittiği için etrafı, ilerisini görmek mümkün ol-
muyordu. Yola muvazi bir hatla sırtları takip ettim. Bir tepeye çıkar önümü tarassud eder ve emniyet hasıl ettikten sonra diğer ilerideki tepeye gidiyordum. Birkaç tepe böyle geçtik. Artık ova bitmiş ağaçlık başlamıştı. Önümde bir ağaçlık sırt vardı ki aramız ancak altı yüz metreden fazla değildi. Buradan çok şüphe ediyordum. Sonra bu tepe ile aramızdaki dere sağ ve sola büyük derelerle dağlar içerisine gidiyor ve düşmanın elinde bulunması muhtemel sırtlara müntehi oluyorlar. Bu dereyi geçtikten sonra bizi gizliden düşman tarassud ediyorsa bu derelerden çıkarak arkamızı alabilirdi. Bu cihet beni düşündürdü fakat bu tepede beş on dakika durduğum halde karşıdan hiçbir ateş edilmemesi bana orada düşman bulunmadığı emniyetini verdi ve atları sürerek dereyi geçtikten sonra ağaçlığa girdim. Girdim fakat büsbütün şüpheye düştüm. Burası bir mezarlık. Her ağacın altında hayvan bağlandığına delalet eden samanlar, pislikler vardı. Bir de baktım samanın üzerinde bir taze idrar ıslaklığı var. Artık şüphe yok, düşman burada imiş. Belki düşman belki değil fakat her halde on dakika evvel burada bir hayvan bağlı imiş. Buradaki hayvan dost hayvanı olamaz ya. Derhal geriye döndüm ve geldiğim yolu takip etmeyerek asıl vadinin yoluyla çay kenarından yürüdüm ve biraz gittikten sonra balıklara tesadüf ettim. Geride bir şeye tesadüf etmediğim için burada inerek birkaç dakika balık avlamakta hiçbir mahzur görmedim. Ne balık avlayacaktım ki Allah korumuş. Ben dört beş silah attım. Ve balık vurdum.

Meğer Ruslar benim gördüğüm ve zannettiğim gibi buralarda yok değilmiş. Fakat bizim beş atlı olduğumuzu görünce bizi esir almak hevesine düşmüşler. Aşâir hepsini geriden gördükleri halde bize bir atlı göndererek bizi tehlikeden kurtarmadılar ve seyirci kaldılar. Mezarlıkta düşman keşif kolları var-

Irak Cephesi'nde karargâh subayları ve resm-i geçit yapan Türk birlikleri.

mış. Bizi görünce derhal geriye çekilmişler ve saklanmışlar. Harekâtımızı tarassuda koyulmuşlar. Bizi ilerlemekte devam edince hemen tertibat alarak on atlı sırtlara, on kadar da dereye inerek mezarlığı ihata etmişler. Fakat tesadüf ben orada eğlenmeden dönmüşüm ve yolu değiştirdiğim için birbiri arkası sıra gelen tepelerin içinde onların nazarından kaybolmuşum. Derhal her taraftan tepeye hücum etmişler ve tepeyi aramışlar, bir şey bulamayınca hemen takibe koyulmuşlar. Lâkin bizi görmediklerinden geldiğim yoldan ilerlemişler. O sırada benim de balığa tüfenkleri atmış bulundum.

Ne kadar tuhaf tesadüf. Bu tüfek seslerini işitmeleri üzerine benim pusu yaparak kendilerine attığımı zannederek hemen dört nal ile geriye tepeye kaçmışlar. Fakat bir müddet sonra işi anlayarak tekrar arkamdan takibe başlamışlar ve sağımdan ilerleyerek hatt-ı ricatımı kesmeye çalışmışlar. Ben de o zaman aşâirin bulunduğu tepeye takarrub etmiş bulunuyordum. Bunlar öyle anlıyorum ki bizi bazen görüyorlar ve bazen arazinin arızalı olmasından gözden kaybediyorlarmış. Aşâir der-

hal şiddetli bir ateş açtılar. Neye uğradığımı anlamadım. Ben zannettim ki aşâir beni Rus, düşman zannederek bize ateş ediyor, ben hâlâ Ruslar tarafından takip edildiğimden haberim yok. Bağurdım Osmanlı! Osmanlı! Zalâmen! Zalâmen! Ateş muttasıl devam ediyor ve kurşunlar başımız üzerinden geçiyor, artık ben bu aşâirin kasten bize ateş ettiklerine hükmettim. Derhal geriye dört nal ile dönerek bir tepeciğin arkasına atıldım ve yere indim. Meğer aşâir bize takarrub eden Ruslara ateş ediyormuşlar. Ateş üzerine Ruslar tevakkuf etmiş ve mevziye girmişler. Aşâir bize bir şeyler bağırdı anlamadık. Ateş kestiler, yürüdük, vakta ki tepeye çıktık da vadiden görülecek surette yüksek arkamızdan gurrrrrrrrrr diye bir yaylım ateştir geldi. O zaman aklım da başıma geldi. Eyvah Ruslar. Bir daha yaylım, bir daha, bir daha. Biz dört nal ile kaçmaya başladık. Tepeyi tırmanıyorduk. Onlar muttasıl yağdıırıyordu. Aşâir'e bin müşkilatla yetişebildik ve ateş başladı.

Ruslar nerede, çekildiler bile. Benim gittiğim mezarlığa girdiler. Oradan o kadar şiddetli ateş ediyordular ki hayret ve mütenazzım. Demek büyük bir tehlike geçirmiştik. Mezarlıkta biraz daha tevakkuf etseydik, balıkta biraz daha eğlenseydik şimdi ahireti bulmuştuk. (...)

Raporu yazdım. On bir buçuk idi. Bu müsademe benim için iyi bir fırsat oldu. Efraddan bir çok fişek balıklar için sarf edilmişti ve bunlardan sonra da sarf edilecekti. Şimdi bunun tam mahsubu yapılacak zamandı. İhtimal ki biz elli altmış fişek attık. Ben raporda üç yüz sarfıyatımız var diyerek yazdım. Alay kumandanının etekleri tutuşmuş bana haber gönderiyor. Bu kadar fişek sarf edilir miymiş. Edilir ya. Düşman atsın da biz eli bağlı duralım mı?

Bölüğe avdetimde beni yanına çağırırdı. Bir sürü münakaşa ettik. Eşek herif bize teşekkür bile etmedi. Etmesin, kimin umurunda. Hemen ferdası gün bizi Zeki Bey'i tebdile gönderdiler. Evet dedim, üç yüz fişengin cezası değil mi?

6 Ağustos 33 Pazartesi (6 Ağustos 1917 Pazartesi): Dün Zeki Bey bölüğe Aziz Çavuş da işe gitti. Ben zann ettim ki akşam kadar dönecek. Bunun için kesilen keçiden hisseme düşen etleri öğlede derhal yedim ve bir kısmını da Musa'ya yedirdim. Akşam etmek gelecek. Halbuki geceyi orada geçireceklermiş. Eyvah felaket dedim. Bende bir ekmeğe vardı, bir daha buldurdum; iki ekmeğe. Kuru bir akşam taamı ettik. Âlâ değil mi. Bereket elmalara! Bugün Aziz Çavuş'u dört gözle bekledik. Ha gelecek, ha gelecek. Nerede, öğle oldu yok yok yok.

Bütün gün aç karnına ahlat elması, domuz elması yedim. Bu elmaları geçerken bir ağaçtan topladım, isabet etmişim. Bin müşkilatla beş buçukta Aziz Çavuş geldi. Eşek herif, kendisine dört kuruş bal için vermişim. Bana bir kadeh bal getirmiş. Sanki buna da vermiş. Oradaki Kürtler hiç para alırlar mı? Bahusus buradaki kumandandan. Yarın bir tezkere yazmalı imişim. Yazarız. Çünkü Aziz Çavuş'un rivayetine göre Kürtler buradaki kumandandan gayrısını bilmezler imiş. Demek biz şimdi baş kumandan. Âlâ. Bir kağıt yazarım, selam-ı şahanemi ve mahfuziyet-i mülûkanemi o beylere bildiririm ve bize daha bal gönderirse daha çok memnun olacağımı da derkenar ederim. Tabii değil mi ya? Bir de sabahleyin benim ve Musa'nın kısıraklarımızı kaybettik. Otlamaya koyvermişler, Musa uyumuş. Kısıraklar da doğru suya gitmişler. Dört tarafı aradık ne dereler kaldı ne köyler, ne sağımızdaki iki taraflı dereler. Hepsi arandı, en nihayet su kaynağının alt tarafında otlarken bulduk. Allah belasını versin dedim.

5. Bölüm

Ah İstanbul Ah

Şehid Abdullah Efendi Tepesi

7 Ağustos 33 Salı (7 Ağustos 1917 Salı): Sabah raporumda geceyi vukuatsız geçirdik dedim. Biz vukuatsız ama civar gürültüler içinde geçirmiş. Soldaki takımdan bir ta'mim aldım:

Süvari müfreze kumandanlığına;

7 Ağustos 33 (7 Ağustos 1917): Düşman sol cenahtaki piyade bölüğü üzerine geceden beri topçu ve piyade ateşi etmekte olduğu bölük kumandanının emriyle bera-yı malumat arz olunur kardaşım.

Zabit vekili
Cemaleddin

Ne yapalım, bize zararı dokunmasın da piyade ile hırlaşmış hırlaşmamış bize vız gelir. Fakat ne olur ne olmaz, bir defa keşif noktasına kadar giderek etrafı bir tarassud etmeyi, raporu ondan sonra yazmayı daha muvafık gördüm ve kısrağa binip gittim. Asayiş ber-kemal. Bir şeyler yok. Döndüm raporu yazıp göndereceğim sırada bir piyade postası bir ta'mim getirdi. Düşman sol cenahtaki piyade üzerine ateşinde devamla beraber bir miktar da kuvvet getirmiş. İhtimal ki sol cenahımız ricat eder. Bu halde Kolpka Tepesi'nde ricate delalet etmek üzere müselles ateş yakılacak. Biz de piyade üzerine çekileceğiz, piyade bizi ateşiyle himaye edecek ve sonra hep beraber

Kolpka'dan çekileceğiz. Müselles ateşten maada iki yaylım ateş de icra edilecekmiş.

Fena değil. Biz buradan piyade üzerine çekileceğiz. Nasıl? Aramızda hevai iki kilometre, ester ile bir saat mesafe var. Ve daima hatt-ı bâlâyı takip etmek mecburiyetindeyiz. Çünkü kenarlar o kadar dik ve taşlıktır ki hayvanın yürümesi imkansızdır. Bu takip edeceğimiz hatt-ı bâlâyı muvazi şarkımızdaki düşman hututu arasında ise üç kilometreden fazla yok. Taarruza geçmiş bir ordunun kuvvetleri her taraftan az çok ilerleyecek. Buradaki noktaları, karakolları az ilerledikleri takdirde bizi ta piyadeye gidinceye kadar ateş altına alacaklar. Bizi piyade nasıl himaye edecek anlamıyorum. Eğer buradan taarruz vaki olursa büsbütün bu faraziye imkansız kalır. Çünkü düşman mutlak piyade ile aramızdaki boyun noktasını tutacak hatt-ı bâlânın ortasına çıkacak. Çünkü düşman için en muvafık yer burasıdır. Hatt-ı bâlâ burada biraz alçalır. Çıkmak için kolaydır.

Ben ta'mimi imza etmekle beraber piyade kumandanına bir kağıt yazdım ve dedim ki: "tebliğinizden anlaşıldığı üzere ricat halinde ben piyade üzerine çekilemem ve Kolpka Tepesi civarını ben biliyorum, oradan sonra da süvari aşağıya inemez. Arazi gayr-ı müsaittir. Bunda iki türlü mahzur vardır. Hem de ben müfrezeyi teslim aldığım zaman alay kumandanım bana ricat halinde Deri Köyü tarihiyle ricat etmeyi emretmiştir. Bunun için kumandanımdan aldığım emre imtisal mecburiyetindeyim. Ricat halinde Deri tarihiyle çekileceğimi arz ederim." Yolladım gitti. Bizim için hiç çare yoktu. Eğer taarruza uğrarsak tam arkadaki dereden bile inemeyeceğim. Biraz cenuba doğru çekilerek arka dereden inmeye mecbur kalacağım. Bu geceyi ihtiyatlı geçirmeli. Çok tehlikeli dakikalar geçiriyorum. Bakalım sağ salım şu pis zirvelerden inecek miyim? Ah İstanbul. Ah ma'budî veyl.

[İmza]

8 Ağustos 33 Çarşamba (8 Ağustos 1917 Çarşamba): Hele çok şükür geceyi gürültüsüz geçirdik. Ricat, baskın falan olmadı.

Bu sabah bir Kürt bir eşekle alaydan efradın iki günlük ekmek ve kavurmasıyla hayvanâta üçer avuç arpa getirdi. Necmeddin de bir tezkere göndermiş. Hicabi dürbünü istiyormuş. Dedim, nasıl olur beyim?

Düşün çavuş. Hiç ben burada dürbünsüz kalır mıyım. Kürdü gönderdik, arkasından piyadeden bir posta bir ta'mim getirdi. Vesikasız efrada tesadüf edersek derdest edeceğiz. Kürtleri ileriye düşman ile aramızdaki tarlalara göndermeyeceğiz, yaksak! Casusluktan korkuluyor galiba. Bu emir benim işime yaradı. Çünkü ilerdeki tarlaları ben biçtirmek isterken dünden beri Kürtler biçiyorlar, bırakmasam şikâyet edecekler. Şimdi kime isterlerse şikâyet etsinler. Bırakacağım biçsinler, fakat dörtte biri benim, isterlerse!

Sonra bir eli, bir ayağı sakat, ebyaz şalvarlı bir Kürt rast gelirse hemen yakalayarak piyade Bölük Kumandanlığı'na götüreceğiz, bu da zannedersem casuslardan biri olacak. Arpayı hemen kısırağıma taktım. Adam akıllı karnını doyurdu. Zaten bu sabah birçok ekmek yedi. Gece de arpa ve ekmek yedi. Kısarak gittikçe toplanıyor. Buraya geleli bir gün aç bırakmadım. Muttasıl saman yerine malama yediriyorum. Arpa az geldiği gün Aziz'in getirdiği üç yük ekmekten yanımda duran çadırındaki ekmekleri yediriyorum. Ne yapalım, ekmek çok. Bugün somun geldi. Herkese üçer dörder tane. Kim yiyecek. Efrad muttasıl et yiyor. Şimdi Aziz'i tekrar mahud Said Bey'in yanına gönderdim. Erzak getirsin. Sabah erkenden gelmesini tenbih ettim. Rus hayvanları da varmış. Onları da getirecekler. Beğenirsem bir veya iki tane alacağım. Günler geçiyor. Fakat bizim bölükten haber yok. Güya buradaki efradı değışecektiler. Ah bir gelseler ne kadar rahat ederim.

Necmeddin'in tezkeresinden öğrendim ki Nazmi de defolup gitmiş. Fakat alayın işleri son günlerde biraz karıştı. Filvâki alay kumandanının arzusuna mebni evvela Cihad Efendi sonra da Nazmi Efendi birer birer çekilip gittiler. Fakat alt tarafı, pek de kumandanın arzuları üzere çıkmayacak gibi görülüyor.

Alt tarafı da diğerlerin arzusu gibi cereyan edeceğine benziyor. Cihad ve Nazmi'yi kumandan def etmek istediği gibi onlar da alaydan çekilmek istiyorlardı. Verdikleri rahatsızlık ve muayene istid'alarını kumandan tervic edip sıhhiye de tebdil-i havalarına karar vererek her iki tarafın da maksadı hasıl oldu. Lâkin alayda iken ve bilhassa Halepçe'de kumandanın Cihad ve Nazmi'ye ettiği hakaretleri en ziyade Cihad Efendi çekemediğinden ve bundan başka kumandanın Acemlerden ve sâireden hasılı Halepçe'de iken dört taraftan vurduğu vurgunlardan kendilerine hiçbir hisse çıkmadığından bilakis hisse ve iltifat yerine bol bol hakaret gördüklerinden münfail olarak bunları, bu ahvali, hepsini merciine ihbar etmeyi tasavvur ve tasmim ve bunu ilk fırsatta yapacağını her zaman söylüyordu. Zann ederim Cihad dediğini yaptı. Çünkü Cihad gider gitmez dört gün sonra fırka tarafından ba müzekkere Nazmi Efendi istenildi. Ve zaten bugünlerde kendisi muayene edilmiş tebdil-i hava almak üzere her iki mezuniyeti alaydan birden aldı. Ve Süleymaniye'ye gitti. Bölük kumandan vekili şimdi Zeki Efendi. Ah bölüğe gidersem ne kadar eğlenceli vakit geçireceğiz.

Bugün de geçti!

[İmza]

9 Ağustos 33 Perşembe (9 Ağustos 1917 Perşembe): Ne beklerken ne oldu. Rus'tan kaçamayacağız, hayvanları götüremeyeceğiz, bırakacağız diye korkarken kendi efradımız bargirleri aparıp götürüyor. Dahilen düşman. Ali Çavuş "Süleymaniye" gece herşeyini toparlayarak benim kısırağın üzerine yüklemiş ve defolup gitmiş. Kısırak da gitti. Giden yalnız kısırak olsa. Ruslara kaptırmayım, geceleri terkiye sardığım siyah pelerin muşamma da beraber gitti. Kısırağı adam etmek için o kadar baktığıma, yedirdiğime, yedirecek yem bulmak için o kadar uğraştığıma teessüf ediyorum. Üç dört gün idi kendisine burada ekmek veriyordum. Kısırak o kadar tebeddül etmişti ki

adeta zayıflığı his edilmez dereceye gelmişti. Daha dört beş gün sonra tamamen bir hayvan olacaktı. Bu kadar merakla bu kadar bir eziyetle bak bak da tam yoluna girip istifade edilecek bir hale geldiği zaman şöyle bir it bir arsız yakalayıp gitsin, gitsin. Ne kadar müteessif olsam azdır.

Şu seyisim Musa'ya ne diyeceğimi bilemiyorum. Eşek herif uyumuş. Bir zaman uyandım. Sağır Mehmed, Musa'yı kaldırarak tavla nöbetini teslim ediyorlardı. Bir müddet sonra pür-telaş Musa beni uyandırdı. O kadar telaşla ki baskın var zannettim. Ve birden doğruldum "Efendim kısraklar yok!", "Neden yok?", "Bilmem!", "Bir kere etrafı ara" dedim. Tavla içinde kendisinin kısrakını buldu. Benimki yok. Ne olduğunu anlamak için Ali Çavuş'u aradı. Ali Çavuş yok. O zaman anladık ki Ali Çavuş firara kadem basmış.

Musa'yı gebertmek istedim. Nöbette nasıl uyuyor. Maazallâh baskın olsa düşman bizi laşelerimizin altında yakalayacak. Keçi gibi kesecek. Olmuş bir şey artık ne desek faydasız. Aziz Çavuş da yok. Ali Çavuş her halde Aziz Çavuş'un gittiği köye ki o cihete firar etmiştir. Bu sabah mutlak buluşmuşlardır. Her ikisinin arasında yapacağı yükseklerle çıkan hesap ve firar sâikasıyla zannederim Aziz de buraya dönmeyecek. O da Ali'ye karışacak.

Aziz'in beraberinde Tavuklu Ali var. İki çavuş firar ettikten sonra onun ayrılması kabil mi? Oh ne güzel. Üç firar birden! Fakat ihtimal ki Aziz gelir. Çünkü Aziz düşünceli bir adamdır. Belki Ali'den benim kısrakı da alır. Tulu'ata tâbiyiz.

Bir çare düşünüyorum. Bunu her halde Kürtler himaye edecek. Eğer isterlerse Kürtler bunu tutup getirirler. Zaten evvelce de sefer için söylememişler miydi. Sefer de bu köye kaçmış ve köylü arzu edersek tutup getirmeyi söylemişti. Şimdi sağımızdaki dere içindeki köyün ağasını çağırmak için adam gönderdim. Bu köy firarilerin dehalet ettikleri Said Bey'in köyü imiş. Ağa vasıtasıyla belki haber göndereceğim. Firariyi, kıs-

rağı ve eslihasını tamamen göndermezse köyü yakacağım ve köylünün harman yapmalarını men edeceğim ve zannederim korkar da gönderir. Ali'yi göndermese bile kısrakı gönderir.

Sonra kısrak için diğer bir vasıta düşündüm. Aziz bugün bana satılmak üzere iki tane Rus hayvanı getirecekti. Hayvanlar gelirse derhal zabt edeceğim. Ta ki kısrakı getirsinler. Ve adamları da tevkif edeceğim. Belki bir şeye muvaffak olurum. Herhalde evvelâ kısrakı sonra Ali Çavuşla tufengi (...) ele geçirmek için uğraşacağım.

Piyade takımından şimdi bir posta geldi. Piyade bölük kumandanı benden bir süvari istiyormuş. Bana emir getirecekmiş. Galiba ricat! Çünkü postanın söylemesine göre gece sol tarafta şiddetli harb olmuş. Kısrak tam zamanında gitti. Canına yandığım. Aziz de hâlâ gelmedi. Çekilirse berbad, Aziz ile Ali kalacaklardır. Bekleyelim postamız ne emir getirecek.

Postamız geldi. Piyade bölük kumandanı herhalde mesuliyet korkusuyla olacaktır ki tahriren emir veremiyorum şifahen söylüyor, ricat!

Sol cenahta dün gece çok harp olmuş. Bu sabah piyade bölüğü oraya iki posta göndermiş. Posta, piyadenin eski bulunduğu mevkiye varır varmaz üzerlerine ateş edilmiş. Meğer piyademiz terk-i mevki etmiş. Postalar hemen geriye dönmüşler. Bölük kumandanı diyor ki ben çevrilmek tehlikesine maruzum, çekiliyorum. Süvari de çekilsin. Nereye çekileceğiz. Alay yerinde mi? Düşman ne kadar ilerlemiş. Tepeye şimdi Kolpka Tepesi'ne dürbünle bakıyorum. Üzerine birkaç insanın tırmandığını görüyorum. Acaba Ruslar tepeyi tuttu mu. Çünkü bizim postamız orada iken piyade orasını terk etmiş. Yoksa bize yakın olan takım çekilirken oraya birer süvari mi bıraktı. Her halde ihtiyatlı davranmalı. Keşif geldi, samana gidenler de geldi. Bir bargiri kör olduğu için terk ediyoruz. Bir yerde durdu. Onu da bırakıyorum. Hareket ediyoruz. Allah kerim.

Kanıkozalan'dan Üç Kilometre Garbde

Peruze Köyü Karşısında

12 Ağustos 33 Pazar (12 Ağustos 1917 Pazar): Altı buçukda Şehid Abdullah Efendi Tepesi'nden hareket ettik. Kafiye tamdı. Bir eşeğin üzerine, bıraktığımız iki hayvanın takımlarını, neferlerin eşyalarını yükledik. Dört keçiye de piyade önlerine katarladılar. Yürüyorduk. Ricat ediyoruz. Ne ricat ki. kurban olayım. Eşegin sahibi Kürt üzengiyi öpüyor: "Be hova kumandan" diyerek Kütçe bir çok ricalarda bulunuyor. Eşegin koy-verilmesini istiyordu. Doğrudan dereye inmek işime gelmedi çünkü Sekoçfa Tepesi üzerine arka taraftan yani garb cihe-tinden dört beş kişi tırmandığı dürbünle görülüyordu. Bunlar piyadenin dündarı mı yoksa sol cenahımızdaki mevzilerimizi işgal eden Ruslar mı? Piyadenin vaziyetini görür görmez ihtimal ki hemen bu tepeye seğırttiler. Eğer Ruslar ise benim Deri deresine girdiğimi görürlerse derhal oldukları yerden garba Deri'nin üzerine inen sırtlardan ilerleyerek hatt-ı ricatımızı keser. Bunu düşünerek cenuba doğru hatt-ı bâlâyı takip eden ve ilk boyna geldiğimiz yoldan yürüdüm. Hatt-ı bâlâdan ayrılarak dereye ineceğimiz sıralarda Musa'nın hayvanı durdu. Zaten hayvan sahibinden hasta idi. Kaçmış olan Ali Çavuş'un kır atı. Ben Musa'nın kısırağına bindim. Takımları aldık. Musa'yı ceza olarak yaya yürüttüm. Dereye ancak üç saatte inebildik. Keçiler yolda bir bela oldu. Endişe içinde idim. Acaba düşman ne kadar ilerlemiş. Garran bizim elimizde mi değil mi? Alay bizde mi? Piyade nereye kadar çekilecek? Ben nereye kadar çekileyim? Piyade kumandanı da ufak bir kağıt göndermemişti. Bana ricat etmeği şifahen emrediyordu ve yalnız o kadar: Süvari de ricat etsin! Tabii alaya iltihak edeceğim. Fakat Deri'den sonra sağa dönerek bizim bulunduğumuz Şehid Abdullah Efendi Tepesi teferruatının cenubdan garbe doğru müteselsil uzanan eden hatt-ı bâlâsına muvazi dereyi Garran'a şimâle doğru takip etmek icab ediyordu. Ben piyadelerin tahliye ettikleri tepelerin altlarından geçeceğim.

Ya bu tepeleri Ruslar tutmuş ve benim de ricat ettiğimi ve dereye indiğimi görmüşlerse, her halde beni esir etmek için tepelerden ilerleyecekler ve ateş edecekler. Yolumu kesecekler. Haşılı tehlike vardı. Fakat bu dereden gitmeyerek garba doğru taarruz edilen evvelce bu tepelerin zabtı için ilerleyen kuvvetin takip ettiği yol yolu takip edersem ta Merivan'a kadar gitmek, alayı orada aramak, orada bulamazsak tekrar yukarıya Garran'a dönmek icab edecek. Alayı ihtimal ki iki günde bulacağım. Sonra eğer vaziyet o kadar tehlikeli değilse alay kumandanı da ihtimal ki diyecek sen ne kadar korktun ve neden Tışkat'nın arkasına gelerek bize iltihak etmedin. Benimle alay edecek. Korktuğuma zahib olacak. Zaten hava kararmış idi. Karar verdim. Ne olursa olsun herhalde alaya doğru Garran'a gideceğim. Ve sağa saparak Deri'yi takibe başladım. Fakat bütün efrada gürültü etmemelerini ve dağılmalarını tenbih ettim. Yürüdük. Boğazı vukuatsız geçtik.

Lâkin vakit on ikiyi geçmişti. Alaya daha iki saatlik yol vardı. Ve buraları tam düşmanın taarruz ettiği istikametlerdi. İhtimal altından geçeceğim Garran'ın sağındaki yüksek taşlık tepe düşmanın elindedir. Ben oradan geçerken bir yaylım ateş etse berbad oluruz. Tışkat'dan Vasta'ya giden boğaza girerek bir harmanda yatmağa karar verdim. Boğaz dar ve cephesi düşman istikametine doğru. Cenubları yüksek dağlar. Tarassud ve tahaffuz için gayet muvafık. Emin bir surette uyuyacaktım. Bir parça kebab yedikten sonra derhal yattım. Samanlar içinde ta sabah beş buçuğa kadar deliksiz bir uyku çekmişim. Gün yükselmiş vakit geçmiş olduğu halde ben kalkmak istemiyordum. Yarım saat sonra Garran'a doğru hareket ettik. Sağındaki taşlık yüksek tepede kimseler görülmüyordu. Yol da tarlalarda tek tük Kürtler'e tesadüf ettim. Düşmanın ilerlemediğine kanaat getirdim. Alayın olduğu yere Kanikozalan'a geldim. Fakat alay daha geriye, iki bin metre kadar çekilmiş. Aşâir gelmiş. Ortada bir faaliyet var. Bizim bölük, yolun iki tarafındaki yaptığımız siperleri işgal etmiş. Alay kumandanını gördüm. Niçin gece gelmediğimi ve bıraktığım hayvanları ne-

den öldürmediğimi sordu. O kadar. Ben bölüğe hediye getirdim hevesiyle seviniyordum. Keçileri aradım. “A Efendim biz onları gece yolda bıraktık, getirmedik” dediler. Hayret ettim. “Nasıl olur. Gece birisi yanımızda idi.” “Evet ama onu kestik” dediler. Yani geçersiz gelmiştik. Zeki Bey’i siperlerin arkasında Cemil ve piyade bölük kumandanı İhsan Efendilerle oturur buldum. Görüştük ve tafsilat aldık. Vaka dehşetli imiş. 15. Alay 15. bölük. Garran’ın üç saat kadar ilerisinde, bizim ileri muntıkada düşmana karşı bir çıkıntı teşkil edecek surette bir hatt işgal ediyormuş. Beş kilometrelik bir cephe. Altmış mevcutlu bir bölük. Nasıl muhafaza edebileceğini artık tasavvur etmeli. 9 Ağustos gecesi düşman bir buçukta en zayıf noktaya iki bölükle bir hücum yaparak bastırıyormuş. On sekiz kişi de esir almış. Bölük darma dağınık bir halde firar etmiş. Garran’a gelmiş. Sabahı biz de çekilmeye mecbur kaldık. Şimdi Kani-kozan karışısında siperler ileri hattımızı teşkil ediyor.

Komarlin Sırtları

13 Ağustos 33 Pazartesi (13 Ağustos 1917 Pazartesi): Geceden beri keşifteyim. Evvelden beri geldiğimiz Masyer cihetine geldik. Fakat bu defa yol başına. Boğaza kadar ilerleyerek sonra sola ve vadiye. Geriyi rahat rahat Masyer’e gelmek yok. Masyer Deresi’nin solundaki sırtlara arkadan tırmandık. Kozalan karışısında sırtlardan yüksele yüksele buraya geldik.

Masyer şimdi karşımda. Komarlin solumdaki dere içinde. Derelerde tarlalarda kimseler görülmüyor. Ne dost, ne düşman. Fakat bu sükuta kim aldanır. Geçen gün ateş yediğim ovalar, ateş ettiğim tepeler, işte bir hatıra gibi gözümün önünde. Bir daha öyle gürültüye kim tutulur.

Gece de gelirken alay kumandanı verdiği emrinde her halde Masyer’e kadar sürünerek sokulmayı oralarını tarassud etmeyi söyledi. Fakat geçen defaki meseleyi unutuyor. İleriye süründüktü, düşmanı bulduktu, hatta esir gidiyorduktu da,

ne oldu! Biz kabahatli çıktık, niye üç yüz fişek sarf etmişim diye iki saat söylendi. Yağma yok, ben bu canı Pencobin'den gelirken Zeribar Gölü bataklığında bulmadım ki. Bu pis bayırlarda bu kadar zatına sarf edeyim.

-Dün akşam dürbün istedim. Hicabi'den alırsın dedi. Hicabi vermez dedim. Verir elbet , benim dürbünüm bana sizden ziyade lâzım dedi. Öyle mi, ya düşünmüyormu ki benim canım da bana onunkinden daha fazla lâzım. Gece iki satte tepeye gelebildik. Bir piyade mangası vardı. Oh rahat ettik. Fakat Hicabi'yi bulmak mümkün olmadı. Dürbünsüz kaldık. Sabah raporumu şöyle yazdım.

Süvari 13 Kumandanlığı'na:
Komarlin sırtlarından/13 Ağustos

- 1- Masyer Köyü'nün bir buçuk kilometre garbındaki Komarlin sırtlarındayım. Küçük Masyer'de düşman yoktur. Büyük Masyer'i dün düşman ateşlediğinden gece sabaha kadar yanmıştır. Masyer, Derapaman ve Münferid Tepe civarlarında düşman görülmüyor. Görülmüyor fakat düşman yoktur denilemez. Arazi ormanlıktır. Dürbün de olmadığından kati olarak tarassud yapılamıyor.
- 2- Bulduğum noktadan Masyer derelerine inerek daha ileriye gitmek yanımda on atlıdan ibaret bir kuvvetle pek tehlikeli ve imkânsızdır. Çünkü ihata ediliz. Ben tarassuda devam ediyorum.

Gönderdim bakalım, ne cevap verecek. Dürbün gönderecek ve ileriye git diyecek mi? Başka atlı gelmezse bunlarla kabil değil, gitmeyeceğim. Çünkü bir defa dereye indik mi, mukabil sırtlarda saklanıp, bizi beklemesi melhuz olan düşmanın ta tepemize tekrar çıkıncaya kadar ateşi altında kalırız. Ateş etmeye ne lüzum var. Sırtlardan aşağıya inen bin tane dere var. Mesturen süzülerek arkamızı alır, hatt-ı ricatimizi keser, bizi kapana tutulmuş sıçan gibi yakalar. Gelsin de alay kumandanı kendi ileriye gitsin.

Dürbün yok, hayvan yok, efrad yok. Sonra ileriye git. Gittiğin zaman da bin türlü tenkid ederler. Neme lâzım. At versinler, dürbün versinler, vesâit versinler. O zaman iş istesinler. (...) Dün kumandandan hayvan da istedim. Tam zamanını buldun dedi. Anlamıyorum ki neden zamanı olmasın. Ben vazifeye gidiyorum. Hayvansızım. Yaverin mülhakının çifte çifte hayvanları var. Hem öyle azılı hayvanlar ki. Bölüklerde birer eşleri nadir bulunur.

Evvelki gün Kanikozalan karşısındaki siperler arkasında akşama kadar 15. Bölük Piyade Kumandanı İhsan Bey'le vakit geçirdik. Akşam üzeri gelen müfreze emrinde bizim değiştireceğimiz bildiriliyordu. Biraz sonra Sabri Efendi bizi değişe geldi. Biz de gece alayın olduğu Peruze Köyü karşısına geldik. Burası siperlerden üç kilometre kadar geride ve Merivan yolunun sağındadır. Dün de akşama kadar burada kaldık. Cemil erkenden Deri Köy istikametine keşfe gitti. Akşam üzeri de bize yol göründü. Fevzi'ye eski kısrakını göndermek için kağıt yazdım. Yarın sabah kısrak gelir zannederim. Kaltak yok. Ne ile bineceğiz bilmem. Kaltak için de yazdık ama hangi kaltak gelecek. Bugün altımda Cemil'in (...) var. Süratisi o kadar berbad bir hayvan olmaz derecede. Çok sarsıyor. Aksi darbesi fazla. Posta gidip geldi. Bir emir getirmediği gibi yemek de getirmedi. Açız, çorba ile ekmek yedik.

[İmza]

Komarlin Tepelerinde

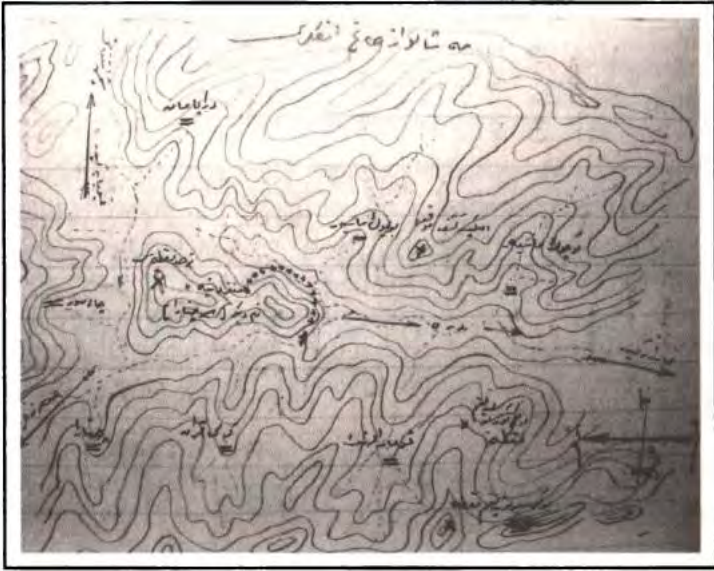
15 Ağustos 33 Çarşamba (15 Ağustos 1917 Çarşamba): Bu Komarlin değil Gomarelenk imiş. Biz evvelce böyle diyorduk, bize yanlışdır dediler. Hangisi doğru bilmiyorum. Bugün de yine keşifteyim. Evvelki gün olduğum mâillerin yukarısında, tam tepede bulunuyorum. Keşke eski yerime inseydim. Bir saat evvel Münferid Tepe'nin garb eteklerine kadar gelen Rus süvarilerine ateş edebilecektim. Her şey bizde aksi gider. Ke-

şiflerden bıktım. Birbiri arkası sıra geliyor. Evvelki gün keşifte, dün ileri siperlerde, gece ve bugün de yine keşifte. Olur iş değil.

Evvelki gün akşam üzeri buradan hareket ederek doğru arka tarafta yani karargâhın bir saat şimalindeki Reşede Köyü'ne gittim. Orada büyük büyük ve bol pancar buldum, soğan buldum. Yükledim, götürdüm. Alaya geç vakit vardım. Bizim bölük boğaz karşısındaki siperlere gitmiş. Bu gece orada kalacak imiş. Sıra bölükte imiş. Alaydan doğru siperlere gittim. Herkes uyumuş. Biraz yemek yedim. Ben de yattım. Dün bütün gün yani akşam alafranga dörde kadar burada Zeki Bey ve Cemil ile konuşarak vakit geçirmiş. Cemil de evvelki gün keşiften gelmiş. Birçok yağ, on üzüm, sâire getirmiş. Öğle de pancar yedik.

Alay kumandanı fırka yaveri ile birlikte sipere geldi. Dörtte bir süvari gelerek keşif için bir zabıt istedi. Ben kalktım. Alaya gittim. Kumandanı görerek Komarlin sırtlarındaki Mennan Efendi'yi tebdil edeceksin. Üçüncü bölükten size sekiz atlı verilecek dedi. Ve talimat verdi: Mennan Efendi Çınara'da kırk elli kadar Rus süvarisi görmüş. Bunlar orada yatmış, oturuyorlarmış. Yarın erkenden bunları tarassud edeceğim. Eğer orada iseler raporumda bildireceğim. Kumandan bana takviye gönderecek Ruslara taarruz ederek Çınara'dan tard edeceğim. Âlâ.

Bir buçuk saatte tepeye yetiştim. Mennan Efendi tepede idi. Karanlık artık basmış etraf görülemiyordu. Kumandanın söylediklerini anlattım. Yanlış dedi. Düşman Çınara'da değil Çalısur'dadır ve altmış atlıdır. Tam bir bölük. Kumandan elime pis bir dürbün verdi, ben gözümle daha iyi göreceğimi bunun te'ami olduğunu söylesem de ısrar etti aldık. Fakat tarassud bize hiçbir şey ilâve etmiyor. Mennan Efendi'nin yanına vardığımda Garran ilerisinde ve bulunduğumuz hatt-ı bâlâya muvazi karşiki sırtlarda ara sıra yaylım ateşler, tüfek sesleri iştiliyordu. Bizimkilerle Ruslar. Sağ ilerimizdeki bu müsa-

Üsteğmen Serezli Mehmed Ragıb Efendi'nin çizdiği Meşalvaz Dağı eteklerini gösterir detaylı harita.

demeler sol ilerimizdeki geriye gitmeyerek orada geceleyen altmış mevcutlu Rus süvarisi bana bu geceyi müteyakkızâne geçirmeye mecbur etti. Biraz geri çekildim. Piyadelerden bir tepe aşırı münasib bir yerde kaldım. Kumandan sabah raporunu erkenden beşte gönderilmiş bulunsun istiyor. Çünkü takviye gelecek. Şafaktan evvel kalktım. Tam vaktinde akşam Mennan'ı bulduğum tepeye geldim. Ve daima mesturen yürüdüm. Etrafa o kadar tarassud ettim. Meşalvaz Dağı'ndaki dört beş nöbetçiden ve bir ateşten başka bir şey görmedim. Raporu gönderdim. Dün görülen yerde düşmanın hiçbir süvarisini görmüyorum. Başka cihetlerde düşman yoktur, dedim. Kumandan cevap gönderiyor. Eğer Çınara'ya faik bir düşman keşif kolunun ilerlediğini görürsem haber göndereyim takviye gönderecekmiş. Pek âlâ. Ben haber göndereceğim takviye gelecek, cek de buradan gideceğiz de taarruz edeceğiz. İnşaallah yarın kabil olur, bugün değil. Lâkin boğaz içerisinde piyade müsademe ara sıra devam ediyor. Bazen şiddetli bazen hafif.

Gece güya iki bölük piyade gelmiş ve ileriye geçmiş. Acaba onlar mı taarruz ediyorlar. Zaten dün öğleden evvel yirmi piyade ile yüzbaşı Osman Efendi Garran'dan ileriye keşfe, düşmanla temas hasıl etmek üzere ilerlemişler idi.

Biraz sonra da müsademe etmişti. Gece buradan işittiğimiz silahlar bunlar tarafından atılıyordu. Demek takviye aldılar. Bugün müşademe ediyorlar. Acaba eski yerleri tekrar zabt edecekler mi. Bir müjde var! Güya taarruz yapılacak imiş. Fırka düşman vaziyeti hakkında kati malumat istiyormuş. Karargâhları nerede. Kuvvetin daha fazlası hangi cihetlerde, bunların öğrenilmesini istiyormuş. Demek taarruz etmek fikrindedirler. Her ne ise.

İlerideki piyade müsademesi şiddetlendiği bir sırada bizim hiçbir şey görmediğimiz Masyer dereleri içinde birden bire on beş Rus süvarisi çıktı. Münferid Tepe'nin garb eteklerinden ileriye doğru Derapaman cihetine gidiyorlardı. Nereden çıktılar göremedim. Biraz daha yürüdüler ve Münferid Tepe'ye çıkarak bel noktasında kayboldular. Ah evvelki gün olduğum yerde bulunsaydım. Ben onlara anlatırdım. Fakat buradan uzak. Üç bin metre var. Demek Çalısır'da bölük duruyor. Bölük Çalısır'da olmasa bu on beş atlı ta Anya'dan buraya kadar gelemez. Bu keratalar korkaktır. Bölüklerinden iki üç bin metreden fazla ayrılamazlar. Her halde bölükleri bu dereler içinde. Sağdaki piyade ateşi üzerine ale'l-ihtiyat biraz geriye çekildiler. Tamam. Geçen sahifeleri bir harita ile, şuradaki harita bu havaliyi gayet iyi gösterir.

Şimdi gördüğüm düşman süvarisini Münferid Tepe civarında + zaid işaretiyle gösterdim ve takip ettiği de okla işaret ettim. Şimdi bel noktasında kayboldu. Demek orada yere indiler. El-ân süvari meydana çıkmadı.

Dün diğer bir mesele oldu. Benim kısarak çalındı ya. Hayvan-sız kaldık. Kumandana daimi olan müracaatlar gürültüye gittikten sonra bölükten bir hayvan tedarigine mecbur kaldık. Şimdi bel noktasındaki Ruslar bir tüfek attılar. Fevzi kendi

kısrağını bırakmış, alay kumandanından bir başka hayvan almış. O halde onun kısrağını ben alırım dedik ve kendisine yazdık. Beyim tutmuş bana cidavusunda koca bir yarası olan adımları tutuk dangalak bir kısrağ göndermiş. Bir de tezkere.

Ben onun kısrağına göz dikmeyim imiş. O kısrağı seyisine vermiş. Alay kumandanından başka hayvan almış mış mış. Kısrağı veremezmiş. Tabii vaziyetimiz böyle yaparmış. Hem bana nasihat ediyor; bir daha böyle yapmamalı imişim. Ben de adamakıllı bir cevap yazdım ve kendisini (...) marufuyla donattım ve ona sordum. Acaba onun böyle kısrağı seyisine vermek selahiyeti var mıdır.

Elhamdulillah! Şu gâvur oğlu gâvurdan Gılya acısını çıkardım. Arzu ettiğim gibi şöyle bol bol daha Türkçesi gerine gerine ateş ettim. Öyle kaçtılar öyle kaçtılar ki biz yanlarında hiç kalırız. Saat iki zamanı idi. Bir defa etrafı göreyim dedim. Nöbetçiden sordum, bir şey var mı, yoktur efendim dedi. Bir de kendim bakmak istedim. İsabet olmuş. Çünkü uyusaydım nöbetçi de görmeyecek. Domuzcu oğulları burnuma kadar geleceklermiş. Gılya Tepesi önünden ovayı takiben koca bir alay geliyor. Bir bölük ardından bir daha. İkişerli kolda Çalısur'a ilerliyor. Saydım, yüzden fazla var. Arkadan da ufak tefek gelenler başka. Alay geldi geldi. Çalısur'un şarkındaki 1500 km sırtlarda durdu ve attan indiler. Bu alaya bakarken bir de bütün Masyer önünden dere ile on beş-yirmi kadar at- lının dere boyu ile bize doğru geldiğini görürüm mü? Aman fırsat bu fırsattır dedim. Fakat alayın olması beni düşündürüyordu. Ne olursa olsun mevkiim iyi idi. Bu tepelere çıkınca- caya kadar ben bir bölümünü berbad ederim dedim. Hemen alay kumandanına bir rapor yazarak vaziyeti anlattım. Bir de kroki gönderdim. Göndermeden ben de dört nefer alarak haritada gösterdiğim evvelki gün bulduğum noktaya doğru sırttan inmeye koşmaya başladık. Mesturen ilerliyorduk fakat korkuyordum. Çünkü henüz tepeden hareket etmeden onlar altımıza sokulmuşlar dereye gözden kaybolmuşlardı. İhtimal ki bir dört nal yaparak benim inmekte olduğum sırta çıkar-

lar birden bire görmeden kucaklarına düşerim. Hem koşuyor hem önümüze dikkat ediyorduk. Dereyi gören hakim noktaya geldik. Yanımda iki kişi vardı. Dikkat edin dedim, telaş etmeyin. İşte Ruslar!

Benim her zaman balık avladığım, kısrakları yeşile koyuverdiğim samanlık yerde Taştepe'nin altındaki su arkı içerisinde on kişi sıra ile çekiliyorlardı. İlk ben ateş ettim. Arkamdan diğerleri birbiri ardı sıra ateş ettiler. Beş kişi ileriye fırladı. Bir takımı geldikleri yola geriye döndüler. Birkaç hayvan boş kaldı. Dört nal ile sağa sola kaçmaya başladılar. Arkalarından verdik verdik. Onlar da yere indiler. Mukabeleye başladılar. Bir müddet müsademe şiddetlendi. Her taraftan Ruslar firar ediyordu. Hangisine ateş edeceğimizi şaşırdım. Bol bol attık. Bir çokları hayvanlarını yedekte götürdüler. Alay, bölük ne varsa hepsi yolu tuttu. Firar. Panik!

Ateş kesildikten sonra yine tepeye çıktım. Fakat çıkmaya kadar ne ayaklarımdan ne bacaklarımdan hayır kaldı. Çizmenin bütün çivileri meydana çıkmış, topuklarıma tabanlarıma iğne gibi batıyordu. Tepeden baktım, Ruslar ta köprüye ileriye bizim balı yediği Büyük Mayser Deresi önüne toplanmışlar. Yolun üzerinde koca bir hayvan yatıyordu. Müsademe esnasında bir çok bargirin geriye çevrilerek dört nal kılıp atlılar arasına karışmasından da anlaşıldı ki birkaç tane de mecruhları vardır. Her ne ise attığımız fişekler boşuna gitmedi.

Rapor yazdım. Takviyeye lüzum kalmadığını anlattım. Ah yanımda on beş nefer olaydı da ben Ruslara o vakit ilerlemek ne demektir gösterirdim. Elbet yine bir fırsat elimize düşer, yine görüşürüz. Ben yalnız Gırya acısını çıkardım. Hem fazlasıyla. Ben hiç olmazsa bir atlarını geberttim. Ben dört kişi idim. Onlar dört kişiye karşı kırk kişi iken hiçbir şey yapamadılar.

16 Ağustos 33 (16 Ağustos 1917 Perşembe): Dün değil evvelki gün 15 Ağustos Çarşamba diye tarih attımsa da yanlış imiş. 14 imiş lâkin bu bir günü nereden ilâve ettim. Bilmiyorum. Her ne ise düzelttik. Dün alayda istirahatle vakit geçirdik. Alay

hâlâ benim Peruze dediğim Yanıkköy'ün karşısında. Dün fırkadan sıkı sıkıya emirler gelmiş. 33. Süvari Alayı keşif taarruzu yapsın. Düşmanın kuvvetleri nerededir. Ne kadardır. Kıta olarak keşfedilsin. Mümkün mü? Sabri Efendi'nin bölük Asirabad ve Reşede Ovası'ndan Çınara'ya çıkan boğaza doğru bir keşif taarruzu yapmak üzere hareket etti. Halim de Cemil'in olduğu yere gitti. Ve bir emir verildi. Bu gece ne keşif kolları ve ne de ileri karakol tebdil edilmeyecek. Herkes yerinde kalacak. Oh ne âlâ. Gece ileri karakol sırası bizde idi. Biz yine alayda kalıyoruz.

Akşam yaver ile on ikiden sonraya kadar oturdukça ondan havâdis aldım. Bu gece Kazlıca civarında düşmana baskın yapılacak imiş. Fakat düşman baskını hissettiğinden burada mukabeleten bir nümayiş yapılmak muhtemel imiş. Bunun için geceyi müteyakkız geçireceğiz. Fırka alayı pek çok tazyik etmiş. Olsa da, girse de, ateş yese de yine keşif kolları ilerleyerek düşmanın arkasına düşmeli, kuvvetlerini anlamalı imiş. Bu emri yapamayan zabiti Emin Bey kurşuna dizemiyorsa fırkaya göndersin, fırka kumandanı idam etmesini biliyormuş. Çok şey! Keçi mi asıyorlar, ne kafa heriflerde. Bu arazide ateş yedikten sonra nasıl ilerleyebilir. İşkembesine emirler. Hiç mevziye girmiş düşman kuvveti süvariyle keşif edilir mi? Bunlar hep Nazmi ile Cihad'ın fitnelikleri asarı olsa gerek. Kumandanın su-i istimalâtını birer birer saydıktan sonra zabitanın da öç almak için ihtimal ki korkak olduklarını, vazife görmediklerini, vazifeye gittikçe dalga geçerek yalan keşifle vakit geçirdiklerini hasılı beş para etmez adamlar olduklarını söyleyerek alayı zemm etmişlerdir. Bunun üzerine fırka kumandanı da böyle berbad edip duruyor.

Bu sabah tımandan sonra Sabri Efendi yanımdan geçerken Pencobin'e istirahatate gönderileceğimizi söyledi. İnanmak istemedim, temin etti. Fakat yine inkisar-ı hayale uğramamak için ihtiyatla telakki ettim. Meğer biz bu vazifeye (...). Baktım ki Zeki Bey çağırıyor. Haydi bakalım dedi Cemil Efendi'yi değiştireceksin. Hah işte istirahat! Bölük de arkanızdan oraya

gelecek dedi. Zeki Bey renksiz idi. Bölüğün de tepeye gelmesi meselesi onun keyfini kaçırmış. Fakat ne nahif, ne kadar tatlı canları var! Biz gidiyor, her gece bu dağ başında kalıyoruz, ne oluyor. Neden bizim canımız böyle tatlı olmuyor. Zaten dün ona alay kumandanı iyi bir oyun yaptı.

Alay kumandanı akşam üzeri bunu çağırttı. Bir müddet sonra Zeki geldi. Fakat Zeki'de vaziyet bozuk. Nedir dedim. Canım dedi, kumandan yine bilmem ki alay mı ediyor ? Yarın mühim bir keşif varmış. Asirabad tarafına giderek ateş yeninceye kadar ilerleyecek, düşmanın kuvvetini anlayacakmışım. Siz de yorgun olduğunuzdan zabıt almayarak yalnız gidecekmişim. Bunu iki saat mırıldandı ve yavaş yavaş kendisine ısıtma gelmeye başladığını söyledi. O sırada doktor geldi. Doktoru yakaladı. Kendisinin ısıtmalı olduğunu ve zaten evvelden beri bir takım rahatsızlıkları bulunduğu, şimdi de müthiş surette idrardan muztarib olduğunu doktora kemal-i suzişle anlattı ve bi'n-netice yarın alay kumandanlığına muayenesini, vereceği istid'aya iki muayene kararı derkenar ederek kendisine hiç olmazsa iki günlük bir istirahat vermesini ve Pencobin'e kadar istihmam için gitmeye lüzum göstermesini doktordan rica etti. Ve ısıtmanın tamamen şiddet peyda ettiğini de anlatıyordu. Doktor dereceyi koydu. Ne hararet var ne de ısıtma. Ben de görüyordum ki böyle bir şey yoktur. Şimdi Zeki'nin ısıtmasını anlamak için dereceyi nereye koymasını doktor bilmiyordu ve sıtmayı bundan bulamıyordu. Eğer kalbine koysaydı o zaman ne kadar müdhiş bir korku sıtmasının hüküm-ferma olduğunu anlardı. Zavallı Zeki Bey. Bir gün korkudan ölmesin. Zavallı bu sabah hemen istid'ayı yazıyordu. Fakat nafile. Kumandan muayenesi için doktora havale ettiği halde yine ileriye gitmesini yani bizim ile tepeye gelmesini emretmiş. Zeki bitkin.

Ben hareket ettim. Cemil'i tepede buldum. Henüz düşmanın dokuz atlısı Gomaralenk'in önüne kadar gelmişler. Bizim eşekler telaş ederek uzaktan ateş açmışlar ve kaçırmışlar. Yuh olsun. Yarın yine gelirler. İki bölük de yine Çalısur civarında bulunuyormuş.

Cemil gitti. Cemil'in sabah raporunu götüren Fahri avdet etti. Bana kumandandan bir kağıt. Düşmanın iki bölük süvarisi "Nesirmar" Köyü civarından -ki buralardan ilk alayla Garran'ı tarassud etmiştik- ilerliyormuş. Bizim cihetten de bir nümayiş yapması memul imiş. Mütelyakkız bulunalım. Bölük de o cihete hareket etmiş. Vah zavallı Zeki Bey. Atı üzerinden düşüp bayılmasın. Her halde derece-i hararet kırk ikiyi bulmuştur.

Düşmanın elli kadar süvarisi yine Çalısur civarından çıkarak Telsa'ya doğru çekildi. Demek bunlar buraya sabah gelmişler. Ah yarın şunlara bir oyun oynayabilirsem ne memnun olacağım.

Bölüğün hareket ettiğini söyleyen nefer alay kumandanının da gittiğini ve hatta eşyalarının da hazırlandığını söylüyor. Pi-yade de hazırlık için emir almış. Nereye gidiyor, ne oluyor. Ricat mı var. Haydi bakalım yine felaket!

Şuradaki hareket ne kadar acınacak surette idare ediliyor. Artık bu kuvvetin erkân-ı harbiye reisi bizim mahude zübik Hulusi Bey olursa böyle mantıksızlıklara tabii nazarıyla bakmak icab eder. Fırka kumandanı Talat zaten darü'l-mecnundan mezun. Bir defa kaçırmış. Tekrar yakalayıp yakalayamadığı meşkûk. Serserinin birisi. Emirler ve hareket bunu gösterir. Bu kadar müşkilatla zabt edilen Garran'ın bu ufacak kuvvetle muhafaza edilemeyeceği kendilerine bin kere söylendiği halde aldırıyorlar. Kuvvet göndermediler. Faik düşman kuvveti karşısında ricat edersiniz dediler. Düşman müdhiş surette yüklendi ve sol cenahımızı sukut ettirdi. Şimdi soruyorlar. Ne için mevzinizi terk ettiniz. Tuhaf. Ateş-i mevcuttan dört kilometrelik o pis cephe nasıl muhafaza edilir. Ve ricati kendileri emr etmemiş mi idiler. Hem biz onların dedikleri Merivan'a kadar da ricat etmedik. Kozalan'dan üç kilometre geriye çekildik bu kadar. Muttasıl 32. Alayı sıkıştırıyorlar. Süvari alayı burada ne yapabilir. Mevcudu nedir. Kuvvet-i harbiyesi ne derecededir, bir kere sormuyorlar.

Sıkıştırlarmı aşâirden istifade edin diyorlar. Aşâirin hâlâ mahiyetini öğrenemediler. Daha harbin bidayetinde merhum Ömer Naci Bey buralarda iken bu aşâire avuç dolusu paralar veriyor, bin name ve ta'mim ile harbe yardıma çağırıyorken yine istigna gösteren aşâir şimdi harb üç sene uzadıktan ve hepsine fütur geldikten sonra ellerine hiç beş para verilmeden gelip de bize muavenet etmeleri arzu ediliyor! Ne kadar anlamamazlık. Ömer Naci Bey buralarda aşâire beş yüz bin liraya yakın bir para sarf etmiş. O kadar ikram ve itibar yine başka. Halbuki şimdi buraların en muteber şeyhi adeta peygamber gibi addedilen Şeyh Necmeddin geliyor da kendisine ancak bir bardak çay ikram edilebiliyor. Bu şeyhe geçende hükümet yirmi lira maaş ve vaad etmiş. Tutmuş şimdi bunun on lirasını altın olarak vermiş, Mütebakisini kağıt. Kağıt vermek burada ne demektir. Artık izah etmek istemez. Zavallı şeyh böyle iken yine buralara kadar sürükleniyor. Ufak bir siyaset bunlardan istifade için kâfi. Fakat adam nerede. Kime anlattırın.

Bu Merivan'da iki müteneffiz var. Biri Mahmud Han, diğeri Ker Hazo (?) Han, bir de ikinci derecede Zahirü's-saltanat var ki o Mahmud Han'a merbut gibi birisi. Mahmud Han'la Ker Hazo (?) Han arasında mine'l-kadim kan davası olması ve buradaki mevkiilerini paylaşamamaları yüzünden araları fena halde açık bulunuyor. Bugün karargâha birisi gelirse diğerrinin elli kişisi çekiliyor. Öteki gelince berikiden yüz kişi kaçıyor. Bakarsınız üç gün içinde bin müşkilatla ictima eden beş yüz atlı aşâirden kimseler kalmamış. Birbirlerini hiç çekemezler. Ve her ikisi de hükümete yaranmak hevesi ihtiyacında. Eğer hükümet bunlardan birisini idam ederek buraların hakimiyetini yalnız diğerrine bıraksa bu hakim yegâne hükümetin pervanesi olur. Üç-dört bin silah-endaz hazır. Buradaki bizim askerimizin iaşesini de temin ettikten maada bu yapılmıyor. Ve buradaki aşâirden istifade kabil olmuyor. Bundan başka.

Havraman cihetinde Kürdistan'ın en müteneffizânından Abbas Kulu Han var ki şimdiye kadar hükümete bin defa mü-

racaat etti. Kendisine iki yüz asker ve bir top ve cephane gönderelim, iâşesini her şeyini o temin edecek. Bu kuvvetle Rusların şu cephemizin sağındaki her melhuz tehlike mün-defî' olurdu. Oraya iki yüz asker verilecek. Lâkin buradaki dört yüz asker kazanılacak idi. Çünkü onun tuttuğu mevkiî düşmanın Sebne'deki hatt-ı ricatı üzerindedir. Oradan tehdid edilince burada düşmanın tutunması veya taarruz etmesi hemen hemen imkansız gibi kalırdı. Bu da yapılmadı. Bu siyasetsizliğin neticesi ne oldu. Bugün Sebne'ye İngiliz Tahran sefaretinden bir memur bütün Kürt rüesasını, Kürdistan hakimi Reşid Han'ı ve sâireyi de toplayarak cümlelerini mevâid ve bir çok paralarla kandırarak bî-tarafîliklerini temin etti. Şimdi şu Kürtlerden bir çoğu bu emre inkıyad edecek. Vaziyeti artık düşünelim. Reşid Han zikrettiğim Abbas Kulu Han'a kendisinin İngilizler'e biat ettiğini ve bî-taraf bulunacağı ve diğer bütün rüesanın da bu emre imtisal etmesi haberini göndermişse de Abbas Han cevab-ı redd ile bunları getirenleri idam etmiş. Dün bize bu haber geldi. Bugün idam eder yarın muvafakat etmez fakat sarı altınların önünde elbet bir gün diz çöker. O zaman göreyim ordumuz şu üç buçuk askerle bu Garranlarda tutunabiliyor mu?

Bütün şu yolsuzluklar arasında yalnız bu eksikti. Artık bu da tamam oldu. Kürtler Ruslara yaptıkları gibi bize orada burada taarruza başlarsa işimiz yolundadır. Allah akıbetimizi hayr ede. Ufak bir para, az bir gayret bir parça siyasetle idare edilecek bir mesele ihmal yüzünden işte şu reнге giriyor.

Bundan maada İngilizlerin Kürtleri bu suretle elde ederek bu civardaki harekâtı temin etmekten maksatları ihtimal ki buralarda kati harekate girişmek niyetindedirler. Çünkü kati hareket için evvela bu (...) Kürtlerin taarruzlarının def ve bîtarafîliklerinin temini şarttır. Bu temin edilmedikten sonra Süleymaniye'nin zabtı ve sonra Kerkük ve Musul'un tehdidi bugüne kadar Rusların dört-beş kere yaptıkları tecrübelerle de anlaşıldığı üzere hep imkansızdır. Akamete mahkumdur.

17 Ağustos 33 (17 Ağustos 1917 Cuma): Dün akşam bu gönderdiğim akşam raporuyla Haleb'e de bir tezkere gönderterek Nesrmar'ın ne tarafta olduğunu ve bu taraftan ilerleyen süvarimin ne yaptığını ve bizim bölüğün nereye gittiğini ve sonra benim sağ ilerimdeki Kadışra sırtlarında piyademin olup olmadığını sormuştum. Alay kumandanı bana oradan bir tezkere göndererek vaziyeti bildirdikten başka bizim Recai Efendi'nin bölüklerinin düşmanı tarda memuren gittiklerini yazdıktan sonra bu gece düşmanın bir baskın yapma ihtimal-i kavisinden bahs-i âzâdımızın ehemmiyette yirmi düşman neferine muadil olduğunu binaenaleyh müteyakkız bulunarak şayet bir baskına maruz kalırsak kat'i müdafaada bulunmamızı emrediyor ve bunu böyle yapacağımı da benim bilmem neyimden, hamiyetimden, yok cesaretimden, şecaatimden ümit ediyormuş. Bu da benim ağzıma bir parmak bal. Anlınız.

Geceyi eski yerimde müteyakkızâne ve bilâ-vukuat hamdolsun geçirdik fakat zannedersem bu günü vukuatla geçireceğiz. Erkenden yine tepeye geldim. Güneş henüz yükselmediği için etraf gözükmüyordu. Birden sağ ilerimizden Garran karışısından bir mitralyöz ateşi açıldı. Bu köye niye ateş ediyor. Çünkü bizim en ileri karakolumuz şimdi köydedir. Devam etti ve hâlâ da devam ediyor. Ara sıra yayılım ateş ediliyor. Bize üç bin metre kadar mesafe olduğundan bu ateş bize tesir etmez. Bizim süvarimiz gözüktü. Evvela dört atlı Çalısur ve Derapaman taraflarına, ileriden şimdik on iki tane Serçınar'a doğru geliyor. Ben piyadelerimizden beş tane yine altımızdaki mevcud tepeye mesturen sürdüm. Bekliyorum. Fakat karşıdaki Kadışra tepelerinden korkuyorum. Oradan piyadesi (...) paslı dürbünle bakıyorum. Geliyorlar. İkiye ayrıldılar, bir kısmı Çalısur'a gidiyor.

Komaralensk Sırtlarında

18 Ağustos 33 (18 Ağustos 1917 Cumartesi): Bilmem ki hangisine yanayım. Beş tane hayvanın kaçtığına mı yoksa ayaklarımın tabanlarının derileri soyulduğuna mı? Dün akşam bu

kaçırılan fırsatın telehhüfû ile uykumu kaçırdım. Dünkü hatıramda da yazdığım gibi evvela düşmanın otuz kadar süvarisi on evvelde Çalışur civarında dolaştıktan sonra Gilya'ya çekildiler. Fakat iki saat geçmedi bu otuz süvari Münferid Tepe'yi şimâl ve garbindan mesturen dolanarak birden bire Kelifran önünde gözüktüler ve Kelifran önündeki Münferid Tepe'nin bel noktasından aşarak Büyük Masyer deresi ağzına geldiler. Orada bir dakika tevakkuf ve sekiz kadarını orada bıraktıktan sonra on sekizi köye girdiler. Biraz sonra tekrar çıktılar ve bu defa diğerleri de beraber olarak döndüler ve Masyer'e girdiler, kayboldular. Anladım. İki Masyer arasındaki bizim eski tarassud tepesine arka taraftan çıkarak tepeyi tutacaklar ve bizim karşımızda dirilecekler. Ve atlıları ateşleri himayesi altında ileriye sürmeye çalışacaklar. Sürebilirler. Benim postam ağaçlıklar arasında mestur olduğundan onlar tarafından görülerek ateşe maruz kalması ihtimali pek azdır. Ben aşağıya indim. Çünkü pek de ilerleyeceklerini zannetmiyorum. Ve postada Zekeriya ile Fahri olduğundan bütün tenbihâta tamamen riayet ederek düşmana gözükmeyeceklerinden, düşmanın ilerleyecek olan atlılarına acele etmeden mümkün olduğu kadar yakın gelmesine müsaade ettikten sonra ateş edeceklerinden emin idim.

Saat ikide düşmanın beş süvarisi mesturlar arasından çıkarak sürat ile Komarlenk Boğazı'na doğru ilerlemeye başladılar. Bilâ-fütur geliyorlardı. Geldiler geldiler, tam derenin boğazı istikametine gelince benim saha-i rüyetimden kayboldular. Artık benim aşağıya inmek için zaman müsaid değildi. Geç kalmıştım. Buradan cereyan-ı hali seyretmekten başka çare yoktu. Ben bu süvarilerin dereyi takip ederek bizim postamızın önünden cenuba Garran'a doğru ilerleyeceğini zannediyordum. Ben ateşe intizar ediyor ve ateş geciktikçe bizimkilerin bunları tamamen sağa geçmek ve iyiden iyiye sıkıştırmak için müsaade ettiklerini tahmin ettiğimden tepenin sağ tarafından görünen Garran yoluna bakıyordum. Meğer bu eski süvariler Komarlenk Boğazı'na girmek gibi büyük bir sahafet

etmişler. Birden bire bin metre sol aşağıdaki evler arasında Rus süvarilerini görmez miyim. Eyvah sevincimden çıldırıyorum. Mutlak bizimkiler bunların hatt-ı ricatlerini kesmişlerdir. Hepsini esir edeceğimize yahut geberteceğimize hiç şüphem kalmadı. Süvariler ilerledi ve köyün dere içerisindeki bahçelerde kayboldular. Ben bizimkileri göremiyor çırpınıyordum. Bir de ağaçlıklar arasından düşmanın hatt-ı ricatine doğru inmekte olduklarını gördüm. Artık esaret muhakkak idi. Birden silahlar patladı. Ruslar da dört nala geriye kaçmaya başladılar. Yukarıdan üç el ateş ettim ve sonra kaybettim. Postamızın ateşi devam ediyordu. Dürbünle düşmanın kaçması mümkün olan yolları tarassud ediyordum. Hiç çıkan ve kaçan olmadı. Oh demek hepsi yuvarlandılar.

Bende keyfin bini bir paraya. Ta karşı tepeden birkaç defa Ruslar bütün sahaya ve bizimkileri korkutmak emeliyle yaylın ateş ettilerse de tesiri olmadı. Ben hayvanların ve tüfeklerin yukarıya getirilmesini bekliyordum. Düşünüyordum. Acaba kaç hayvan sağ kaldı. Ve dereye inerek bunları tutmaya bizimkiler muvaffak oldu mu? Merak etmekte idim. Bir müddet bekledim. Bizimkilerden hiçbir ses hiçbir haber yok. Fi'l-vaki dere derin yukarıya çıkmak müşkildi. Fakat bu sırada Masyer 'Tepesi'nde yeniden hareket görüldü. Ve tepeden aşağıya atlarıyla inmeye başladılar. Ateş ettim. İstiyordum ki bizimkiler toplansın İşaretimiz bu idi. Ben yukarıdan bir iki el silah atarsam çekilir çıkarlardı. Bu attığım silahlardan düşman korkarak tekrar tepeye döndüler. Aramızda iki binden fazla mesafe olduğu halde düşman çok ihtiyatlı hareket ediyordu. Musa'yı dereye yolladım ve neticeyi anlayıp haber getirmesini ve diğerlerinin de yukarıya çıkmasını söyledim. Musa gitti ve geldi. Felaket haberini getirdi. Elleri bir şey geçirememek. Eyvah böyle bir vakit boş boşuna gitsin. Tahammül etmek mümkün değildi. Bir silah alarak hemen noktaya indim. Yukarıya gelmekte olan efradı tekrar geriye çevirdim. Rivayetlerine göre atın ikisi derede kalmış yalnız üç at kaçmış. İkisi yedekte, birisi binek. Rusların iki tanesi de atlar-

dan atlayarak karşı bayırları tırmanmak suretiyle kaçabilmişler. İkisi gebermiş. Hayvanları aramak üzere hemen dere inmelerini emrettim ve ben de beraber indim. Artık hayvanları ve silahları yakalamak için ayakların parçalandığı düşünmek kabil mi? Köye kadar indik, her tarafı aradık, ne bargir var ne Rus. Hiç birisini bulamadık. Nereye girmişler ne oldular anlayamadık. Ortada yalnız bir kazak kalpağı, bir çuval acur bulduk. Bu bayırları böyle meyusen yukarıya çıkmak bir felaket idi. Ancak tepeye yedi buçukta çıkabildim ve Cemil'i beni değiştirmeye gelmiş buldum. Alaya döndüm. Gece bizden bir bomba ve piyadeler biraz yaylım ateş yaptılar.

Ayaklarım berbad, derilerim soyulmuş, yere basamıyorum. Bu sabah kalktım. Cemil rapor göndermiş. Rus süvarisinden elli atlı Komarlenk'in 4-5 km. şarkında duruyormuşlar. 4-5 km. şarkı neresi a çocuk. Alay kumandanı kızmış. Necmeddin geldi. Kumandan, hatırı için benim tepeye kadar giderek vaziyeti düzeltmekliğimi istiyormuş. Pekâlâ dedik. Akşama kadar döneceğiz. Yalın ayak yemenilerle hayvana binip ya Allah tek-rar Komarlenk sırtlarına geldim. Saat bir.

Cemil uyuyor, ne âlâ Komerlenk ateşler içinde, bu dahi âlâ. Hayret ettim Komarlenk'i nasıl düşmana yakdırdınız. Sor-dum. Görmedik dediler. Meğer Kelifran tarafından tepeleri aşarak iki piyadesi derelerden köye sokulmuşlar, ateşleyip tekrar, tepelerde mevzi alan bir makinenin himayesi ile geriye çekilmişler. Bizimkiler tepelerden iki piyadenin çekildiğini gördükleri halde köyü tarassud etmemiş. Burunları dibinde koca köyü düşman cayır cayır yakıyormuş. Mazallah biraz daha uyusa imişler getirip kundağı burunlarına sokacakmış. Düşman defolup gitmiş. Bu anda bir şeyler yok. Cemil'e sor-dum. Ben sana düşmanın bugün Komarlenk, Kelifran ara-sındaki sırtları tutması kaviyyen memul olduğu, binaenaleyh bunları bulup bastırmak için hatt-ı bâlâdan sabahleyin erken bir manga oradaki hakim tepelere sürersek pek muvafık ola-cağını söylemedim mi. Korkmuş. Âlâ. Köy de yandı.

Yaverin rivayetine göre buraya bugün bir bölük gelecekmiş. Acaba bizim bölüğümüz? Zannetmem. Belki Sabri Efendi'nin bölüğü. Çünkü bana bulunduğu yerden geri gelmesi için emir verildi. Bizim bölük gelemez çünkü evvelki gün sağ cenahımızdan ilerleyen Rus süvarilerini tarda gideliden beri Zeki Bey fena halde hasta. Tabi korkudan. Dün alaya gelmiş, hastayım demiş vesselam. Şimdi istirahat aldı. Alay kumandanı Pencobin'e gitmeyerek alayda istirahat etmesi ve alayda tedavi edilmesi için Zeki'yi ikna etti. Çünkü Zeki giderse bir daha gelmez. Ve Süleymaniye'ye gider. Zaten karışmış olan işleri büsbütün karıştırır. Bunun korkusuyla kumandan Zeki'ye alayda her türlü istirahati vermeye hazır. O istirahat edince bölük de müstakil işlerden kurtuluyor. Zaten hayvan kalmadı. Kumandanın mesele de gittikçe karışıyor. Fırka o mahud üç tane Mecusî Acem zabitini celb ederek isticvab etmiş. Demek iş takip ediliyor. Bir gün kokusu çıkacak.

Buradaki vaziyet-i umumiye berbat. Bu sabahtan beri Ruslar boğaza hakim boğazın sağındaki yüksek taş tepeyi tutmuşlar ve hatta Kanikozalan tarafına da akmışlar. Bizim boğaza doğru siperlerden ilerlemek isteyen keşif koluna da ateş ettiler. Bu köy her halde tehlikeli. Oradan inerek köprüdeki postamızın arkasına düşüp o postayı esir etmesi muhakkak. Ve bu tepeden bütün vaziyetimizi gördü, kuvvetimizin hiç olduğunu anladı. Hatta bizi bile bu tepede yandan görüyor. Vaziyet fena. Her halde ricat etmek mecburiyetindeyiz yahud vaziyete hakim olacak surette düşmanı tepelerden tard etmeliyiz. Bizim keşif kolunun mevkii çok fena. Boğazdan Ruslar taarruz ederse nasıl ricat edecek. Ricat için de emir verilmiyor. Ölünceye kadar müdafaa. İşimiz tamamdır. Herkes ricat etsin, sen tepede kal, müdafaa et. Seni alt taraftan sarsınlar. Oh ne güzel. Bereket sıra bende değil. İmamiye'ye alaya döneyim de. Neme lâzım.

[İmza]

20 Ağustos 33 (20 Ağustos 1917 Pazartesi): İki gün evvel Komerlenk sırtlarında, akşamı alaya döneceğim ve ileri karakolda kalmayacağım, neme lâzım, alaya döner rahat ederim diyordum. Öyle rahat ettik ki, olmaz derecede. Cemil'in yanından üç buçukta ayrıldım ve tepeyi indikten sonra sağdaki dere içine döndüm. Çünkü bu dereye evvelce inmiş ve buradaki bol ve güzel böğürtlenlerden pek çok yemiştim. Alaya gitmek için vakit vardı. Hayvanları dere ve çayıra bıraktım. Ben de büyük büyük bal gibi böğürtlenlerden alabildiğine yedim. Belki bir saat burada midem bulanıncaya kadar aç karnına böğürtlen yedikten sonra at binerek alaya döndüm. Yol üzerinde koca bir tilki de vurdum. Bunu da hayvana asıp sallandıra sallandıra akşam uyuyacağım bol ve rahat uykuyu düşünerek memnunen döndüm. Alay kumandanına gidip bir şey olmadığını söyledim ve Komarlenk'in yandığını sakladım. Yav keşke gelmeseydin Cemil gelip sen kalacaksın ve Zeki Bey de bölükle seni takviye edecekti, mamafih madem sen geldin sen burada kalıp Cemil ile Zeki Bey orada bulunurlar dedi. Bu da iyi. Demek tehlike varmış, atlattık dedim. Fakat bu gece rahat kalmayacağımı zannediyordum. Zeki Bey gitmeden burada kalacağımı ümit etmedim. Bir de Zeki Bey geldi, bilmem nasıl etmiş, kumandanı kandırmış, kabağı bizim başımıza patlattı. Ben buradan on atlı ve on beş piyade alarak hemen Cemil Efendi'yi takviye edeceğim ve Cemil'in yanındaki yirmi kişiden on atlıyı iade edeceğim. Ve emr ve kumanda bana ait olacak imiş. Zeki Bey de mahud rapor meselesinden bu akşam güya Pencobin'e gidecekmiş. Bölük kumandan vekâletini de ben yapacaktım. İstirahat ümitlerimi bir bomba ile berheva etti. Alay kumandanına talimat almak üzere gittim. Kumandan pür-hiddet. Elime Cemil'e verilmek üzere bir tezkere verdi ve yangını bana sordu. Zeki köyün yandığını kendisine haber vermiş. Ben mümkün olduğu kadar tevill ettim fakat hiddetini teskin etmek mümkün değildi. Cemil'e gönderdiği tezkere :

Cemil Efendi'ye
Ab-ı Kordilan garb sırtlarından

18 Ağustos 33 (18 Ağustos 1917 Cumartesi): Düşmanın Komaralenk Köyü'nü yaktığını haber aldım. Gözünüzün önünde ve ateşinizin altında bulunan bir köyü yakıyor da siz nasıl mani olmuyorsunuz. Demek ki uyuyordunuz. Hiyanetinizi Zeki Efendi'ye yazdığın kağıttan anladım. Hakim bir yerde bulunduğunuz, maiyetinizde yirmi nefer varken karıdan ziyade korkaklık göstermenin neticesi düşman Komaralenk'i yaktı. Bu hareketinizi bu sefer afv ediyorum. Bir daha vaki olursa hakkınız kurşundur. İsmail Efendi'yi oraya gönderdim. Oradaki kuvvetiniz yirmi beş piyade ile on atlıdan mürekkektir. Emir ve kumanda mümaileyhe aittir. Siz onun maiyetindesiniz.

33. Bölük Kumandanı

Binbaşı Emin

Tezkereyi bana verdikten sonra bana şayet Cemil korkaklık eder de gönderdiğim yere gitmezse belimdeki tabancamla çekip vurmaya şiddetle emretti. Diretti, belinde rövolverin yok mu? Tamam çeker vurursan mesuliyet benimdir.

Ben Zeki'nin boş boğazlığı neticesi olarak meselenin bu renge kadar boyanmasından canım sıkıldı. Ve on atlı on beş piyadeyi alarak yedi sonrada hareket ettim. Ha şunu da unuttum. Kumandan talimatında bu takviyeden maksat bu gece oraya taarruz edeceği hissedilen düşmana kati bir müdafaa yapmak ve düşmanın taarruzunu kırmak olduğunu ve hususta bütün gece müteyakkızâne hareket etmemizi, katiyen ricat etmemizi ve şayet ricat icap ederse bana haber göndereceğini ve gerimizde vadi üzerine hakim tepelere bir mitralyöz yerleştirildiğinden ricatimizi bu mitralyöz ve bir takım piyadenin temin edeceğini, şöyle olacağını böyle gideceğini emretti. Zeki yan çizmiş, iş başımıza dolanmıştı. Sağımıza da on altı piyade de benim emrime verildi ve hareket etmeden bütün efradın cephanesini ikmal ettikten sonra, yukarıda noksan bulunacakların da ikmal edilmek üzere iki yüzden fazla ihtiyat cephanesi de aldım. Ve tepeye çıktık. Tepeye çıkıncaya kadar

bu gece ne halt edeceğimi düşünüyordum. Ben baskını nasıl def ederdim. Bu efradı nasıl ve nerelere yerleştirim. Allahım bu ne felakettir. Akşamüzeri alaya giderken ne düşünüyordu, şimdi başıma ne geldi. Cemil'i buldum. Kumandanın tezkeresini vermedim. Bi't-tahkik piyadelerden haber aldığımı söyledim. Cemil'in boş yere küfürlerini dinlemek sırası değildi. Vaziyeti anlattım. Hemen durmadan efradı yerleştirelim dedim. En mutemed onbaşımız Zekeriya'yı sekiz neferle ta sol cenahtaki bizim her vakitki tarassud tepesine, hem dereleri hem soldan hatt-ı bâlâ ile gelecek ciheti müdafaa edecek surette yerleştirdim ve sağlarındaki bel noktasına Vargelen'den gelen yolun ki Komarlenk deresinden çıkıyor, sırtın altından geçen her cihetine iyi dikkat etmelerini tenbih ettim. Düşman gelirse her halde bu yolu takiben bele, yani tarassud tepesinin sağına çıkacaktı. İsmail onbaşını on neferle merkez olarak, karargâhtan gelerek tarassud tepesine giden yolun tam üzerinden geçen Uzun Tepe'ye yani tarassud tepesinin sağını teşkil eder bıraktım ve sol cenahlarını iyi tarassud etmeleri, Zekeriya aralarında kalan bel noktasını güzel görmelerini ve buraya çıkacak düşmanı iki ateş arasında bulundurmak üzere dikkat etmelerini sıkı sıkı tenbih ettim. Sağ yanlarında benim bulunduğum bel noktasını göreceğ bizim kısımla irtibatı kaybetmeyecek surette uzattırdım.

Ben de bu belde altı neferle kaldım ve sağımdaki tepeye de üç neferle bir onbaşı gönderip temin ettikten sonra bu onbaşının da daha sağlarında piyadelerle irtibat tesis etmelerini ve bana haber vermelerini söyledim. Piyade çavuşu yanıma geldi. On altı neferle tepede bulunduğunu ve sağ tarafları ta boğaza kadar çok açık olduğunu söyledi. Benim sağımdaki postamızla kendilerinin bulunduğu her iki tepe arasındaki boyun noktasına bir nöbetçi çıkarırsa kifayet edeceğini anlattım. Bizim otuz beş, piyadelerin on altı ki elli bir ediyor bu kuvvetle iki buçuk kilometrelik bir cephe tesis ettik. Atları benim bulunduğum noktanın alt tarafındaki yol üzerinde bıraktım. Ve beş kişi de orada terk ederek şayet bir gürültü olur ve ricat edecek

surette şiddetlenirse benden haber almadan hemen hayvanları vadiye çekerek orada yol üzerinde bizi beklemelerini Mustafa Çavuş'a emrettim. Ben tertibatımı alıncaya kadar saat de on bir buçuk olmuştu. Bir defa da baştan aşağı cephemizi gezerek her şeyin kâfi ve matlub derecede olup olmadığını, bütün çavuş onbaşılara tehlikeyi, vaziyeti iyiden iyiye tekrar tekrar anlattıktan sonra netice-yi hâle intizaren mevkiime çekildim.

Cemil ile burada tavşan gibi sabaha kadar ha şimdi bir tüfek patlayacak ha şimdi oradan çıkacak, ha geldi ha gelecek diye bin heyecan bin azab içinde saatleri geçirdik. Ben de Cemil de birer tüfek almıştık. Boş el ile durmaktansa kuvvetimize bir silah katmak elbet büyük bir fayda idi. Kaputa sarındım ve tüfek başım yanında yan taraf yattım. Bir saat kadar uyur gibi oldum. Korkudan uyku mu gelir. Kalktım Cemil'e saati sordum. Üç buçuk dedi. Evet tam tehlike zamanı. Şu vakti yarı anlamadan geçirmek üzere biraz daha dalarsam daha iyi olacağını düşünerek yine başladım. Zaten topraklarda bir karış düz yer yok ki müsterih yatasın, hep dik, hep iniş. Buralarda müdafaa ne müşkil mesele. Düşman dereden ta burnunuza kadar sokulsa görmeyeceksiniz. Sık ağaçlı pis bir ormanlık düşmanın gizlenmesine ve ilerlemesine çok yardım ediyor. Düşmanla yirmi metreden temas edeceksiniz. O sizin önünüze bire mukabil yedi sekizle çıkacak bir iki el silah istimal edebilirseniz ne âlâ. Hemen boğaz boğaza geleceksiniz. Karanlıkta silah atarak neyi vuracaksınız. Muhacimlerin hangi birisine el ile veya süngü ile karşı koyacaksınız. Sonra ricat da etmeyeceksiniz. Yani düşmanın süngüsü altında ölecek yahut eline esir düşeceksiniz. Böyle muhacim bir kuvvetin ifrat içinde esirlere ne muamele yaptıklarını geçen boğaz baskınında gördük.

Bin lâhavleden sonra sabahı bulduk. Öyle bir bol nefes aldım ki bunun tarifi imkânsızdır. Diyebilirim ki böyle sıkıntılı bir gece müddet-i ömrümde pek az geçirmişimdir. Ölüm ve can korkusundan ziyade bir de mesuliyet belası var. Beni en ziyade düşündüren bu idi. Arkam ormanlık. Pek sıkışınca

kendimi ormanlık içinden dereye doğru koyuveririm. Değil Ruslar yıldırım yetişemez. Fakat bu otuz beş kişinin felaketi mesuliyet-i maddiye ve maneviyyesi beni bütün düşüncelerden fazla korkutuyordu. Hemen efradı topladım ve tarassud tepemize çıktım. Zekeriya'yı derhal dört neferle sol ilerimizde hatt-ı bâlâda üç bin metre ilerideki tepeye gönderdim. Bu geceki korkularımı Rusların yanında bırakır mıyım. Biraz da onları korkutmalıyız. Maksadım Komarlenk'in şimâlinde tepelere gizliden gitmek, şayed düşman Komarlenk'e girerse gizlice kendisini ihata etmek yahut düşman üç gündür Komarlenk'in cenub sırtlarından ateş yediği için belki buraya sokulmaz da Komarlenk'in şimâlindeki Kelifran'a gelirse onlara ateş baskını yapmak. Komarlenk cenub, garb ve şimâl cihetlerinden bir hatt-ı bâlâ ile muhat olup yalnız düşmana karşı olan şark ciheti açıktır. Ve Kelifran ile aralarını bu hat şarka doğru dereye uzanan, inen sırt tefrik ediyor. Dün köyü yakanlar bu sırta çıkarak bizim ile mukabil bir cephe aldıktan sonra iki kişilerini köye mesturen sürmüşler. Ve yaktırmışlar. Belki bugün bu sırtlara yine çıkmak isterler. O zaman görüşürüz.

Sabah raporunu gönderdim. Ve geceyi vukuatsız geçirip keşfe devam etmekte olduğumu yazdım. On kişi eski nokta mevkiimize yola sürdüm. Üç kişi de bunların sağlarını ve ricatlerini temin etmek üzere sağlarındaki tepelere gönderdim. Buradan, Kaleşira sırtlarından piyade inerse bunların altından geçerek bize gelmek isteyecek. Bu üç kişi orada lâzım. Zekeriya'ya İsmail onbaşı daha altı kişi gönderin daha ilerideki hakim tepeye gitmesini ve sonra sırt üzerinde ileriye dört kişi çıkararak tarassudatta bulunmasını söyledim. Bu saği ihata için gönderdiğim posta Komarlenk merkez olmak üzere benim bulduğum noktadan başlayan, garba, şimâle ve sonra şarka doğru bir nısf-ı (...) daire çiziyordu. Bu hakim tepe benim solumda ve bu hatt-ı bâlânın en yüksek noktası. Zekeriya burada kalarak dört kişiyi takip ettiği hatt-ı müstakime bir zaviye-i kaime teşkil edecek surette sağa yani şarka sürecekti ve bu posta ilerime geçen sırt ile dereye takkarrub ediyor ve Komarlenk'i

sağlarında bulunduruyorlardı. Komarlenk bu suretle şimâl ve cenubundaki her iki noktamızın arasında bulunurdu. Zekeriya postası Komarlenk'e gireceklerin arkasını kesebileceğinden başka tam önüne tesadüf eden büyük Masyer Deresi'ni ve Münferid Tepe'nin bir kısmını ve sonra sol aşağıdaki Kelifran Köyü'nü hep ateşi altında bulunduracaktır.

Zekeriya'ya gönderdiğim yedi kişi gittikten sonra tarassud noktasına geldim. Bir de düşmanın bir bölük süvarisi gözükte ve doğru büyük Masyer'e girdiler. Saydım. Tam kırk atlı, ötede beride dolaşanlar ile altmış. Düşmanın her vakit ki bölüğü evvelce düşman bundan kırk mevcutlu ikinci bir bölük daha burada bulunduruyordu. Birkaç gündür bu bölük görünmüyor. İki gün evvel sağ cenahımızda yaptığı taarruzda iki bölük varmış. Demek birisini buradan götürdü çünkü Şehid Abdullah Efendi Tepesi karşısında yani düşmanın sol cenahında evvelden beri bir bölük süvarisi vardı. Bu cephede şimdi düşmanın üç bölüğü yanına bir alay süvarisi vardır. Benim tahminim kati olarak budur. İki bölük Mirşalvaz'da yani sağ cephede bir bölük solda. Piyadeler de ancak bir buçuk tabur. Ne ise bunun şimdi sırası değil.

Masyer'e bu kırk atlı girdikten sonra bir de dört at ile bir zabıt Münferid Tepe'nin cenub bel noktasına girdiler. Ve orada kayboldular. Demek zabıt buradan tarassud ediyor. Bunun bir zabıt olduğunu altındaki beyaz at ile başındaki beyaz güneşlikten, arkasından gelen dört atlıdan anladım. Zekeriya'nın yanına ben de yanıma daha dört kişi alarak gidecek iki bölüğü hükme üzerine biraz tevakkuf ettim. Ne harekâta bulunacaklarını anlamak sonra gitmek istiyorum. Bu kırk atlı, piyade olarak ileride Komarlenk ve Kelifran arasındaki tepelere çıkmak isterlerse Zekeriya'yı geriye çekecektim. Çünkü Kaleşira'dan piyadesi her halde gelecek demektir. O zaman tepeyi muhafaza etmek için toplu bulunmak icab eder. Dolabın sırası değil. Düşman yahud, bizim her zaman noktamızı sürdürdüğümüz sırtları eski tarassud tepemizden ateş altına alacak, buralarını tarayacak ve sonra atlıları yavaş yavaş ileri sürerek keşif taarruzu yapmak isteyecek.

Bu kadar kuvvetle bugün Masyer'e gelmesinden ben bunu anlıyordum. Her halde ben her ihtimali düşünmek mecburiyetinde olduğum için bundan hareketimde ihtiyat ediyordum. Çünkü bu harekâtım mecburi değildi. Mecburi olmadığından ki bunun neticesinde ben bir zarara uğramadan düşmanı müteferriz ve temyiz etmek istiyordum. Benim ufak bir zararımı görürsem her halde hareketimden rücu' etmek mecburiyetindeyim. Çünkü emir ile bu işleri yapmıyorum. Bir müddet bekledim. Düşman girdiği dereden çıkmıyor ve tarassud tepesinde de galiba beni? gözlüyor. Demek tepeye bir nöbetçi çıkardıktan sonra bütün dere içinde istirahatate dalmıştır. O halde Zekeriya'nın yanına. Buradan görülmeyen alayı görmeli ve mesturen sırtla inerek onların rahatlarını ihlal etmeliyim. Onlar benim gece istirahatimi ihlâl ettikleri misillu. Bir saat evvel Ali onbaşı ile daha dört nefer Zekeriya göndermiştim. Orada on yedi neferlik bir kuvvet var. Âlâ hem tarassud hem müdafaa edebiliyor. Çekilirken de yine rahat rahat çekilebilirim de, on yedi tüfek, bir de benim Salim, bir de bendeki tüfek on dokuz. On dokuz tüfek hakim bir tepede bir kuvvettir. Bir alayı durdurur. Atıma binerek yürüdüm ve daima hatt-ı bâlânın arkasından mesturen gidiyordum. Mâile pek dik ve ağaçlık yolumuz olduğundan yürüyüşte çok müşkilât çekiyordum. Hakim tepeye ancak iki saatte güç yetiştim. Salim'le bir onbaşıyı tepede bıraktıktan sonra diğer kuvveti alarak mesturen sırtı takip ederek aşağıya iniyor ve düşmana yaklaşıyorduk. İndik indik öyle bir yere geldik ki artık buradan aşağı inmek tehlikeli idi. Sırtlar ikiye ayrılıyor hangisinden gitsek ateş altına girerdik. Hiç nefsimizi, kendimizi tehlikeye koymanın manası yoktu.

Bir muvaffakiyet ümidi olsa fedakarlık edelim. O da hâl-i hazırda kabil değil. Çünkü Masyer Deresi içini tamamen gördüğümüz halde düşman bölüğü görünmüyordu. Buradan çıktığını kimse görmemişti. Bölük o halde burada fakat nerede. Olsa da aramızda üç bin metre mesafe var. Daha önümüzde Münferid Tepe'yi dürbünle tarassud ederken evvelce buraya

gelerek gizlenen zabiti ağaçlar altında gördüm. Hayvanları da yanlarında bağlı. Buna ateş edebilirdik. Çünkü mesafe iki bin belki biraz fazla. Fakat ne zararı var. Bu ateşimizin mad-di tesirinden ziyade manevi tesiri olacaktı. Düşman hiç ümit etmediği bir yerde kendisine nazaran biraz ilerlemiş bir kuvvet görecekti. Ben tesirin fazla olması için yaylım ateşi düşündüm. Tek ateşle ihtimal ki bizi aşâir zanneder ve ehemmiyet vermez. Onun nazar-ı dikkatini celb etmek oldukça kuvvetli bir piyade kıtasının buralara kadar ilerleyip bu ciheti elde ettiği zannını verdirmek için efradımızı götürmeyerek ateşimizle kendimizi anlatmak ve çekilirken ricatımızı göstermeyip bu tepelerde geceleyecek gibi onları aldatıp şüphelendirmek istiyordum. Bu yaylım ateş onlara büyük tesir yapacaktı. Eğer buradan bir baskın yapmak istiyorsa her halde birkaç gece tehir eder, bu kuvvetin buralara niçin geldiğini burada kalıp kalmadığını, gerilerinde ihtiyatı olup olmadığını anlamak mecburiyetinde kalacaktı. Dürbünle bütün efrada zabiti ve hayvanları gösterdim. Çünkü ağaçlıklar gözle görmeye mani idi. Ve bizim ateşimizden bölük de şüphelenerek her halde meydana çıkacaktı.

Bir yaylım ateş ettik. Arkasından tek be tek ateş. Zabıt derhal yerden fırladı. Ve bargirleri bayırın arkasına çekti. Bölük de bir derenin içinden göründü. Ve boğazdan dışarıya çıkmak üzere yirmi beş atlı bize doğru gelmeye başladı. Bize en yakın olan burun noktasını dönecekleri sırada bunlara da iki üç yaylım ettik. Dört nal ve süratle kaçtılar. Mesafeyi onlar tahmin edemiyorlar, sesleri işitiyor bizi görmüyorlardı. Yaylım çok mükemmel oldu. Adeta bir top atılıyormuş, bir anda pathıyordu.

Beş altı yaylımdan sonra hemen ağaçlar arasından geriye çekildik. Efradı dereye Komarlenk'e saldı. Oradan tırmanarak karşıya, noktamıza gelecekler. Ben de geriye doğru bayırı tırmanarak hayvanımın yanına döndüm. Düşman (...) bayırları tecessüsle uğraşa dursun, efradın dereye inerek karşıya geçmekte olduğunu ne anladı ve ne de gördü. Maazallah anla-

sa dört nal ile tepeyi bu defa onlar tutar ve dere içindeki efradı berbat ederlerdi. Lâkin o müthiş yaylımlar üzerine kim bu tepeye öyle alabildiğine çıkabilir. Değil şimdi, düşman buralarına ancak dört gün sonra çıkar. O da bin ihtiyatdan sonra.

Akşam üzeri bütün efrad tepeye gelmiş her şey tamamdı. Tepe üzerinde bütün efradı, otuz beş kişiyi toplayarak düşmana bir kalabalık gösterdim. Atları açıktan, bâlâdan suya yolladım. Buradaki kalabalığa kendisine karşı sırtlardan ateş eden yirmi kişinin de dahil olduğunu düşman nereden bilecek, bu tepedekiler bir bölük, orada ayrıca bir bölük piyade olduğuna düşman katıyyen hükmetmiştir. Artık buralara birkaç gün salavat ile yaklaşır yahud hiç hükmüne Münferid Tepe'de kalır.

Akşam oldu. Değiş bekliyorduk. Karanlık oldu kimseler yok. Eyvah diyordum kumandanın dünkü vaadi nerede kaldı bizi bugün zevâlde daha değiştirecekti. Biz yine ne olur ne olmaz belki gelmez de yine biz burada kalırız ihtimaline mebni erkenden geceki gibi tertibâtımızı almaya başladık. Zekeriya'yı sekiz neferle tarassud tepesinde bıraktım ve diğerlerini mes-turen geriye yerlerine yolladım. Ben de Cemil ile at bine-rek geriye gideceğimiz sırada Mahmut onbaşı bir kağıt, bir emir getirdi. Tepesinde iki kırmızı ay var. Mahrem işareti. Zeki Bey'den. Buradaki bütün kuvvetimle sekiz evvelde alay karargâhına çekileyim. Ricat ediyormuşuz. Efraddan kimseyi bırakmadan dokuz buçuk evvele kadar her halde karargâha yetişmeliymişim. Şayet karargâhta kimseyi bulamazsam Merivan sırtına inmeliymişim. Hemen efradı topladım ve yola düzüldük. O pis bayırları bin müşkilâtla inerek karargâha geldim. Yalnız Zekeriya yoktu. Eşek Çerkes'i ben süvariyle bel noktasında (...) onu piyadelere göndermiştim.

Kendisine süvariler ileriden gittiğini söylemişler. Hayvanını kaçırıp yaya yürümek endişesiyle ileriye koşmuş. Tabii biz ileride olmadığımızdan bizi bulamamış, yolu da şaşırmış. Karargâha gelememi. Ne ise bu sabah Merivan'da bizi buldu. Alay ve müfreze hareket etmek üzere idi. O kadar yor-

gundum ki tarif edemem. Daha evvelki gece keşiften çıkmış yorgun olduğum halde uyuyamamış Necmeddin ile bire kadar oturmuştuk. Evvelki gün kalktım, kumandan Cemil'in yanına gönderdi, Gittim geldim. O yokuşlar hayvan üzerinde de olsa yine insanı berbad ediyor. Gelir gelmez yine geriye dönerek dün gece de tepede baskın belası ile uykusuz. Dün de бүтүн gün koştum. Sonra gece de yolda. Oh işimiz tamamdır. İki buçuk saatte Merivan Kal'a'ya geldik. Fakat bîtab elim ayağım tutmuyor.

Bu kadar ben nadiren yoruluyorum. Açlık da yorgunluğu tezyid ediyor. Üç gündür birer kavurma ile geçiştiriyoruz. Yağ ve pirinç gelmedi. Fevzi bizden kısırağın acısını çıkarıyor. Sahi at aldığımızı yazmadım. Evvelki gün cephe kumandanlığına giderken bana ikram olarak kumandan Acemlerden alınıp Halim'in bindiği doru atı verdi. Dün o dağlarda işe yaradı. Fakat benim kısırağım nerede. Nerede o serbest ayaklar. O canlı kısırak bu manda gibi. Hele sürat hiç yok. Gece Merivan'a gelir gelmez buradaki suvar taburu emrine bölüğümüzle verildik. İleri karakol vazifesi yine bizim. Allah kahretsin. Alay ve piyadeler bütün müfreze gitti, biz yukarı köye çıktık, süvar taburu yerine İran taburunu bulduk. Koşup kumandana yolda yetiştim. Meseleyi anlattım. Orada geceleyin, ben yarın icabına bakarım dedi. Zeki Bey'de de küfürleri dinlemeli.

Yere düşer düşmez ölü gibi uyumuşum. Bugün zorla kaldırdılar. Keşif var dediler. Ölsem gitmem dedim. Cemil de keza. Mecburen Zeki Bey Şükrü Çavuş'u gönderdi. Bu günlerde keşif okkalı. Arazi bize gayr-ı müsaidir. Daima tuzağaasmağa mahkumuz. Tutmuş Zeki Bey kumandana keşfe bir çavuş gönderdiğini yazmış. Kumandandan bir cevab: Tey Köyü'nden

20 Ağustos 33 (20 Ağustos 1917 Pazartesi):

- 1- Aldığım raporunuzda keşfe bir çavuş gönderdiğinizi yazıyorsunuz. Halbuki sizde iki zabıt varken niçin çavuş gön-

deriyorsunuz. Zabıtların istirahatini ben de arzu ediyorum fakat bu arzu için hiçbir zaman vazife ihlal edilmemelidir.

- 2- Size dün İsmail Efendi'ye Pencobin'den gönderilen kırsağın gönderilmesini katıyen emir vermiştim. Halbuki gelmedi. Emir verdiğim halde niçin göndermediniz. Mezkur kırsağı serian gönderiniz.
- 3- İki gün Cemil Efendi bir gün İsmail Efendi keşfe gidecektir. Sabah ve akşam raporlarınızı buraya gönderiniz. Düşman bizim geri çekildiğimizi ihtimal henüz haber almamıştır. Veyahud ise de hangi kuvvetin ve nereye kadar çekildiğini henüz bilmiyor. Cemil Efendi yarın tuludan iki saat evvel keşfe giderek düşmana pusu kuracaktır. Yapmadığı surette idam edileceği fırka kumandanının emri iktizasındandır.

33. Süvari Bölük Kumandanı Binbaşı Emin

Şimdi de Cemil'in küfürlerini dinlemeli. Fakat pek haksız. Ona keşifte uyusun diye kim dedi. İşte düşman öyle gözü önünde köyü yakar. Sonra kumandanın böyle yapması biraz haklı olur.

Bugün bütün gün istirahat ettik. Süvar taburundan bir bölük burada var biraz da İran taburlarından. Bölük kumandanı Avni, takım kumandanı Salih Efendi'yle uzun gün konuştuk. Cemil ile akşam üzeri Merivan Kal'ası'na giderek yanık köyü gezdik. Etrafta pek çok Kürtler gidip geliyor. Bunların bir kısmı geri gittiği gibi bir kısmı da boğaza doğru ileriye gidiyorlar. Bunlar bu günün vaziyetinden istifade ederek tarlalarındaki zahire ve ihtimal köylerindeki biraz eşyayı kaçırmak için uğraşıyor. Rusların vaziyetinde hiçbir tebeddül yok. Keşif kolumuz siperleri geçerek köprüye kadar ilerlemiş. Düşman yok. Yalnız öğle üzeri Kanikozalan'ın arkasındaki yüksek taşlık tepeden dört Rus inerek ateş etmişler. Bizimkiler de mukabele edince geriye çekilmişler. Zaten biz oralarını tahliye etmeden Ruslar buralara kadar geliyordular. Mervan çavuşa yine buradan ateş etmiştiler.

Evvelki gün Zeki Bey'den ricat için aldığım emir sureti :

Mahremdir

Sonra: 5:45

Âb-ı Kordilan

19 / 6 / 33

- 1- Bu akşam sekiz sonrada bütün kuvvetinizle müfreze karargâhına çekilin.
- 2- 9:30'da müfreze karargâhında bulunmanız muktezidir.
- 3- Şayet bizi müfreze karargâhında bulamazsanız Merivan'a geliniz.
- 4- Katiyen vaziyette bir tebeddül olmayıp emir iktizası geri çekileceğiz.
- 5- Geri çekilme hareketini katiyen düşmanın ihsas ettirmeyiniz. Hatta her akşam olduğu gibi yine ateş yaktıktan sonra çekiliniz.
- 6- Orada hiçbir ferd kalmayacaktır. Yolda efradı öteye beriye dağıtmayıp dokuz buçuk sonrada burada bulunmaya gayret ediniz. Hatta Cemil Efendi'yi düNDARı bırakınız ki dö-küntüleri toplayarak gelsin.

4.Bölük Kumandanı

Zeki

Mercankale

21 Ağustos 33 (21 Ağustos 1917): Zavallı Cemil kör karanlıkta kalkarak pusu kurmaya gitti. Geldi. Fakat pusudan hiçbir faide olmamış. Düşman gelmemiş. Yalnız tarassud neticesinde köprü düşmanın elinde olduğu anlaşılmış. Hamdolsun erzağımız geldi. Üzüm falan mebzul. Bol bol yedik. Bugün bütün gün istirahat. Yalnız Zeki Bey rahatsız. Onun rahatsızlığı vaziyetle alakadardır. Kumandana yaza yaza en nihayet bugün

doktoru getirtmeye muvaffak oldu. Doktor işte geldi. Bu rahatlar çok devam etmez. Bugün yarın gavur oğlu yanaştımı iki gün sonra gel de sen burada rahat et. İleri karakoldayız.

Abı Kordilan'da Karargâh Mevkîinden

22 Ağustos 33 (22 Ağustos 1917 Çarşamba): Keşifteyim. Eski karargâh mevkîine kadar geldim. Topçu mevzinden ilerideki siperleri tarassud ettim. Bir şeyler yok. Yalnız köprü cihetinden ara sıra tüfek sesleri geliyor. Demek Ruslar köprüde. Yahud köprü Ruslarda, her ikisi de câiz.

Karargâh mevkîinin üst tarafındaki bu toçu mevkîinde üç kişi bıraktıktan sonra ben geride tepeciğe çıktım. İleride bir şey olursa biz hazır oluruz. Ve ateşimizle üç kişinin çekilmesini himaye ederiz. Bu tepe müdafaaya elverişli, hatta kaçmaya da elverişli. Sol tarafta yani Asirabad cihetine dört kişi bir onbaşı götürdüm. Garran-Merivan vadisine muvazi olan bu Asirabad vadisini tarassud ediyorum. Fakat bizden ayrı bulunmaması için solumuzdaki hem bizi himaye eden ve hem Asirabad'a nezareti olan sırtların en ilerisindeki hakim tepeye sürdüm. Sağımızda Kürtler var. Vaziyet emindir. Lâkin ekmek ve yemek hâlâ gelmediği için canım sıkılmaktadır.

Bugün rahat ve emin geçmekle her günü böyle geçireceğimizi katiyen ümit etmiyorum. Düşman henüz bizim ricat ettiğimize belki kani değildir ve takip için istical etmiyor. Fakat ilerlemeye başlarsa işimiz berbattır. Bir sabah her halde bir tongaya basacağız. Bu defa da eski bizim yaptıklarımızı bize o yapacak. Bu ovalar kaç kaç dar gelecek. Bilmiyorum nedendir. Buralarını hiç beğenmiyorum. Düşman her zaman bize hakimdir.

Her harekâtımızı görür. Ve ona göre kendi harekâtını tanzim edebilir. Biz onu hiç görmüyor ve karanlığa gidiyoruz. Bütün ihtimalâtı düşünmek her taraftan düşmanı beklemek mecburiyetindeyiz. Onu sıkıştırmak ihtimali katiyen varid değil.

Dün doktor akşam yemeğine bizde kaldı. Yüzbaşı Avni Bey hep beraber yemek yedik. İstirahat zamanlarını Merivan Kal'a'da pek iyi geçireceğiz. Fakat şu vaziyet çok devam etmesin. Çünkü o bir günün istirahatini, ferdası keşif tamamen berbat ediyor. On beş atlı ile çıkıyoruz ama yine emniyet edemiyorum. Çünkü muhtelif yerlere postalar çıkarmak icap ediyor.

Merivankale

23 Ağustos 33 (23 Ağustos 1917 Perşembe): Cemil'in sabah ve öğle raporları tekmil haberini getirdi. Düşmanlar teşrif etmişler. Evvele aşâirle sağ cihetteki tepelerde müsademe etmiş sonra bir bölük süvarisi ile bizimkilerin karşısına çıkmış. Cemil bilmem nasıl etmiş önlerine kadar gelen bir zabiti öldürememişler. Domuzcu oğlu sağdan soldan çevirmeye başlayınca bizimkiler de ta burunlarına kadar dört kilometre geri çekilmişler. Zeki Bey'de telaş. Aman İsmail gidip meseleyi anla. Gittim. Merivan Tepe'den iki kilometre ilerimizden bir de soldaki tepeden beni çağırdıklarını gördüm. Meğer Cemil buraya kadar gelmiş. Sahasını bırakmış. Burada yan gelmiş. Soldaki sırtın üzerine bir çifte nöbetçi çıkarak sollarını tarasud bile ettiriyor. Kendisini ikaz ettim ve ilerlemesini, burada kalmasını muvafık olmadığını söyledim. Ben de döndüm. Yarın bakalım biz ne suretle ileri gideceğiz. Bir halt etmeyelim.

Gayet erken çıkmalı. Başka çare yoktur. Bugün erzak gelmeyecek bâlâda kaldığımızı ayrıca derkenar ederim. Alay kumandanı olacak keratanın Allah belasını versin. Asker aç, biz aç.

6. Bölüm

Ruslar Garran Tepelerinde

Aşirabad Civarında Keşif

24 Ağustos 33 (24 Ağustos 1917 Cuma): Sivrisinekler (...) her dakika insanı bîzar ediyor. Uyku ile sinekler bir cidal-i azim içinde gibidirler. Her yarım saatte bir uyanarak saate bakıyorum. Mehtab yok, her taraf zifiri karanlık. Vakti anlamak mümkün değil. Ayaklarımın kaşıntısından baygınlıklar geçiriyorum. Battaniyeme ne kadar sarınsam az dalınca sıcaktan ya elim ya ayağım dışarıya çıkıyor. Çıkar çıkmaz haşlandığının resmidir. Biber sürülmüş gibi yanar. Yine uyanırsınız. Aca-ba vakit geçti mi, geçiyor mu? Saat size hiç yardım etmiyor. Yalnız camının parlaklığından başka bir şey görülmüyor. Hiç olmazsa şafaktan bir saat evvel hareket etmeliyim. Etrafta hissolunur bir aklık belirdi. Nöbetçi! Git nöbetçi çavuşuna söyle keşfe gidecekleri kaldırıp hazır etsin. Musa'ya da söyle benim hayvanı hazırlasın.

Nöbetçi gittikten sonra rehavetlere bulanmış vücudumu dahi hareket ettireceğimi düşünüyor bu tatlı istirahati terk edemiyordum. Fırladım, belime tabancamı takıp çizmeleri giydikten sonra dürbünü de aldım. Zeki Bey'e gidiyorum dedim ve tarlaya indim. Henüz efrad hazırlanmamış. On iki atlı birkaç dakika sonra dut ağaçları altındaki düzlükte saff-ı harbde hazır oldular. At bin! İkişerli beni takip edin! Yola çıkarak Garran'a teveccüh ettik. Henüz şafak söküyor. Geç kaldım. Zaten çok ileri gidemeyeceğiz. Dünkü vaziyet artık karagâh

mevzini ve bizim iki gün tuttuğumuz tepeciği mıntika-ı mühlike haline koydu.

Karşıdan bir şeyler geliyor. Nedir bunlar? Düşman mı, hayır. Bizim ileri karakol. Dönüyorlar. Tam yakınlaştık. Ta kendileri. Dünkü yerden geçtik. Artık ileride düşmandan başka bir şey yok. Belki (...) ilerlemiştir. Belki pusu kurmuştur. İhtiyatlı hareket etmeli. Tertibâtı aldıldım. İsmail onbaşı buraya gel. Dört atlı ile sağımızdaki sırtlardan gideceksin. Meydana hiç çıkmamalı. Bize muvazi bir yol takip et. Leğcabad'dan ileri geçme. Beni göz önünde bulundur. Benim istikametimde bulun. Ben ilerlersem sen de ilerle! Yanık Köy civarında kendine iyi bir yer intihab et. Etrafa hakim olsun. Düşmanı gördüğünüzde telaş etme. İyi yaklaştırdı ondan sonra ateş et ki bir ikisini düşürelim. İsmail onbaşı hareket etti.

Zekeriya sen de iki nefer al şu solumuzdaki dağın belinden öte taraftaki vadiye giden yol ile git ve daha ileride sağa saparak sırt üzerindeki Hüsnabula Köyü'nde bizi bekle. Bizim solumuzu temin et ve Asirabad vadisini gözle tarassud et. Düşman oradan ilerleyerek bizim yanımızı almasın. Biraz gafil bulunursan düşman bizi çevirir. Dikkat et. O da gitti.

Akif çavuş! İki nefer. Akif çavuş mütereddid kimi çıkarsın. Şerif, Mahmud! Siz ileriye. Bizden beş yüz metre ilerde yürüyeceksiniz. Gözünüzü açın. Bir şey görürseniz biriniz hemen bana haber verin. Bunlar da süratle ileriye atıldılar.

Demek emniyetimizi almıştık. Yürüdük. Bin metre kadar yürüdükten sonra Şerif dört nal ile döndü. Bilirim Şerif korkaktır. Her halde yalan. Geldi. Efendim ileriden dört atlı Yanık Köy'e, sağa doğru ve dereden geçtiler. Zarar yok, ilerleyin. Hüsnabula'ya geldiğinizde sola, köye sapın. Köye geldik. İleri sırtlara yine iki kişi sürdüm. Hiç bir şeyler yok. Solumuzda Asirabad Vadisi. Lâkin Zekeriya yok. Belki henüz oraya çıkmadı. Yol dolaşıktır. Yola bakıyorum. Yine yok. Hayvanları bir dereye aldıldım. Efrad ile sırtlara çıktık. Hiçbir şey görülüyor. Karargâh mevkii önündeki bizim tepe, topçu mevzileri

hepsi bomboş. Demek düşman geceyi geride geçirmiş. Daha ilerideki sırta geçtik. Önümüzde yine bir sırt. Ona da gittik. Yine önümüzde bir sırt. Ab-ı Kordilan Deresi bunun önünde. Fakat oraya, o son sırta gitmek işimize gelmez. Filvaki geçen gün buraya İsmail onbaşıyı dört neferle solumuzu temin için sürmüştük. Hakimdir.

Karargâh ile hemen bir hizaya geldik. Evvelki tepemiz ayağım altında. Dürbünle tarassud ediyorum. Tepecikte bir şeyler yok. Bir de Garran'ın solundaki sırtta bir duman. Dürbünü oraya tevcih ettim. İşte elli tane Rus boğazdan sırtı takip ederek bu tepeleri işgal ediyor. Ab-ı Kordilan Vadisi'ne muvazi cenubundan şimâline doğru uzanan silsileler ki evvelce burada on beş kişilik piyade müfrezesiyle bizim süvariler bulunuyordu. Yani Komarelenk sırtları. Düşman hepsini birer birer ilerleyerek işgal ediyor. Belki vadiye de inecek. Biz gizlendik. Raporumu yazdım.

33. Süvari 4. Bölük Kumandanlığı'na:

Ab-ı Kordilan Vadisi'nin garb sırtlarından

24 Ağustos 33 / 24 Ağustos 1917

saat 8:15

Garran'a giden zabıta-ı keşf kolundan numara [1]

- 1- Ben eski karargâh mevkiinin sol ilerisinde yani 1,5 km. şimâl-i şarkiyyesindeki Ab-ı Kordilan Vadisi'ne hakim tepelerdeyim. Düşmanın elli kadar piyadesi Garran'dan sırtları takiben önümüzdeki sıra tepeleri işgal etmektedir ki bu tepelerde evvelden piyade ve süvari keşif kollarımız suret-i daimede de bulunuyordu.
- 2- Siperler cihetinde nöbetçi ve mutasarrıflardan ibaret dört beş kişiden başka düşman görülüyor. Bu taraftan henüz bir hareket yoktur.
- 3- Ben keşif ve tarassudumda devam ediyorum.

[Namzed]

Aziz'e raporu verdim ve sağda yani Zekeriya'nın takip ettiği yoldan giderek Zekeriya'yı bulup göndermesini tenbih ettim. Zekeriya yarım saat sonra geldi. Siperlerden dört atlı çıktı ve kayboldu. Henüz sükunet var.

Ruslara bugün ne oldu. Yalnız tepeleri işgal etmekle kaldılar. Akşam oluyor. Hiçbir hareketleri görülmedi. Sabah raporunu götürün ancak saat 3'de avdet etti. Bana da bir telgraf getirdi. İmzası Hüseyin. Demek Hüseyin hayvanı. Benim 33. Bölükte olup olmadığımı kumandandan soruyor. Çok iyi. Her halde telgrafın esası babamdan olacak. Bir cevap vermeli.

Ruslar'ın usullerini öğrendim. Bu eşek oğulları kördür. Katiyen yüksek yerlere, yolsuz bayırlara çıkıp etrafı tarassud etmek ve sonra ilerlemek tarzını ihtiyar etmezler. Daima yolları, vadileri takip ederler. Hayret ederim. Yüksek taş tepeden bizim ta Merivan'ları çıkarak burada saklanacağımız yere kadar hareketimizi, saklandığımızı, öteye beriye giden postalarımızı görürler de nasıl olur yine süvarisi kör gibi üzerimize çıkar gelir ve etraftan Kürtlerden askerin nerede olduğunu sorar. Bunlar her halde ködürler. Ve keşif kolları bizim gibi daha şafak sökmeden değil, belki güneş yükselip hava kızmadan birkaç saat geçmeden katiyen hareket etmezler. Ruslar keşif kollarını ancak öğleden iki üç saat evvel görebilirsiniz. Ve yine bizim gibi katiyen on-on beş atlı bir keşif kolu ileri sürdüğü görülmemiştir. En aşağı yirmi beş-otuz atlı gönderir ve bu nadiren vaki olur. Ale'l-ekser elli-altmış mevcutlu bir bölük keşfe çıkar. Ve bu bölük yirmi atlısını ileri sürer ve fakat bizim gibi ileri sürmek değil. Biz dokuz saatlik mesafeye süreriz. Bölük hemen hiç ilerlememiş denecek kadar karargâhtan ayrılmaz. Bu posta adeta müstakil bir keşif kolu olur. Hamdolsun burarlarda bölüklerin bizde çıktığı görülüyor.

Hep sekiz-on atlıdan mürekkep müstakil keşif kolları çıkarıyoruz ve saatlerce ileri süreriz. Halbuki Rusların postaları yirmi atlıdan aşağı değil. Ve bunlar ancak bölükten bir-bir

buçuk kilometre nihayet iki kilometre ayrılıyorlar. Bölükle sıkı bir irtibatları vardır. Az sıkıştılar mı? Derhal bölük yaya cengine inerek yardımlarına koşar. Bizde nerede! Vay yakalanmayasın! Ne imdad var ne bir şey! Bölük diğer her vakitki gibi uzakta, yakın bile olsa yine gelmez. Kendi kaçıp kurtulmaya bakar.

Berikala'nın 2 km. Şarkındaki Tepelerden

28 Ağustos 33 (28 Ağustos 1917 Salı): Yevmü'l-belamızı. Bu pek doğru. Üç gündür Ruslarla gırtlak gırtlığa boğaz boğaza geliyoruz. Bende takat kalmadı. Ferman senin. Öyle amma dinleyen yok. Bir kuvvet-i keşif, öyle keşif ki sabahtan akşama kadar müsademe içinde. Ferdası gün yani dün bütün siperlerde muharebe. Gece üç saat yürüdükten sonra alaya geldik. Üç saat uyumaya vakit bırakmadan haydi ileri dediler. Karanlıkta kalktık. Tey Köyü'ne geldik. Buyrun keşfe dediler.

Önümüzde düz bir ova. Bu ovaya hakim münferid, yüksek bir tepe. Düşman burada var mı yok mu? Keşfedeceğiz. Tepenin zirvesine kadar çıkmadan düşmanı görmek mümkün değil. Zirveye çıkıncaya kadar da esir olmamak için kuş olup uçmak, ölmek için de bilmem neredesin mi dese! (...) bin kere daha muhkem bir madenden bir gömlek giymiş bulunmak lâzım. İman ettim ki Allah kullarının hafızıdır. Bir asker burnu kanamadan hem tepeye çıktık hem daha ilerilere gittik. Şimdi o tepede piyademiz bulunur. Ruslar sabahtan beri burasını bombardıman ediyor. Bugünkü harbin merkezi bu Piyale Tepesi.

Rus ricat ediyor. Fakat büsbütün berbad edecek kuvvetimiz yok. İşte üç-dört saat harb ettik. Gavuru yerinden söktük. Takip edemiyoruz. Gözümüz önünde rahat rahat ricat ediyor. Tepeye karşı bir bölük piyadesini sürdü. Bizimkilerin ovaya inmesini men etti. Kendi hatt-ı ricatini de temin etti. Biz de bir top yok ki karhâneciyi berbad edelim. Ah bir top, bir top.

Fazla değil. Bir tane kâfi. İki bölük de piyade. Bütün bu ağırlıkları esir etmek işten değil. Ben sırtları tuttuğum zaman it oğlu it eşek gibi uyuyordu. Bir keşif kolu ile şu bulunduğum sol cenanı bile temine lüzum görmemiş. Ne mal olduğumu-zu biliyor, herif korkar mı!. Sabah raporu:

Berikala'nın 2 km. şarkındaki sırtlardan.

28 Ağustos 33./ 28 Ağustos 1917

saat 8:30

- 1- Düşman karargâhı Merivan'ın 3 km. şarkındaki Sosk Köyü'ndedir. Burada düşmanın bir alay süvari iki bölük piyadesi bulunmaktadır. Bu süvarilerden yirmi atlı Sosk'un şimâlindeki yüksek tepelere çıkmaktadır.
- 2- Şimdi düşman süvari alayı köyden hareketle çıkıp Lencabad istikametine yani bize doğru ilerlemektedir. Düşmanın arzusu Gözegöre ve Lencabad sırtlarını tutmaktır zannedirim.
- 3- Düşmanın bir bölük piyadesi yine köyden çıkıp Garnibi'ye piyademizin tutmak üzere olduğu Bile Tepesi'ne doğru ilerlemektedir. Köyden bin metre kadar ayrıldıktan sonra Ad'a çıkarak yoluna devam ediyor. Ben tarassuda devam ediyorum. Diğer cihetlerde bir şey görülmüyor.

[İmza]

25 Ağustos Kal'a'da istirahatle geçti. Bugün keşif sırası Cemil'de idi. Zeki Bey siyaset ve milliyet bahislerini uzatarak münakaşa ederek en nihayet kavga ettik. O inşallah hükümet mahvolur da görürüz demesi üzerine bir Osmanlı zabıtinden böyle işittiğime teessüf ederim dedim. O hayret etti ve şimdiye kadar kendisine kimsenin teessüf etmemiş olduğunu anlattı. Akşam yine barıştık. Geçti. Fakat pek asabileşmişim. Akşam tabur kumandanına vaziyet anlatmakla uğraştık. Ne bela ya-rabbi. Biz mi anlatamıyoruz, onlar mı anlamıyor bilmem ki.

26 Ağustos keşif sırası bende idi. Tabur kumandanının kafasını doldurmak için iyi bir keşif yapmak, düşmanın nereler-

de bulunduğunu öğrenmek istiyordu. Bunun için on beş atlı ile keşfe çıktım. Hüsnadula'dan sırtlara çıkarak ta Azera- bad karşısında son tepeye kadar gittim. Bir şeyler yok. Sola Azerabad'ın öte taraflarını görecekt surette dört kişi gönderdim. Onlardan da ne Azerabad'da ve ne de Reşede'de bir şey olmadığına dair haber geldi. Fakat beni de kötü ve nazik bir ısıtma-i zarifâne derdest etti. Başım ağrıyor. Midem bulanıyor. Şimdi düşman dört nalı fırlatmaktadır. Bizim topçu yetiştir- di. Düşman topçusu ateş kesti. İnhizam. Midem bulanıyor, berbad oluyordum. Eski topçu mevzilerimize iki kişi sürdüm. Tam Kanikozalan'ı ve siperleri tarassud ediyorlardı. Ben mü- sademe tepesine bin müşkilatla avdet ederek yattım. Ve rapor yazmaya başladım. Mevzideki posta derhal ateş açtı. Raporu bıraktım ve postaya derhal bir atlı dört nal gönderdim. He- men geriye gelsinler. Çünkü düşman gelirse önleri Makşevi- re ve arkaları bize kadar hem uzak ve hem açık olduğundan sâlimen ricat edemezlerdi. Geldiler. Ve sordum. İki süvari ile dört piyadeleri siperlerin arka tarafından çıkarak harmanlara gelmiş, onlara ateş açmışlar. Tekrar rapor yazdım. Göndere- ceğim sırada Abdullah çavuş "Efendim geliyorlar" dedi. Dür- bünle baktım. Yürüyüş kolunda piyadesi siperlerden çıkarak yol ile bize doğru geliyorlardı. Abdullah ile üç neferi tepede bırakarak ben hayvanlarla sol gerimizdeki sırtlara çıktım. Ve Abdullah'a tenbih ettim; Biz tepeye çıktıktan sonra siz gelen- lere iki yaylım yapar sonra mesturen bize doğru çekilirsiniz ve hayvanlara binerek, bir takımı da yedekte olduğu halde tepeyi siper edip sol gerideki sırta çıktık.

Bu sırada düşman da ateş sahasına dahil oldu. Abdullah hem ateş eder hem çekiliyordu. En ilerideki tepede bulunan posta ile solumuza çıkardığımız postanın gelmesini bekledim. Bütün hepsi gelince daha gerideki tepelere çekilirim. Fakat ben bu tepelere çekilinceye kadar arkamızdan yetişebileceklere karşı koymak için dört kişi terk ettim. Ve Hüsnadula'nın şar- kındaki tepeye geldim. Abdullah da burada yetişti. Bu tepe muvafık değildi. Önü dar arkası genişti. Bize düşman yakına

kadar sokulacak, müessir ateş açacak, biz ricat edemeyecektik. Burada Abdullah'ı terk ettim ve ilerdeki dört neferi alarak diğerleri ile köyün tam garbında ve hakim tepeye çıktım. Burada hep toplandık. Düşman Azerabad Ovası'na bir bölük süvari ve bir bölük piyadesiyle dahil oldu. İlerliyordu. Hayvanları geriye çektiirdim ve efrada mevzi aldırdım. Düşmanın neferini bekledik.

Matlub dereceye kadar yanaştıktan sonra şedid bir ateş açtık. Düşman süvarisi dağlararak biraz geriye çekilerek Azerabad'ın şimâl sırtlarına çıktılar. Piyade de cephemizde biraz sağa, önümüzdeki sırtlara çıkıyordu. Biz ateşte devam ettik. Düşman fütur göstermiyordu. Mevzi almasına, yerleşmesine mani olamadık. Birden üzerimize yaylım ateş açtı. Ve yaylımı devam ettirdi. Hem cephemizden piyadeleri hem solumuzdan süvarisi ateş ediyordu. Benim vazifem müdafaa olmayıp keşif olduğundan burada fazla uğraşmayı boşu boşuna tehlikeye girmek addettiğimden hemen terk-i mevkii ederek koşa koşa hayvanların yanına indik. Süratle aşağı inmeye başladık. Sosan-Azerabad boğazı şimdi bizim için hâiz-i ehemmiyet idi. Çünkü boğaz, dağda tuttuğumuz son nokta idi. Buradan sonra ovayı inecektik. Derhal üç nefer boğazın garbindaki sırta gönderdim ve biz de boğaza, son tepenin ardına çekildik. Efradı saydım.

İki kişi noksandı. Biri Sarrac Mehmed, diğcri Kara Ali. Biz tepeden geriye çekilirken Sarrac ile Ali de orada ateş ediyorlardı. Demek gürültüden bizim kendilerini çağırdığımızı duymadılar. Orada kaldılar. Veyahud vuruldular.

Bu son tepe fena idi. Tepenin arkası düz ova. Yukarıdan hem bu tepeyi hem tepenin gerisindeki ovayı mükemmel ateş altına alacaktık. Hastalığım gittikçe tezayid ediyor, berbad oluyordum. Bütün müsademelerde kendim silah alarak iştirak ettiğim halde bugün çekiliyorken bile hayvan üzerinde zor tahammül ediyordum. Tepenin üzerine çıkardığım üç kişiye de aşağıya gelmeleri için adam gönderdim. Ve at bindik. Yine

tepenin arkasından yaya olarak yürüdüm. Artık tepe edilecek ateşe mani olamayacak bir sahaya geldim. Öteki tepe buralara hakimdi. Ata bindim ve seyise beni elli metre geriden takip etmesini tenbih ederek hayvanı dört nala iki bin metre önümdeki Tekceylan Tepe'ye koyverdim. Arkamdan bir yaylın ateşdir koptu.

At yezid hayvan. Mahmuzu yemedikçe dört nalı arttırmıyordu kahpe mahluk. Alabildiğine gidiyordum. Kalpağımı elimde tutuyor hendekleri kuş gibi sekiyordum. Selametle tepeye eriştim. Arkamda seyisimle Ali Efendi'den başkası olmadığını gördüm. Benim arkamdan ateş açılınca diğer efrad benim takip ettiğim istikamete çıkamayarak daha sağdan fırra başlamışlar. Yarım saat sonra Ceylantepe'de hepimiz toplandık. Fakat ben rahatsızlıktan fena halde idim. Kaybolan iki nefer de yetiştiler. Meğer bizim çekildiğimizi görmeyerek tepede kalmışlar. Ruslar yetişmiş. Zavallılara on metreden ateş etmişler. Sarrac Mehmed birisini öldürmüşse de kendisi de baldırından yaralanmış. Bir rapor yazdım. Vaziyeti anlattım. Ve Sarrac ile gönderdim. Biz bu noktaya gelinceye kadar düşmanın bütün bu harekâtını her günkü kuvvetli bir keşif kolundan ibaret zannediyordum. Garran yolu üzerine dikkat ettim. Ne göreyim. Koca bir yürüyüş kolu Merivan'a doğru süratle geliyor. İyi dikkat ettim. Bir tabur piyade, bir bölük süvari.

Acele tekrar bir rapor yazdım ve göndermek üzere iken berbad olduk. Ben boğazda bıraktığım üç kişiyi ovaya indirmek istememiş, düşmanın dağı takip ederek gizliden gelip bize yandan ateş etmesine ihtimal vermiştim. Abdullah çavuşa bunu söyledim. Olur dedi. Fakat ben rahatsız olduğumdan efradın lâkaydisini gideremiyordum. Dedğim çıktı. Solumuzdan birden bir ateş açıldı. Her tarafımız kurşun içinde kaldı. Tepeden kendimi nasıl attığımı bilmiyorum. At Tepe'nin arkasında idi. Bindim. Yine dört nal. Bereket bu defa o kadar ateş takibi yapmadılar. Bilhassa pek yakın idiler. Altı yüz metre. Bizi boş kaçırmaya nasıl bıraktıklarına hayret ettim.

Buradan doğru Mervan'ın şark sırtlarına geldik. Bizimkiler henüz garb sırtlarına çekilmek üzere. Zeki Bey'e düşmanın piyademizle temas ettiğini, binaenaleyh keşif kolunun vazifesi nihayet bulduğundan ne suretle hareket edeceğimin bildirilmesini yazdım. Son dakikaya kadar bu tepede kalmalı imişim.

Buraya geldiğimiz diğer cihetten vaziyetlerini görebildim. Düşmanın taarruzu yakın. Bizim cihette değil. Bizim cenubumuzda alay tarafından düşman fena halde ilerlemiş. Artık bizim hatt-ı ricatimiz kesilmek üzere. Göle doğru bizimkiler çekildi. Ovada şiddetli bir harb oluyor. Benim cenubumdaki yüksek tepe ki benim hatt-ı ricatime hakimdir, düşman elinde bulunuyor ve oradan muttasıl silahlar atılıyor. Önümüzden de piyadesi takarrub ediyor. Tepeyi tutarsa bizi ilâ-nihaye ateşi ile takip edecek. Hemen at binerek süratle çekildim ve Mervan'ın garb burnunu dönerken cenubdaki Piyale sırtı eteklerine düşman piyadesi üzerimize ateş açtı. Dört nal ile uzaklaştık. Zeki Bey'in tuttuğu dağın arkasına geçtik. Artık benim için halâs idi. Bir yerde yol üzerinde bizim yedekleri rast geldim. Zeki Bey'in hangi tepe üzerinde olduğunu ve kendilerine ne tenbihât verdiğini sordum. Burada bekleyin demiş. Hangi tepede olduğunu iyi bilmiyorlar. Biraz daha ileri giderek gölge bir yerde hayvandan inerek yattım. Artık dermanım kalmamış idi. Başım yanıyor, ısıtmadan geberiyordum. Düşman piyademizle temas etmiş. Harb şiddetle devam ediyordu. Bizimkiler her cihette ricat etmişler. Bizim tepelerde ne oluyor bilmiyordum. Bizimkiler ileri mi gidiyor, sebat mı ediyorlar. Anlayamıyorum. Tepeler o kadar yüksek ve ağaçlık ki görmek mümkün değil. Biz anlamadan görmeden bizimkiler hatt-ı bâlâyı takiben ricat eder de tepeyi Ruslar tutarsa bizi bu yol üzerinde berbad edeceklerinden korkuyordum. Akşam oldu. Zeki Bey'den adam geldi. Yerlerini öğrendim. Çekilmemişler. Ben de hayvanları iyi bir yere çektirerek yattım. Bu yol üzerine on beş kişi Ali Efendi kumandasında sürdüm. Uyduktan sonra Şükrü Çavuş geldi. Zeki Bey. İlerideki on beş kişinin onunu alıp beraber tepeye çıkmalı imişim. Çıkamam hastayım dedim. Al askeri götür.. Ben yine yattım.

Sabah şafakla beraber topçu başladı. İlk güllenin kovanı tepeyi aşarak yanımıza düştü. Hemen at binerek daha geriye kaçtık. Topçu bombardımanı uzun müddet devam etti.

27 Ağustos- Biz bir taşlık burunu dönerek bir kaynağın başında oturduk. Zeki Bey de derhal geldi. Topçu üzerlerine bir gülle düşürünce paniği çekmişler. Diğer piyadeler hâlâ tepelerde imiş. Zeki Bey yorgun argın. Ne yapacağımızı düşündü. Raporları yazıp gönderirken telgrafçılar geldi. Piyadenin de çekildiğini söyledi. At bindik. Haydi geri! Yalnız ileride tabur kumandanına tesadüf ettik. Tabur kumandanı bizi geri çevirdi. Ben soldaki tepeye çıktım. Bizim piyadelerin nerelere kadar çekildiğini anlayacaktım. Çıktım. Ne piyade var ne kimse. Herkes gibi düşmana bir de bizimkiler aşağıdan ateş açtılar. İleride düşman süvarisi darmadağınık kaçıyor. Demek ilerlemek istemiş. Ufak bir ateşten sonra biz de hep çekildik ve yolu sedd eden bir tepeyi tabur kumandanının emriyle işgal ettik. Efradı yerleştirdik, biz de yerlerimize girdik. Düşmanı bekliyoruz. Düşman karşı tepeye geldi. Ateş başladı. Bizim mitralyöz de faaliyete geldi. Zeki Bey'in hastalığı tuttu. Beni çağırdı ve tabur kumandanına gidip kendisinin gezemeyecek derecede olduğundan yerine beni vekil bıraktığını söylemeyi emretti. Gittim. Tabur kumandanına söyledim. Pek iyi, dedi. Gelsin doktora kendisini göstereyim. Döndüm. Kendisine söyledim. Lâkin akşam da olmuştu. Tabur kumandanını ve yaveri tanıdım. Çengelköyü'ndeki depo taburunda bulunan mamur Arnavut cakacı, çalımlı Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey. Hayret ettim.

Bugünü hep müsademe ile geçirdik. Akşam üzeri düşman karşı tepeden çekildi. Oraya iki manga sürdük. Akşam olmuştu. Biz efrada tertibât aldırarak üzere iken alayımıza iltihak için emir aldık. Zeki Bey geldi. Bittabi hastalığı kalmamıştı. Gecenin vürudıyla hareket ettik. Alay Kanisfa Tepe'de imiş. Gölün diğer cihetinde mukabilimizde. Üç saatte oraya varabildik. İki günlük açlık ve hastalık tesiriyle istirahat şiddetle muhtaçtım. Hemen yattım. Kim bilir ne kadar uyumuşum.

Kaldırdılar. Haydi hareket ediyoruz. Nereye? Tey Köyü'ne. Hareket ettik. Bir saat sonra şafakla Tey Köyü'ne geldik. Bugün taarruz olacakmış. Piyale Tepesi'nde düşman olup olmadığını anlamak üzere bir keşif kolu istediler.

Ortaya bizi sürdüler. Kime itiraz edersin. At binerek hareket ettik. Ölümüne gidiyorduk. 28 Ağustos. İlk yevmiye sahifelerinde de yazdığım gibi tepeyi işgal ettik. Düşman yok. Harb oluyor. Piyademiz benden sonra tepeyi işgal etti. Ruslar da tepeye taarruz ettiler. Harb başladı.

Biz sağ cenahtan sarkmak üzere olduğumuzu düşman anladığından ricat etmek mecburiyetinde idi. Fakat Piyale Tepesi'nden İndikuş üzerine bir bölük piyade sürerek ovada mevzi aldirdi ve topçusunu da buraya tevcih ederek ateşini piyademiz üzerine tamamen temerküz ettirdi. Mükemmel ricat etti. Sol taraftan da yani bizim bir gün evvel bulunduğumuz sırtlardan da diğer piyadelerimiz ilerliyordu. Topçumuz da faaliyetlere gelerek Sosan Köyü önüne bir gülle düşürdü. Bunun üzerine bütün süvari ve piyadesi söküldü. Saat üçtü. Ovalar Rus doldu. Alay kumandanı da Piyale önünden ilerleyerek piyadenin arkası sıra ilerledi ve benim bulunduğum noktanın ilerisine geçti.

Ben keşif koluyum. Elbet daha ileride bulunmaya mecburum. Zaruri surette hareket ettim. Lencabad-Balyek boğazı önüne geldim. Boğaza hakim şarktaki sırtlarda düşman olması memuldür. Fakat herhalde gitmek lâzım. Dört kişi ileriye sürdüm ve ben de diğerleriyle boğaza inerek tepeye dört nal ve süratle tırmanmaya başladım. Boğazda bir manga piyade tesadüf ettik. Bunlar da bu sırta çıkacaklar. Burada beş tane de Kürt geldi. Bunlar da karşı tepelerde Rus olup olmadığını soruyordu. Bunları biraz sonra kaybettim. Biz tepeye takarub ettiğimiz zaman bu kerata Kürtler arkamızdan bize ateş açtılar. Güya bizi Rus zannettiler. Bir müddet tevakkuf ettik ve ben zannettim ki Ruslardan derelerde kalan piyadeler arkamızdaki sırtlara çıkarak bize arkamızdan ateş ediyorlar ve

korktum. Bir müddet tevakkuftan sonra devam etmediğini görünce tekrar tepeye çıkarak tepeye iki yüz metre kalır kalmaz önümden, sağ ve soldan bir ateştir açıldı. Ne olduğumu şaşırdım. Ruslar bizi pusuya düşürmüş enselemişti. Attan atlayarak geri kaçmaya başladım. Ateş şiddetle devam ediyordu. At gelmiyor. Ateşi mana ediyordu. Ağaçların arkasına gizlenerek bir müddet yürüdümse de öyle bir yere geldim ki meydana çıkmadan geçmek mümkün değildi. Hayvana binersem daha büyük hedef teşkil edeceğim ve ateşi üzerime daha ziyade celb edecektim. Hayvan katıyen durmuyor, benim yerimi gösterecek surette sığıyor. Hayvanı dereye, kendimi cihet-i selâmete attım. Arkamdan bir sürü ateş edildi ve sâlimen tepayı aşabildim. Diğer bir hayvana binerek uzaklaştım. Diğer efrad da darmadağınık geliyordu. Bir takımı dereye inerek benim hayvanı buldular ve getirdiler.

Hiçbir zayiâtımız olmadan döndük. Gece olmuştu. Alayın nerede olduğunu bilmiyordum. Ben doğru Tey Köyü'ne gittim. Alay gelmemiş. Ben bu üç günlüğün yorgunluğu ile bîtab düştüm. 29 Ağustos yani dün Tey Köyü'nde istirahatle geçti. Gece Sabri Efendi bölümü Mervan'a gitti. Bir gece yarısı Tıla Efendi Mervan'daki bölükle geldi. Erkenden kalktık. Bugün taarruz var.

30 Ağustos 333 (30 Ağustos 1917 Perşembe): Bugün taarruz var. Alay erkenden hareket etti. Ben Zeki Bey'le Tey Köyü'nde kaldım.

31 Ağustos 333 (31 Ağustos 1917 Cuma)

1 Eylül 333 (1 Eylül 1917 Cumartesi): Düşman çekilmiş. Hiçbir hareket-i taarruziyye bir müsademe olmadı. Dün kuvvetlerin bir kısmı Mervan'dan geriye çekildiler. Eski mevzilerimizi işgal etmiştiler. Alay Jeri Jeruvan karşısındaki eski karargâhında imiş. Zannedersem Ruslar yalnız Sefuçka ile Kaleşira tepelerinde bulunuyormuş. Diğer cihetlerden hep çekilmiş.

Cemil alay ile birlikte gitti. Ben bölükte kaldım. Köyün cenub ciheti bize verildi. Küçük zabıt Ali Efendi üç günden beri burada keşif kolu bulunuyordu. Bizim cihet-i tarassudumuz Majer ve Dürziyan köyleri. Dün öğleden sonra dört atlı ile Tey'den hareket ederek Dürziyan civarında Ali Efendi'yi buldum. Kolu teslim aldım. O geriye gitti. Geceyi burada bir tepcikte geçirdim. Düşman yok. Bugün akşama kadar burada tarassudla vakit geçireceğim. Düşman hiç görülüyor. Kürtlerden rivayet edildiğine nazaran dün düşman Majer'e gelmiş. Ve bakıp çekilmiş. Demek ki düşman Majer önlerinde. Fakat nasıl giderim. Hayvanların hepsi devrili. Sağ ve solda ne piyade var ne süvari. Aşâirden de kimseler yok. Daha ileri gitmek ayağımızla faka girmekten başka bir şey olmaz. Bu hayvanlarla kaçabilir miyim. Estağfirullah.

Birkaç gündür rahatsızım. Isıtmam yoksa da kırıklığım var. Dünden beri fena halde başım dönüyor, gözüm kararıyor. İhtimal ki yine soğuk aldım. Hiç neşem yok. Artık usanç ve bıkkınlık hadd-i nihayeyi buldu. İllallah. Ah bir salâh.

Vakit geçiyor. Saat üç buçuk hâlâ kimseler yok. Bu geceyi de burada mı geçireceğim. Zarar yok. Karnımız doydu. Sabahleyin hayvanları suya gönderdiğim zaman orada bir Kürt tesadüf etmişler. Gerilerdeki dağlarda bulunan aşâir reisi bize ekmek göndermiş ve iki atlı gönderirsem ayran, üzüm ve sâire gönderecekmiş. Hemen Şerif'le Abdullah onbaşıyı yetdirdim. Demin geldiler. Bir sepet üzüm getirdiler. Askere taksim ettim. Bizim yemek de gelmişti. Âlâ bir ziyafet yaptım. Düşman hâlâ yok. Bugün ağaçlar altında uyku ile geçiriyorum.

Diğer cihetlerden de hiçbir şey işitilmiyor. Demek her yerde sükunet var. Çok güzel. Fakat Rus köpeği bir baskın yapmasın. Çünkü yine hakim noktalar elinde. Fakat zannetmem. Çünkü birkaç kereler tecrübe etti. Hep neticesiz kaldı. Bu askerle iş göremeyeceğini o da anladı. Çünkü ekser efradı İslam. Ve yeni efrad da hep on yedi-on sekiz yaşında. Katiyen harp edemiyorlar. Süvarisi de yalnız başına iş göremiyor.

Şimdi bizim bölük müfreze emrine verilmiş. Çok iyi lâkin bölükte yalnız ben bulunuyorum. Küçük zabıt Ali Efendi'yi de mecburen keşfe çıkarıyoruz da değiş yapabiliyoruz. Cemil ceza olarak alayla bulunuyor. Fazla hakkıdır. Geçen gün yani 28'de Piyale Tepesi'ne gittiğim gün asıl keşif sırası Cemil'in idi. Beni ileri sürdüler. Ben verilen vazifeden çekinmediğim için vazifemi bitirdikten sonra ferdası gün Zeki Bey'e itiraz ettim. Velez ki arkadaşım olsun, ne kadar aziz olursa olsun benim kardeşimle bile iâre edilecek fazla hayatım yoktur. Bu vazifedir. Herkes ifaya mecburdur. Ben arkadaşlığımı yaptım. Cemil de icap ederdi ki öyle hareket etmesin. Hayır eğer Cemil keşfe gitseydi hadd-i zatında bana bir arkadaşlık bir lütuf etmiş olmazdı. Çünkü sıra onda idi. Son keşiften ben geldim. Taarruz günü ileride ben idim. O gün sıra Cemil'in idi. Zeki Bey, Sabri Efendi'ye her hangisini istersen gönder demekle bölükteki mevcudiyetini sıfıra tenzil etmiş oldu. Ben Sabri Efendi'yi tanımayabilirdim. Sabri Efendi kim oluyor. Benim bir bölük kumandanım, bir de alay kumandanım var. İkinci bir bölük kumandanı, fuzuli bir amir daha tanıyamam. Lâkin Zeki Bey'i bozmamak ve korktu dedirtmemek için derhal kabul ile hareket etmiştim.

Mervan'da bulunurken alay kumandanı Komarlenk Köyü'nü düşmana yaktırdığı için ceza olarak Cemil'in iki kere, benim bir kere keşfe gönderilmemizi emretmişti. Ben arkadaşlık hatırı için bunu aramızda bırakarak eski sıramıza riayeten bir gün ben bir gün Cemil keşfe gittik ve bu hükmü infaz ettirmedim. Buna mukabil Cemil icap ederdi ki o gün sıra benim olsa da öne atılarak keşfe gitsin. Ve bundan başka bir de ben rahatsız bulunuyordum. Sabri Efendi kim gidecek dediği vakit ben hiçbir şey söylemedim ve Cemil'in ben gideceğim, sıra benimdir diyeceğini pek tabii olarak bekliyordum. Fakat baktım ki Cemil yüzü sapsarı ve laf söylemeye muktedir olamayacak derecede iradesiz, korkak, bitkin Sabri Efendi'nin yüzüne minnetkârâne bakıyor. Sabri Efendi de bunun üzerine benim yüzüme baktı ve sen git dedi. Ben hiç itiraz etmeden pek iyi dedim. Fakat bunu Cemil'in yanına bırakmamaya ahd ettim.

Ve acısı çıktı. Tabii bu hal alay kumandanının da nazar-ı dikkatini celb etti. Çünkü bu gibi hususata kumandan dikkat eder. Bana talimat almak için gidince iyi iltifat etti. Bu tabii vaziyetin icabı olduğunu bildiğim için hiç dinlemeyerek emirlerini şordum, o da tepeyi gösterdi. Alt tarafı malum. Bunun mükafatı olarak çizmeleri aldık ve istirahatete bırakıldık. Cemil de ileri sürüldü. Ve iş görmeyene çizme vermem denilerek dalgaları yüzüne vuruldu. Pek tabii değil mi?

[İmza]

2 Eylül 33 (2 Eylül 1917 Cumartesi): Bugün kırk sekiz saat oluyor ki keşifteyim. Bugün her halde akşam üzeri değiştirirler zannederim. Filvaki düşman görülmüyorsa da yalnızlıktan canım fena halde sıkılıyor. Düşünmekten deli olmak iş değil. Sabah raporunu yattığımız tepeden gönderdim ve Aziz'den düşmanın Majer ve Dürziyan köylerinde görülmediğini yazdım. Artık dalga geçiyorum. Ne yaparsın, dalgasız olmaz.

Şerif onbaşı ile Aziz'i daha erkenden Necmettin Sultan nezdine gönderdim. Üzüm, ayran ve sâire getirecekler. Bir de kuzu falan gelirse artık ona diyecek kalmaz. İsterlerse bugün de değiştirmesinler. Bir-iki saate kadar gelirler. Posta yemeği de getirecek. Üzümlle bir yemek, ondan sonra uzun bir uyku. İşte güzel bir keşif. Ruslara bundan fazlası zaten lâıyk değildir.

Yalnız Ruslar'a değil, bizimkilere de öyle. Eğer iyi iş yapar çalışırsak bin kere tenkid ederler. Böyle arka üstü yatar da semt-i mechulden raporlar gönderirsen o kadar memnun olurlar ki tarif olunamaz. Eylül girdi. Bu havalideki harekât-ı harbiye de son günlerini geçiriyor demektir. Soğuklar başlayınca karları beklemeden her iki taraf da kışın o beyaz ve soğuk yüzlü günlerini geçirebilecek birer deliğe girer. Vaktiyle bu yeri hazırlamaya çalışırlar. Karlarla ve soğuklarla beraber her iki tarafa da sükunetler gelir. Ta ilkbahara, karlar eriyinceye kadar kimse bir harekette bulunmaz.

Yazık, bütün hasılâtın ovalarda tarlalarda mebzul olduğu her yerde ot ve çimen bulunduğu şu devrede bile hayvanlarımızı doyurmaya muktedir olamazken kışın nasıl yaşatacağımızı anlayamıyor, kestiremiyorum. Soğuğa tahammül için hayvanlar şimdikinden daha ziyade belki daha fazla arpaya, daha çok ot ve samana muhtaçtırlar. Biz bunları nereden bulacağız? Harekâta sekte gelmiş, alayın iaşesi de gayr-ı kabil olduğu öyle bir zamanda bizi burada tutmak doğru değildir zannederim. Irak'a hey, arka yola. Ve hem süvariye ihtiyaç vardır. Orada hareket asıl kış zamanı icra ediliyor. Bizi elbet buradan alarak Irak'a sevk ederler. Burada boş oturtmazlar. Süleymaniye'de beş-on hayvan mübayaa ederek bölükleri tamamlarlar. Haydi bakalım Irak. Ah hani o günler.

Nijermar

3 Eylül 33 (3 Eylül 1917 Pazar): Dün öğleden sonra Ali Efendi geldi. Keşif kolunu kendisine teslim ettikten sonra yalnız Musa ile bölüğe, Tey Köyü'ne döndüm. Akşama kadar Zeki Bey'le konuşarak vakit geçirdik. Bir Kürt'ün, Emin Bey'in avenesinden birisinin İsmail onbaşı silahını almış, rüşvet olarak verdiği dört lirayı da getirip Zeki Bey'e vermiş. Emin Bey'in kardeşi? Abdullah Bey tüfek için gelerek sabaha kadar bizimle kaldı.

Gece henüz yatmıştık. Fakat uyumamış, Zeki Bey'le geçmişlere dair tatlı tatlı yataklarda konuşuyorduk. Bir posta bir emir getirdi. Mervankale'den müfreze kumandanı gönderiyor. Emirde deniliyor ki bugün düşmanın bir piyade bölüğü Deri Köyü'nden geçerek Hayrabad tarikiyle Nijermar üzerine ilerlemiş. Sabah erkenden keşif kolunuza emir verin Hayrabad ve Deri cihetlerini tarassud etsin.

Bittabi ben gidecektim fi'l-vaki Ali Efendi ileride bulunuyorsa da ona pek itimat etmek caiz değildi. Her ihtimale karşı tertibat almak lâzımdı. Abdullah Çavuş'u bir kalenin cenubunda-

ki tepeciklere -ki burada dört gün evvelki harbde alay bulunuyordu- gönderdik. Ben de erkenden kalkarak gidecektim. Yalnız Ali Efendi'ye teyakkuz bulunması ve sabah erkenden ben daha gelmeden Dürziyan Köyü sırtlarına kadar ilerlemesi için bir neferle haber gönderdik. Ben de sabah dört buçukta kalkarak şafakla beraber hareket ettim. Abdullah Çavuş nezdindeki altı neferden üçünü alarak keşif koluna, Dürziyan'a doğru yürüdüm. Keşif kolumuzu buradan alarak ileriye gittik. Dürziyan'da bir şeyler yoktu. Aşâiri, köylüleri burada tesa-düf ettik. Hepsi ovaya gidiyorlardı. Buralarda Rus olmadığı hakkında bize itminan bahş oldu. Dürziyan'ın şarkındaki yüksek sırtlara çıkmak istedim, çünkü buralardan bu tepeden Hayrabad'ı ve Deri'yi görmek mümkündü. Aşâirin de ovaya inmesinden anladım ve emniyet ettim ki tepede düşman yoktur. Lâkin Şükrü Çavuş'la dört nefer geride kaldığından ve hayvanlar da durgun olduğundan yarı yoldan dönerek tepeye çıkmadık ve dere içerisindeki yolu tutarak Nijermar'a geldik. Burada köylülerden aldığımız havâdise nazaran ne Hayrabad'da ne Deri'de Rus olmayıp bütün Rus kuvvetleri Şehid Abdullah Efendi Tepesi'nde imiş.

Nijermar'ın dört kilometre şark-ı cenubunda Şarani namında bir köy varmış. Burada da köylüler varmış. Rusların buralara gelmediğine kanaat ettik.

Hayrabad ve Şarani köylerinde Rus katiyen olmadığı gibi Deri civarında görülmediğini Zeki Bey'e bir raporla yazarak on bir buçukta gönderdim. Oradaki bir öküz alındıktan sonra ben de on ikide dört atlı ile bölüğe avdet ettim. Bugün bu kadar. Alayda Deri cihetinde düşman aramaya gitmiş. Başka havâdis yok.

[İmza]

Jerijeruvan Karşısında

7 Eylül 33 (7 Eylül 1917 Cuma): Dün öğleden beri on beş gün evvelki Abakurdilan'ın garb sırtlarıyla Jerijeruvan arasındaki

karargâhımızdayız. Eski mevzi pek açık. Bu defa biraz daha sırtlar arasına sokulmuş.

3 Eylül'deki yaptığım keşiften sonra Tey Köyü'nde evvelki güne kadar istirahatle geçirdim. Gayet rahat. Öğlen bir yüz-başı geldi. Bizi bir Acem bölüğü tebdil edeceğini, bizim de alaya iltihak edeceğimizi bildirdi. Bölük akşam geç vakit geldi. Teslim tesellüm muamelesi uzadı. Bizim keşif kolumuz geç avdet etti. Bunun için mecburi o akşam hareket edemedik. Dün sabah erken hareketle buraya geldik. Biz bölük değil bir takım olamayız.

Talal Efendi Deri'de karşılarında, Sabri Efendi Reşede cihetinde, benim eski sırtlarımda piyadeler varmış. Eski sırtlar yani Komarlenk Tepeleri. Ve burada cepheyi sola doğru daha temdid etmişler. Fakat burası bu defa berbad, düşmanın bütün harekâtı hep burada temerküz ediyor. Dün akşam buradaki bütün noktalara baskın yapmış. Fakat muvaffak olmamış. Bu gece de sabaha karşı bir çok silahlar atıldı. Lâkin neticeden henüz haberdar olmadık. Biz de zannederseniz Talal Efendi'yi takviyeye gideceğiz. Bıktık. Ya Rasulullah.

9 Eylül 333 (9 Eylül 1917 Pazar): Dün sabah Talal Efendi'ye bizim bölükten yirmi kişi götürüp teslim ettim. Talal Efendi Vasta Köyü önündedir. Keşif kolu Vasta'nın cenubundaki yüksek sırtlarda. Ben döndüm. Bu yirmi kişinin tekrar karargâha gelmesi için alay kumandanı gönderdi.

Akşamüzeri alay kumandanı beyle beraber cepheyi gezdik. Komarlenk sırtlarına çıktık. Düşman ta eski mevzilerine Gilya'ya çekilmiş. Yalnız Derapaman Deresi'nde bir takım süvarisi vardır. Isıtmalı idim. Dünkü bu seyahat beni berbad etti. Geç vakit indik. Talal Efendi'ye gönderdiğimiz efrad gece geldiler.

Bugün de tekrar on beş kişi Talal Efendi'ye gönderdik. Osman'ı Ağırılık'a gönderdim. Ayağımdaki yaralar fena halde açıldı. Topal topal geziyorum.

10 Eylül 33 (10 Eylül 1917 Pazartesi): Bu sabah doktor Ağırılık'a gitti. Talal Efendi'ye giden efradımız bugün yine geldiler. Necmeddin de Pencobin'den geldi. Getirdiği haberlerde güya Yıldırım Ordusu denilen ordu, Mustafa Kemal Paşa'nın ordusu imiş ve Musul'a gelmişler. Bu havâdis benim için iyi. Başka bir şeyler yok.

15 Eylül 33. (15 Eylül 1917 Cumartesi): 11 Eylül'de alay kumandanı Pencobin'e gitti ve 13'de akşamüzeri avdet etti. 13'de ben kumandan daha gelmeden sabahleyin İsmail Hakkı Bey'in emriyle Sabri Efendi'nin yanına gittim. Bir emir götürdüm ve oradaki vaziyeti öğrenerek İsmail Hakkı Bey'e malumat getirdim. Sabri Efendi'yi o gece düşman Taş Tepe'den tard etmiş. Esbabını anlamak ve Sabri Efendi'nin vaziyetini anlatmak istiyorlardı. Ben bundan dolayı gittim.

Bugün Ağırılık'tan gelen efraddan haber aldık ki Binbaşı Halil Bey ki 31. bölük kumandanı idi, Ağırılık'a gelmiş. Ve alayı teslim alacak imiş. Henüz kati bir malumatımız yok. Belki alayı teftişe gelmiştir diyorlar. Alayda her halde bir tebdil olacak zannederim. Fırka emri üç gün evvel 33. süvarinin dahi diğer kıtaat gibi değiştirileceğini yazıyordu. Bugüne kadar bir şey daha yok. Güya burada bir bölüğümüz kalacak. Ve iki bölük Mervan Kal'a'da istirahat edecekmiş. Buradaki bölük haftada bir değiştirilecekmiş. Bu bölük de sağ ve sola birer keşif kolu çıkararak vaziyet-i mevcudiyete iade edecekmiş. Lâkin alay kumandanı bütün alayın çekilmesi daha muvafık olacağını yazmış. Cevap bekliyoruz. Eğer muvafakat etmezlerse bizim bölük burada kalarak diğer bölüklerle alay geri çekilecekmiş. İşimiz tamamdır. Bu yaralı ayakla keşif pek mükemmel olur.

Vaziyet-i umumiyyede bir tebeddül yok. Yalnız dün akşam yaverden Petersburg'un sukut ettiğini haber aldık. Eğer doğru ise bu iş bitti demektir. Aman bitsin, zira ben bitmek üzereyim.

İmam dün, tüfekçi de bugün ileri karakoldan avdet ettiler. İmam Ağırılık'a gitti. Tüfekçi buradadır. Staj müddetleri bit-

miş de onun için avdet etmişler. Alay kumandanı ileride ne olur ne olmaz belki zabite ihtiyaç olur da bunları kullanırız diyerek imam ile tüfekçiyi keşfe, askerliğe alıştırıyor. Şimdi sıra kâtibin imiş. Fakat onu getirtmeye muvaffak olamayacak zannedirim.

18 Eylül 33 (18 Eylül 1917 Salı): Dün erkenden Abkürdilan mevkiinden hareket ederek Merivankale'deki müfreze karargâhına geldik. Yeni tayin edilen Halil Bey burada idi. Bu sabah alay kumandan-ı sabıkı ve Necmettin Efendi Pencobin'e gittiler. Halil Bey alayı teslim aldı.

Emin Bey divan-ı harbe gidiyor. Belki Necmettin de gidecek. Necmettin bize bir yere gitmeyeceğini söylüyorsa da alaydan bütün eşyalarını alması câ-yı şüphedir. Fakat nasıl gidecek. Bu iyi bir gidiş değil ki. Alaydan kurtulmak içinse bu vasıta doğru olamaz. Emin Bey divan-ı harbe gidiyor. Kendisini kurtarsın da Necmi sonraya kalır. Hele görelim.

Bugün hayvanları otlamaya gönderdik. Halil Bey ile tanıştık. Meğer kendisi evvelden Tikrita'da nokta bulunuyormuş. Kendine imza için bir kağıt götürdüğüm zaman konuştuk. Benim Serezli olduğumu Halim'den öğrenmiş.

19 Eylül 33 (19 Eylül 1917 Çarşamba): İstirahatle geçti. Fırka kumandanı geldi.

20 Eylül 33 (20 Eylül 1917 Perşembe): Bugün sabah erkenden saat 6 evvelde Talal Efendi'yi değiştirmek üzere hareket ettik. Bölük Çapala ve Gözegöre tarikiyle Vasta'ya gidecekti. Zeki Bey yalnız olarak Jerijeruvan önündeki müfreze karargâhına gitmek ve bölüğü değiştireceğini haber vermek üzere Mosık önünde ayrıldı. Biz Çapala'yı geçip tepelere çıkmak üzere iken Zeki Bey ile beraber giden Zekeriya arkamızdan yetişti ve müfreze mevkiine gelmemizi söyledi. Döndük. Burada bir de Kürt hayvanı kır bir kısarak yakaladık. Müfreze mevkiine geldik. Zeki Bey diğer zabitan, topçu İsmail ve mitralyöz Fikri efendilerle bölük kumandanı Basri Bey hep beraberdiler.

Tabur kumandanı Raşid Efendi, bu Allahlık adam bize gece Talal Efendi'nin bölüğüne düşman baskın yaparak keşif kolunu kaçırdığını, birkaç esir verildiğini ve bölüğün henüz nerede bulunduğu mechul olduğunu bildirdi ve beni sekiz atlı ile bölüğü bulmak üzere Vatsa cihetine gönderdiler.

Jerijeruvan'ı geçer geçmez Gözegöre karşısında Talal Efendi'den gelen bir postaya rast geldim. Rapor gönderiyordu. Raporunu okudum. Eski vaziyetin iade edildiğini, bölüğün yine eski mevkiinde bulunduğunu yalnız keşif kolundaki bazı neferlerle küçük zabıt Ali Efendi'nin ne olduğundan henüz haber alınamadığını yazıyordu. Hemen doğru Talal Efendi'nin yanına gittim. Vasta'nın şimâlindeki sırtta idi. Oturduk. Bizden bir saat sonra da Zeki Efendiyle bölük geldi. Teslim aldı. Ben keşif kolunu teslim almak üzere Vasta'nın cenubundaki sırtlara hareket ettim. Hicabi burada idi. Ben dokuz kişi ile gidiyordum. Ben de keşif kolu mevkiini teslim aldım. Vaziyet gayet fena.

21 Eylül 33 (21 Eylül 1917 Cuma): Geceyi vukuatsız geçirdik. Fakat gece arkadaki tepeye çekilmeye mecbur oldum. Bu sabah erkenden yine sırtları işgal ettik. Sükunet var. Saat 2 evvelde düşmanın bir bölük piyadesi ki otuz kadar vardır; Şehid Abdullah Efendi Tepesi'nden gelerek Deri Köyü'ne girdi. Ve buradaki Rus bölüğünü değiştirdi. Bir bölük de geriye hareket etti gitti. Zekeriya ile Mustafa'yı Hayrabad'a öteberi almak için gönderdim. Geceyi uykusuzlukla geçirdik. Yarın on ikide değişeceğim. Hayrabad'a gidenler geldiler. Domates, biber, patlıcan, kabak getirdiler. Oradaki ağalar da yarın her halde keçi, yoğurt, ayran, ekmek göndereceklerini vaad etmişler.

7. Bölüm

Düşman Kurşunundan Peter Sabah Ayazı

22 Eylül 33 (22 Eylül 1917 Cumartesi): Gece gürültüsüz geçirdik. Sabah ayazı düşman kurşunundan daha beter. On iki-den sonra rüzgarla başlayan soğuk ta kemiklere kadar tesir ediyor. Gece de fi'l-vaki soğuk idi. Ama dün gece de daha fena idi. Şafak zamanı dehşetli surette titriyordum. Büyük, arslanlı battaniyemi buraya almadım. Çünkü ne olur ne olmaz bir panik yaparsak battaniyeyi bırakacağız gürültüye gidecek. Yalnız küçük battaniye ile kaputum var. Altımda bir çadır, rahat mı rahat!

İkide bütün efradı kaldırıyor, karşıda tepeye doğru ağaçlar arasında mevzi aldırır, ben de bir yere sokulurum. Ta şafak ağarınca kadar bekleriz. Şafak daha kendisini hissettirir ettirmez hemen öndeki çifte nöbetçiyi ağaçlar arasından mes-turen tepeye sürer ve ben de dürbünle karanlıkta tepeyi tarassud ederim.

Dürbünün karanlıkta da gördüğünü şimdi tecrübe ediyorum. Büyük faidesi oluyor. Tepeye nöbetçiler takarrub eder etmez diğer efrad ile birlikte ben de tepeye çıkarım, mesele bitmiş olur. Bu sabah tepeye çıkar çıkmaz geceden bıraktığımız ateşi tazeleyerek etrafına dizildik. Tam bir kış sabahı. Dün Zekeriya'nın Hayrabad'dan getirdiği yufkaları ateşte kızdırarak yedim. Ne mümkün. Kayıştan hiç farkı yok. Ta uzak te-

pelerde de orada burada bizim askerlerin, Rusların yaktıkları ateşler görülüyor. Bütün cephede bu sabah sükunet var. Bizim karşımızda Rusları hiç görmüyoruz. Yalnız Deri Köyü'nde oturuyorlar. Nöbetçileri görülüyor. Fakat aramız üç bin metre var. Benim bugün oturacağım yere çekilerek burada bir ateş yaktım. Raporu yazıp gönderdim. Ah, şimdi şu ateş başında bir çay olsa! Biraz peynir, biraz tereyağ, biraz reçel olsa.

23 Eylül 33 (23 Eylül 1917 Pazar): Dün erkenden Cemil gelip ileri karakolu benden teslim aldı. Ben de hayvana binerek bölüğe döndüm. Öğleden sonra Halim geldi. Zeki Bey'i divan-ı harbe Süleymaniye'ye istiyormuşlar. Halim bölük kumandan vekili. Zeki Bey akşamüzeri gitti. Hayrabad'dan bir keçi ile biraz zeytin getirdiler. Bugün dünkü keçinin etiyle güzel bir türlü yaptık. Bütün gün harita yapmakla uğraştım. Yarın yine sıra benim. İleri karakola gideceğim. Hiçbir vukuat yok. Zeki Bey'den dört lira için bir senet aldım.

[İmza]

24 Eylül 33 (24 Eylül 1917 Pazartesi): Bugün onda tepeye, keşif koluna gittim, Cemil'den teslim aldım. Düşmanın piyadesi gözüküyordu. Bir bölük piyade Şehid Abdullah Efendi Tepesi ile Deri arasındaki derelerden çıkarak Deri'ye geldi. O anda süvarisi şarkımızdaki Taştepe'yi işgal etti. Dürbünle, gizlenmek istedikleri halde gördüm. Müsademe başladı. Akşama kadar devam etti.

25 Eylül 33 (25 Eylül 1917 Salı): Bu sabah düşmanın otuz kadar piyadesi Hayrabad'a girmek istedi. Sağlarına sarkarak üzerlerine ateş ettik. Kaçtılar.

26 Eylül 33 (26 Eylül 1917 Çarşamba): Bölük tebdil edildi. On ikiden sonra Mennan Efendi gelip bizi değiştirdi. Bizim bölükten on üç neferle ben Sabri Efendi bölüğünde, yani yine burada kaldık. Takviye. Düşmanın iki bölük piyadesi Deri'ye geldi. Her halde taarruz edecek.

27 Eylül 33 (27 Eylül 1917 Perşembe): Düşman gece Mennan Efendi'ye baskın yaptı.

28 Eylül (28 Eylül 1917 Cuma): Gece ileri postayı, bize takviye gelen 25 kişilik Acem bölüğünden bir manga ile takviye ederek kumandası bana verildi. Geceyi orada geçirdim. Düşmanın baskın yapmak ihtimali var. Baskın oldu fakat bana değil, solumdaki piyade bölüğüne. Tam üçte yaptılar.

Güneş çıktıktan sonra bölüğe döndüm ve öğlede Mennan Efendi'yi tebdile gittim. Keşifte bir saat kalmak nasip olmadı. Sabri Efendi'den kağıt aldım. Alay geriye çekilecekmiş. Hareket ettik. Meruvankale'ye.

29 Eylül 33 (29 Eylül 1917 Cumartesi): Alayı Mervan'da bulamadık. Gece on birde Kânistan'a gelerek alayı bulduk. Bugün Kânistan'dayız.

30 Eylül 33 (30 Eylül 1917 Pazar): Kânistan'da kaldık. Gece hareket edeceğiz.

1 Teşrinievvel 33 (1 Ekim 1917 Pazartesi): Gece yarısı Kânistan'dan hareketle sekizde sabahleyin Pencobin'e geldik.

2 Eylül [Teşrinievvel] 33 (2 Ekim 1917 Salı): 8 evvelde Kızılca'ya hareket ettik. Yolda tekrar Kânistan'a dönmek için emir aldık. Pencobin'e döndük. Bu gece buradayız.

3 Eylül [Teşrinievvel] 33 (3 Ekim 1917 Çarşamba): 6 evvelde Kânistan'a hareket ettik. Kânistan'dayız.

4Eylül[Teşrinievvel] 33 (4Ekim 1917Perşembe): Kânistan'dayız. Tekrar Pencobin'e dönmek için emir aldık.

5 Teşrin-i Evvel 33 (5 Ekim 1917 Cuma): Bu sabah Pencobin'e geldik. Bugün gene Kızılca'ya hareket ediyoruz.

6 Teşrin-i Evvel 33 (6 Ekim 1917 Cumartesi): Dün akşamüzeri Kızılca'ya geldik. Köyün garb-ı şimâlinde su başında ordugâh kurduk. Bu sabah 6:30 evvelde hareket ettik. Ben o yolda iâşe kademesiyle merkeze giderek Vulyavu'da ordugâh mevkiei tayini için emir aldım. Vulyavu'ya 1 sonrada geldim.

7 Teşrin-i Evvel (7 Ekim 1917 Pazar): Vulyavu'dan 8 evvelde hareket ettik. Novdran'dayız.

8 Teşrin-i Evvel 33 (8 Ekim 1917 Pazartesi): Novdran'dan hareket ettik. Süleymaniye'ye geldik. Kolordu kumandanı Ali İhsan Paşa kıtaatı teftiş etti.

12 Teşrin-i Evvel 33 (12 Ekim 1917 Cuma): Yarın Kerkük'e hareket edeceğiz. Bugün Zeki Bey üçüncü bölük kumandanlığına, Halim de tekrar bizim bölük vekaletine tayin edildi. Talal Efendi Musul'daki Aşâir teşkilâtına memur edilmiş. Dün Hicrani Bey'den bir telgraf ve bir de mektup aldım. 10 Teşrin-i evvelde benim atı Acemlere iade ettiler.

13 Teşrin-i Evvel 33 (13 Ekim 1917 Cumartesi): Süleymaniye'den hareket ettik. Beş saat ilerideki Kanicin'de kaldık.

14 Teşrin-i Evvel 33 (14 Ekim 1917 Pazar): Kanicin'den sabahleyin hareket ederek Baziyan Ovası'nı geçtik. Kanişeytan'a geldik. Bu gece Kanişeytan Boğazı'ndayız. Yarın Çemçemal'e.

Çemçemal

15 Teşrin-i Evvel 33 (15 Ekim 1917 Pazartesi): Çemçemal'e geldik. Bölükten yedi hayvan, yedi nefer Cabar'da bıraktık.

Kuruincir

16 Teşrin-i Evvel 33 (16 Ekim 1917 Salı): Bu sabah Çemçemal'den hareketle Kuruincir'e geldik. Üçüncü bölük orada kaldı.

Kerkük

17 Teşrin-i Evvel 33 (17 Ekim 1917 Çarşamba): Yirmi gün evvel Garran'ın o siyah ve karanlık bayırları arasında yuvarlanıp dururken her hangi bir arkadaşımız latife makamında

Bağdat'ı geri alma hazırlıkları yapan Yıldırım Ordular Kumandanı Falkenhayn birlikleri denetlenirken.

Kerkük'e gidiyormuşuz dese hepimiz pek âvâze olarak "ol-masa da olur!" der eğlenir ve böyle bir şeyi muhal kabilinden addederdik. İşte şimdi Kerkük'teyiz. Fakat alay kumanda-nımızın bir lutf-ı mahsusu olacak, bizi şehirden fersahlarca uzak pis bir taşlık içerisine soktu. Bir çay içerisinde ordugâh kurduk. Şehri ancak dürbünle görebiliyoruz. Bu uzaklıkla her saat şehirde bulunmak, her yeri gezmek arzularımızı nasıl tatbik edeceğiz anlayamıyorum. Bundan başka rivayet ettiklerine nazaran bizim şu muhteşem on beş atlı dördüncü bölük bir iki gün sonra tahsile çıkacakmış. Eğer bu hakikat ise Kerkük'ten bir şey anlamayacağımız gibi ihtiyaçlarımızı da tesviye edemeyeceğiz. Uzun uzun ihtiyaçlardan sarf-ı nazar en mübrem şeylerimizi yapabilirsek, mesela donlarımızı diktirmek, pabuç ve çizmelerimizi yaptırmak bir iki çamaşır almak kabil olsa çok iyi olacak. Çünkü tahsil ve tahsilat? uzun sürecek imiş yani nihayete kadar bir daha Kerkük'e dönmek müşkil!

Kerkük'ü ben evvelce de yani altı ay evvel alaya iltihak etmek üzere ağırlıkla Samarra'dan gelirken görmüştüm. Şehri gezmek için o kadar hevesim yok. Lâkin işlerimizi yoluna koymak istiyorum. Bu işler miyanında buradaki trenlerde bir tanıdık, büyüklerden biri, söz geçirebilecek bir ahabab olup olmadığını anlamak, öğrenmek işleri de var. Eğer bu varsa On sekizinci kolorduya gitmek fikrindeyim. Evet madem ki tahsile gideceğiz bu hususta o kadar isti'cale lüzum yok. Çünkü tahsil fena değil. Gençliğimizdeki tahsilimiz az gelmiş olacak ki bir de askerlikte tahsil göreceğiz. Lâkin bu tahsil-i maarif değil tahsil-i istirahat imiş. Bütün tahsil ense. Az fena mı? Bol bol yağ, bol bol yumurta. Bol bol tavuk. Demek bu tahsil sıhhati de şâmil bulunacak. Çok güzel. Hemen gidelim.

Bundan evvelki yirmi günlük hatıratı muntazam tutamadım. Kayd edilecek bir çok noktalar vardı. Bunları günü gününe yazmadığıma müteessifim. Diyebilirim ki bu günler hemen hep yolculukla at üzerinde geçti. Yirmi günlük mütemadi hayvan binmeden o kadar yoruldum ki son birkaç gün zarfında artık kaltakta serbest oturamaz oldum. Kabalarım fena halde ezildi. Buna kaltağımın fena olması da yardım etti.

Süleymaniye'de kalmadım. Bu iyi mi oldu ya fena mı bunu artık tahmin edemiyorum. İstikbal malum olmadığı için buna bir şey diyemem. Lâkin kalmamak bugünkü vaziyete nazaran benim için daha hayırlı oldu. Haluk Bey'in yanında rahat edeceğimi ümit ediyordum. Şimdi Aşir Bey fırka kumandanı oldu. Bu hal de benim için daha iyi idi. Lâkin bütün kış Süleymaniye'de o soğuklarda kalmak vardı. Sonra büyük bir istifadem olmadıkça alaydan arkadaşlardan ayrılmak istemiyorum. Madem ki cepheyi değiştirdik ve bir daha Rus cephesine gitmek pek o kadar varid değildir, alayda kalmak benim için daha kârlıdır. Alayda bir sıkıntım yok. Bu alay gibi dalgacı alayı ben nerede bulurum. Pek sıkışırsam burada iltica edecek yer bulamıyorum. On sekizinci kolorduda idare reisi Hüsnü Bey, 44'ncü alay kumandanı Şevket Bey var. Her halde bunlardan birisini bulabilirim. Ah Haleb'e kadar bir

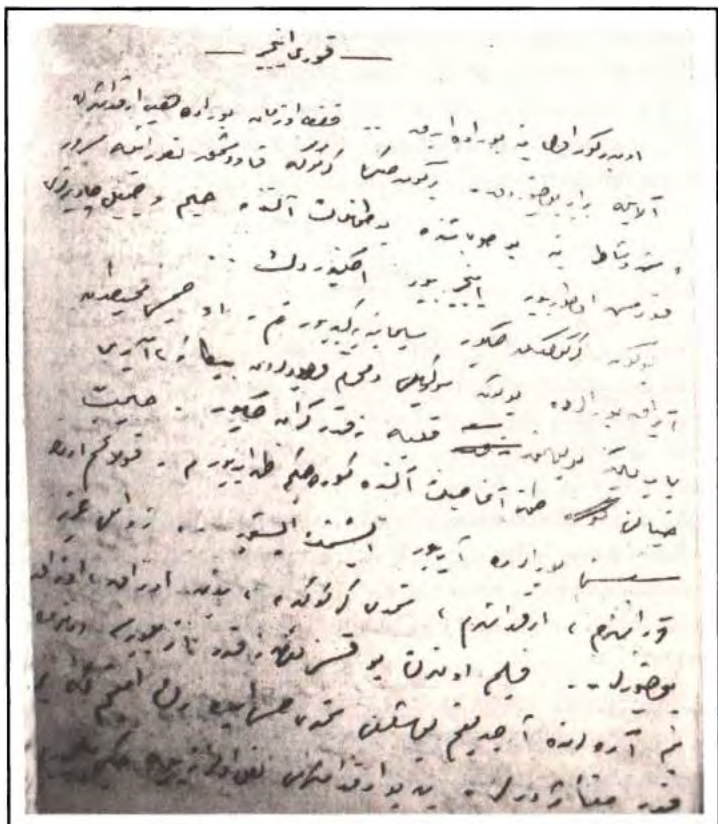
mezuniyet alabilsem. Bu hususta lafı uzatmak nafil. Bunları istikbal gösterecek. Şimdi yalnız Haluk Bey'e bir istifâ-yı kusur için bir mektup yazmalı. Ne olur ne olmaz, zamandır bu. Yine bir gün gelir ki kendisine müracaat ederiz. Söz söyleyecek yüzümüz olsun.

Kerkük

23 Teşrin-i Evvel 33 (23 Ekim 1917 Salı): Alaya veda ediyoruz. Dört-beş gün evvel kolordunun alaya gönderdiği bir emrinde benim alaydan ilişigimin kat'ıyla 2'nci fırkaya gönderilmekliğim bildiriliyordu. 2'nci şubede istihdam edilecekmişiz. Bu Hulusi Bey'in işi. Süleymaniye'de kendisini görmediğim ne kadar fena oldu. Görseydim ona dert anlatıp kurtulurduk. O da bana güya iyilik yapmak istedi. Şimdi fırkaya gitmekten memnun değilim fakat kimbilir belki hakkımda hayırdır. Alayın istikbali zaten karışık. Bizim süvariliğimiz ise büsbütün karıştı.

Burhanettin'in inhâsına cevap geldi: Piyadeye. Cibril ve Mehmed'in de gelmiş. Onlar da piyadeye. Hatta Cibril'i dün çarşıda gördüm 1. Alay 1. Tabur 2. Bölük'te imiş. Şimdi alaylar da hareket etti. İstikamet Salahiye! Yarın benim de akıbetim bu olacak. Bu cihetten fırkaya gitmek daha iyi. Orada işim düzelinceye kadar kalırım. Sonra çaresine bakarız. Dört gün evvel dayımdan da ağabeyimden mektup aldım. Çok şükür, toplar atılsın. Dün de cevap yazdım ve dayıma benim süvarilik meselesini orada Nafiz Bey vasıtasıyla takip etmesini istirham ettim.

Hicrani Bey'e hâlâ mektup gönderemiyorum. Bir türlü Süleymaniye'ye hareket edemiyorum. Vasıta-ı nakliye yok. Bakalım ne gün bulur da gideriz. Bugün Talal Efendi, Nazmi Efendi Musul'a doğru hareket ettiler. Gece de doktor gitti. Alay boşalıyor. Ben de gidiyorum. Doktor 1. Alaya gitti. Alay kumandanının lûtf'u, Musa da benimle geliyor. Can sıkıntısından fazla yazamıyorum.

Üsteğmen Serezli Mehmed Ragib Efendi'nin günlüğünde bugüne tekabül eden sayfa.

Her gün, her saat, her dakika yola gittikçe onlardan uzaklaşacağım. Ta Süleymaniye'ye kadar. Ben orada tevakkuf eder etmez bu uzaklığı Halim uzatmaya başlayacak. Kerkük'ten ta Tikrit'e kadar kim bilir bir daha görüşmek mümkün olur mu? Ben katıyyen fırkada kalamayacağımı tahmin ediyorum. Öyle resmi, tatsız, tuzsuz, arkadaşsız, gayr-ı samimi muhitler beni bîzar eder, duramam. Ne olsa orasını terk edeceğim. Sabri'nin bölüğü Gülambar'dan dönerken yolda onlara katılır, alaya iltilhak ederim.

[İmza]

Hastane arabalarıyla gidiyoruz. Benle Musa bir arabada. Hepsi yedi araba. Bir de fırka sertabibi bizimle var. O da bir arabada. İki Kürt karısı ve iki erkek. Arabacılar ve birkaç asker. İşte bizim seyahat kafilesi bundan ibaret. Bu gece yemeksiz kalacağımı zannediyorum.

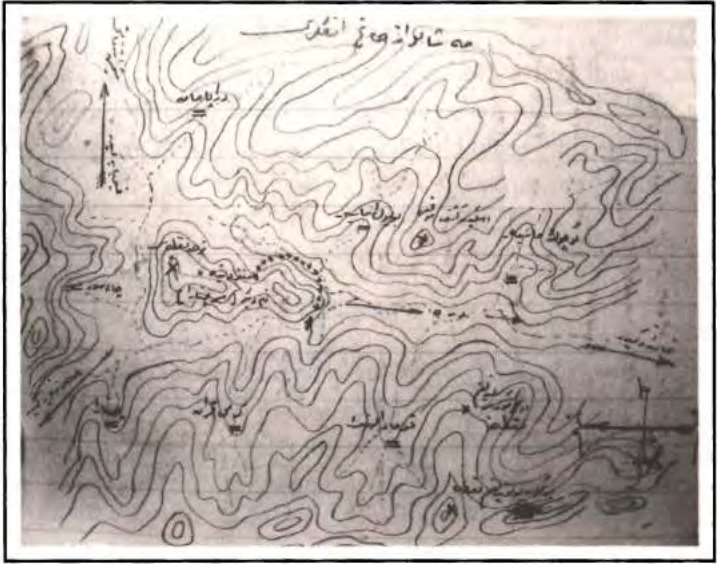
Kuruincir

27 Teşrin-i Evvel 33 (27 Ekim 1917 Cumartesi): On bir gün evvel yine burada idik. Fakat o zaman burada hep arkadaşlarla, alayla beraber bulunuyorduk. Bir gün sonra Kerkük'e kavuşmak tasavvuratıyla mesrur ve şen ve şatır yine bu su başında, bu dutların altında Halim ve Cemil çadırımızı kurmuş oturuyor, incir yiyor eğleniyorduk.

Bugün Kerkük'ten geliyor Süleymaniye'ye gidiyorum. O samimi muhitten ayrılmak, buralarda bugün sevgili ve muhterem vücudlardan bigâne, ayrı, yapyalnız bulunmak kalbe ne kadar giran geliyor. Halim'in hayalini dut ağacının altında göreceğim zannediyorum. Kulağım onun sesini buralarda arıyor, işitmek istiyor. Zavallı aziz kardaşlarım, arkadaşlarım, şimdi Kerkük'te benden uzak, uzak bulunuyorlar. Kalbim onların yoksuzluğundan ne kadar eziliyorsa, onlar da benim aralarında açtığım boşluğu şimdi hissederek eminim ki benim kadar müteessirdirler. Ben bu arkadaşlarımı nasıl unutabileceğimi bilmiyorum.

28 Teşrin-i Evvel 33 (28 Ekim 1917 Pazar): Zeki Bey'i buldum. Bugün konuşabilecek bir arkadaş bulabildiğimden memnunum. Biraz dertlerimi unuttum.

[İmza]

Üsteğmen Serezli Mehmed Ragıb Efendi'nin çizdiği Meşelvaz Dağı eteklerini
detaylı gösterir harita.

Üsteğmen Serezli Mehmed Ragıb Efendi'nin çizdiği bulunduğu karagâh
ve etrafını gösterir harita.

Süleymaniye

30 Teşrin-i Evvel 33 (30 Ekim 1917 Salı): On dakika olmadı ki Süleymaniye'ye gelmiş bulunuyoruz. Fırka karargâhının daha kapısına adım atar atmaz ilerisi berbad olduğunu anladım. Halim'in tahminleri pencerede tecessüm ediverdi. Hulusi Bey meşgul imiş, göremedik. Duracak bir yer yok. Hemen çarşıya atladım. Tam yemek zamanı. Yemekten sonra gider teşrif-i şahanemi arz ederim. Bizi acaba hangi odaya misafir edecekler. Sonrasını kayd ederiz. Bu günlere biraz yardımı olan Cemil'in ve Halim'in mektuplarını derc edersem on beş günlük boşluğu bir derece doldurmuş olurum. (...)

Bizim alay da güya Süleymaniye'ye geliyormuş. Alaydan maksad alay karargâhı. Şunu da derc edeyim. Garran'da Şehid Abdullah Efendi Tepesi'nde on beş atlı ile müfrez bulunurken benim kısırağa binerek firar eden Ali Çavuş'u dört gün evvel çarşıda yakaladım. Fırkaya getirdim. Divan-ı Harb'e verildi. Ve idam hükmünü yedi. Mamafih tahfif-i cezası için lâzım gelen teşebbüsleri yaptık. Muvaffak oluruz zannederim. Elimle bir adamın idamına sebep olmak arzu etmem. Kısırağın ve muşamma'ın bedelini ödesin kâfi.

Süleymaniye

Fırka Karargâhı

13-14 Teşrin-i Sani 333 (13-14 Kasım 1917 Salı-Çarşamba): Bu gece son. Yarın Kerkük'e hareket ediyoruz. Süleymaniye on beş gün kalmış oluyorum. Bu on beş günlük hatıratı yazamadığıma müteessifim. Buna rahatsızlık mani oldu. Buraya gelir gelmez ikinci gün ısıtmaya tutuldum, bir hafta kadar beni berbad etti.

Bir hafta evvel Ruslar Garran'dan tepeye ve oradan da daha içkilere çekildiler. Bunun üzerine fırkanın burada bulunması-

na lüzum kalmadı. Geriye gidiyoruz. Bu sabah da İngilizler'in Tikrit'i terk ederek Samarra'ya çekilmekte oldukları tebliğ edildi. Fena değil. Kerkük'te uzun müddet kalacağımızı zan-
netmem. Hele bu ricat meselesi bizi daha çabuk tahrik edecek.

Kerkük

20 Teşrin-i Sani 333 (20 Kasım 1917 Salı): 17'de gece geç vakit Kerkük'e geldik. Çemçemal'den bir günde. 16'sında Çemçemal'e gelmiş, bizim alay karargâhını da orada bulmuş-
tuk. O gece hep arkadaşlar arasında geçirdim. Ve yarın yani 17'de hareket etmeyerek Çemçemal'de istirahat edecektik. Gece geç vakit karargâha dönerek yattım. Herkes uyumuş-
tu. Sabah daha erkenden Hazret Ali Efendi öttü ve bana da seslendi, kalk gidiyoruz. Nereye gidiyoruz. Kerkük'e. Aman demeye sıra kalmadı. Yükledik ve bindik. Kumandan telgraf çekmiş. Yaver, yüzbaşı Süleyman Efendi, ben, Ali Efendi, idare reisi hemen Kerkük'e gelmeliymişiz. Ne küfür ettim ya! Hayvanım durgun. Yürümez. Rahatsızım. Bin meşakkatle on saatte Kerkük'e geldik.

Belak

22-23 Teşrin-i Sani 33 (22-23 Kasım 1917 Perşembe-Cuma): Bu-
gün Aşir Bey Süleymaniye'ye gitti. Mutasarrıf vekili. Fakat fırka ile alakalı yine Baki ağabeyimden mektup aldım.

Tuzharmadı

3 Kanun-ı Evvel 333 (3 Aralık 1917 Pazartesi): Dün sabah Kerkük'de ber-mutad kalkarak çaylarımızı içip işe başla-
mak üzere iken kolordudan bir telgraf gelerek öğleye ka-
dar harekete hazır olmak üzere emredildi. Saat sekiz. Der-

hal alaya ve sâir kıtaata emirler yazıldı: Bugün saat 11:30'da Tavukyolu'nda. Zavallı Burhanettin, biçare validesi. Kemal de İstanbul'da imiş. Demek ki Burhanettin esir değil. Esir olaydı her halde validesine mektup yazardı. Sulh olacak galiba. İngilizler Samarra'dan çekiliyor. Ruslar Garran'dan çekiyor. Rusya karmakarışık. İyi iyi. Haydi bakalım sulh.

[İmza]

İngiliz'in bir fırka süvarisi ve bir miktar topu ve zırhlı otomobil müfrezesi Emirle köyüne gelmiş. Birinci alayla harb ediyorlar. Âlâ. Fakat kolordu da yarın Salahiye'den buraya karargâhı kaldırıyor. Gelecekler. Bu ale'l-ihiyat. Acaba düşman taarruz mu ediyor, nedir? Bizim alay da geliyor. Lâkin yalnız bölükler. Karargâh Süleymaniye'de kalıyor. Yarın hareket var mı yok mu bilmiyorum.

O nedenle bütün kıtaat ictima edecek denildi. İki saat zarfında hazır olduk. Ver elini Tavuk. On saat yol. Tuzhurmatu'da bir saat kadar kaldık. Tavuk'a ancak gece yarısı gelinebildi. Bu sabah da dokuzda Tavuk'dan kalkıp buraya geldik. Bütün kainat hoş-âb gibi eridi bitti. Ne yorgunluk yarabbi. Bugün top seslerini işittik. İngiliz görünmüyor. Yine Emirler Köyü. Tarih tekerrürden ibaret imiş. Bundan sonra her gün beklemeli. Tayyareler tepemizde.

Tuzhurmatu

5 Kanun-ı Evvel 333 (5 Aralık 1917 Çarşamba): Tayyare korkusu bizi hurmalık ve bahçeler arasına sokulmaya mecbur etti. Dün öğle üzeri bir zırlıtı işitildi. Hepimiz düşman tayyaresi geliyor zannıyla çadırdan fırlayarak birer tarafa savuştuk. Ben ordugâhın beş yüz metre kadar açığında bir yere kadar gittim ve orada intizar ettim. Meğer düşman değil bizim tayyare imiş. Yere indi. Salahiye'den geliyormuş. Bugün de daha dört tane geldiler. Hangar şimdi burada. Kolordu yarın ge-

lıyor. Derece derece bir ricat. İleride o kadar ciddi bir muharebe, bir müsademe olmadığı halde mahza iâşenin müşkil olması yüzünden kolordu geri çekiliyor. Deniliyor ki burada da kalmayarak daha gerilere, ta Kerkük'e kadar gidilecekmiş. Ne kadar yazık. Bu kadar vasi' araziyi, bu güzel ovaları bilâ-harb terk ediyoruz.

Bir de bunu vaziyet-i umumiyeye atfediyorlar. Güya daha İhsan Paşa zamanında bu plân tertip ve kabul edilmiş. Çünkü düşmanın bir kolu Fırat üzerinden güya Ana'ya kadar ilerlemiş. Ana'ya kadar ilerledikten sonra bu kolordunun bu kadar aşağılarda eğlenmesi ihata ve hatt-ı ricati kesilmek tehlikelelerini arttırdığından bi'z-zarure çekilmek lâzım geliyormuş. Bu da doğru. Fakat canlı bir ordu buradan da düşmanı tarif ettiğimiz vaziyete düşüremez mi? Buradan Bağdat'ı tehdid Dicle ve Fırat'taki ilerleyen yahut ilerlemek isteyen düşman kuvvetlerinin ricatlerini müşkilleştiremez mi. Pekala yapar. Fakat ne ile. Bugünlerde vesâitsizlik o kadar müşkilât ika etmektedir ki tarif edilmez. Hayvan yok, araba yok, otomobil yok. Erzak ve mühimmat sevkıyatı pek zor. İhtimal ki ileride ademü'l-imkan bir hale gelecek. Bugün kolordu bütün levâzım ve iâşesini ta Kerkük'ten ve daha ilerilerden Altunköprü'den getiriyor. Altunköprü ile Salahiye beş günlük bir yol. Bugüne kadar bu cephede idare mümkün olmuyordu. Lâkin şimdi düşmanın ufak bir faaliyeti üzerine celb edilen ikinci fırka da iâşe edilmek iktiza eder. Bu nereden olacak. Biraz sonra bütün kolordu bir açlık belıyyesi karşısında kalacak. Bizim fırka dağınık ve bir kısmı Süleymaniye'de iken bu kabildi. Lâkin şimdi Süleymaniye'den erzak getirmek imkansızdır. Bütün kolordu Altunköprü'deki depolara yüklenecek. Oradan buraya kadar o erzak nasıl ve neyle nakledilir.

Biz Kerkük'de iken iâşe için Altunköprü bize gösterilmişti. Mekkârilerimiz geri çevrildi. Ve erzak yoktur denildi. Altunköprü'deki erzak da anlaşılıyor ki kolordu için o kadar büyük bir istinad olacak mahiyette değildir. O halde ne olacak? Bir ay sonra buralarda harbin tam kızgın devreleri başlayacak

o sıralarda baş gösterecek olan bir açlık kolorduyu nasıl bir mevkiye koyacağı teemmül edilsin.

İaşe meselesi bu günlerde o kadar mühim bir mesele haline geldi ki vaziyet-i harbîyenin yegâne hakimidir. Harekat üzerinde büyük bir âmil. Diyebilirim ki iaşe taht-ı emniyette olsa Bağdat'ı tehdid ve Irak darü'l-harekâtında büyük tahavvüller meydana getirmek pek kolaydır.

İaşesizlik vesâitsizliği tevsî ediyor. Bizim vesâit-i nakliyemiz malumdur ki hayvanatla icra ediliyor. Halbuki hayvanâta aylardan beri iki kile darıdan başka bir yem verildiği yok. Saman ise o da yok demektir. Efradın ne yediğini zikre lüzum yok. Bugüne kadar Osmanlı ordusu zaten ne yemiştir ki böyle bir dar zamanda da yiyeblsin. Kuru ekmek! Bu gıdasızlık bîtâbîyi, ruhsuzluğu tevliid ediyor. Zavallı Türk evlatları artık yürüyemez bir halde. Bu orduya acımamak büyük bir günahıdır. Zavallı askerlerimiz ne felaketlere maruz kalıyorlar. Bunu anlatabilmek için felaket kelimesinden daha büyük ve dil-sûz bir tabir bulmak iktiza eder. Halbuki kamus henüz böyle bir kelime kaydetmemiştir. Çünkü bu kadar fecayı' tasavvur etmemiştir.

Kolordu ve iaşelerinin yüzünden kıtaat da gerek mekkâri ve gerek binek hayvanâtın miktarını tayin ve tahdid etti. Fazla bulundurulmayacak. En son dereceye kadar tahdid ettik. Bir iki ay sonra hayvanatın açlıktan öleceği muhakkaktır. Askere ekmek bulamayacak olan kolordu hayvanata ne yedirecektir. Fakat düşünüyorum. Bu hareket ihtimal ki bu müşkilat karşısında en doğru bir harekettir. Çünkü Ruslarla sulh artık olmak üzere demektir. Bugün telsiz telgraf haber veriyor ki bir murahhas-ı askerî Rusya'ya sulh konferansına gitmiş. Bu konferansta da anlaşılınmak, tekrar hal-i harbe girilmek ihtimalleri pek azdır. Her halde aşağı yukarı sulh yapılacak. Yapıldıktan sonra oradaki cepheden kazanılacak kuvvetlerden istifade edilebilmek için bu cephe biraz geriye çekilecek ve iaşesi kolaylaştırılacak. O kadar ki, takviye gelecek kıtalarda müşkilât çekilmesin.

Irak Cephesi'nde İngilizlerin eline esir olarak düşmüş, çölde bir kısmı yalınayak Türk askerleri.

Bizim vaziyetimiz bu suretle ıslah ediliyorken düşman da aynı zamanda daha müşkil bir vaziyete geçmiş bulunacak. Çünkü merkezinden uzaklaşacak ve yabancı bir arazide kalacak. Bizim iâşe ve nakliyemiz kolaylaştığı halde bir nisbet dahilinde onunkisi müşkilleşecek. Büyük toplarını nakledemeyecek. Lehimize olan böyle bir vaziyet imdat ettikten sonra düşmana bir darbe indirecek. Ve bu darbe öyle kahir olur ki düşman ordusu değil Basra'ya Samarra'ya kadar bile ricat edemez, perişan olur. Kimbilir! Bu gülünç bir düşünce mi olur. Ben asker değilim. Fakat harekât hakikati gösterir. Temenni edelim ki müsait olsun.

Bugün Şafii'yi burada buldum. Akşam yemeğinde bende kaldı. Haleb'den beraber geldiğimiz bahriyeli Recep ve Adil Efendilerin de vefat ettiklerini bugün arkadaşları olan ismini bulamadığım efendiden haber aldım.

8. Bölüm

Teyyareler Arz-ı Endâm Ediyor

Tuzhurmatu

7 Kanun-ı Evvel 333 (7 Aralık 1917 Cuma): Debreli Ruşen. Bu sabah tayyareler arz-ı endâm ettiler. Ben henüz uykuda idim. Sağda solda patlayan bombalar beni derhal uyandırdı. Zor zoruna yekâhenglerinden meselenin tayyareler olduğunu anladım. Ve on kadar bomba attıktan sonra def olup gittiler. Zannederim bir hasar ve telefât yoktur.

Dün Aşir Bey geldi. Bugün de hareket mi edeceğiz nedir bilmiyorum Hem iki saat sonra galiba.

Yenice

7-8 Kanun-ı Evvel 33 (7-8 Aralık 1917 Cuma-Cumartesi): Yenice, Tuzhurmatu'dan 5-6 km. cenubda oldukça büyük bir köydür. Anlamaya dinlemeye pek vakit bulamadımsa da tahminime göre hepsi Türktür. Fakat zâhiren Araplık arz ediyorlar. Şeklen, kıyafeten Arap gibidirler.

Bugün saat 10 evvelde Tuzhurmatu'dan hareket ettik. Salahiye'deki kuvvetlerin çekilmesini temin yani sağ cihetten Ebugureyb'den taarruz ederek hatt-ı ricati kesilmemek için Ebugureyb yolu üzerinde tahkimat yapmak üzere buraya geldik. Ebugureyb müfrezesi de bugün yarın çekilecek. Burada

bize iltihak edecek. Aşir Bey erkenden buradaki tahkimatı teftiş etmek üzere geldi. Biz de gelip köyün bin metre garbındaki mezarlık tepenin birinde karargâh kurduk. Tahkimât buradan 1500 metre kadar cenubda yapılıyordu. Görüyorduk. Ovanın içerisinde grup grup insanlar geziyor, uğraşüyor, bir şeyler yapıyordu.

Atlılar gidiyor geliyor. Ovada bir faaliyet. Çadır kurduk. Yerleşeceğimiz sırada Aşir Bey'den emir geldi: Karargâh köye gelsin. Tekrar çadır yıkıp köye gittik ve bir evin büyük avlusuna yerleştik. Hep düşündüğümüz tayyareler. Benim prensibim tırrrr dedimi uzaklaşmak. Fakat bu sabah prensipsiz kaldım. Çünkü yatakta bastırdılar. Bu kadar erken rahatsız etmek mugayir-i edeb olduğunu İngilizler nasıl anlamıyorlar. Anlamıyorum.

İhsan Efendi Ebugurâb'a gitti. İki gecedir çadırdaki yalnızım. Bugün hava biraz rahmetli gibi. Ara sıra damlıyor. Şu satırlarımı isli bir kandil karşısında yazarken çadırın üzerinde rahmet damlaları muttarid bir sada çıkartmaktalar.

Vaziyet değişti. Akşam raporu şöyle: Royzan ve Şeyh Ahmed civarından İngilizler çekilmeleri üzerine süvari keşif kolları ilerlemiş ve düşmana tesadüf edememişler. Düşman ordugâhını talana gelen Araplardan yapılan tahkikata nazaran düşmanlar bir gün evvel kâmilan geriye çekilmiş. Şeyh Ahmed ve Emirler Köyü'nde düşman olmadığı gibi Cayihan'daki ağırlıkları da kâmilan gitmiş.

Sonra Salahiye cephesinden de çekilmiş. Temas yok. Oh âlâ. Fakat şimdi ne olacak. Biz kaçalım derken o kaçtı. Şimdi kovalayacak mıyız bakalım. Sabah anlaşılır. Halil Paşa da bugün geldi. Her halde ciddi bir karar ittihaz ederler.

Yenice

9 Kanun-ı Evvel 33 (9 Aralık 1917 Pazar): Sükunet var. Aşir Bey dün akşam geç vakit Tuzhurmatu'dan geldi. Bugün bu-

rada. Halil Paşa acaba nerede? Gitti mi bilmiyorum. Vaziyet kötü. Düşman çekilmiş. Hiçbir yerde temas yok. Rivayete göre Bağdat'ı tahliye ediyormuş. Tuhaftır.

Demek ki düşman ricatini setretmek, takip edilerek iz'âc edilmemek, telaşsız ve rahat gidebilmek için sahte bir taarruz yapıtı ve bunda muvaffak oldu. Salahiye'de sol cenahtan Diyale'ye köprü kurarak cephenin sol gerisini tehdid ve kuvvetle geri çekilmeye mecbur etti. Karatepe'yi bize tahliye ettirdi. Askerimiz ta Karatepe-Salahiye arasındaki sırtlara kadar çekildiler ve orada da tutunmak niyetinde değildir. Ufak bir tazyik görünce Tuzhurmatu'nun birkaç kilometre cenub-ı şarkisine kadar çekilecektir. Ve bizim hazırladığımız hat ve siperler de sağ cenahı teşkil edecekti. Fakat düşman, tayyareleriyle, bizim tamamen çekilmek üzere olduğumuzu, gerideki tahkimâtı, ufak temaslar karşısında geriye çekilmekte olduğumuzu görünce planında muvaffak olduğunu anladı ve kuvvetini rahat rahat topladı, gitti. Ebugureyb ve Emirler Köyü'nde de aynı suretle hareket etti. Düşman gitti. Fakat nereye kadar? Dün tayyarelerimiz keşfe gittiler ama ne gördüler bilmiyoruz. Eğer Diyale üzerinde cephemizi söktürmek için kurduğu köprüler mevcut değilse elbet düşman çekilmiştir. Acaba eski mevzilerine kadar mı gidecek yoksa daha geriye mi? Bakalım hadisât gösterir. Biz buradan da gideceğiz, anlaşılıyor. Eğer aşağıda eski vaziyet muhafaza edilecekse biz ya Emirler Köyü'nü boylayarak orada berbad bir halde vakit geçireceğiz, yahut iase nokta-ı nazarından Kerkük'e avdet edeceğiz. Bu ikinci şık pek mükemmeldir. Yok düşman daha gerilere giderse artık bilmiyorum. Takip eder miyiz etmez miyiz? Düşman tayyarelerinin üç gündür hiç gelmemeleri ve buralarını tarassud etmemeleri de anlatıyor ki düşmanın burada yapılacak bir işi kalmamıştır.

Yenice

11/12 Kanun-ı Evvel 333 (11-12 Aralık 1917 Salı-Çarşamba): Sükunet ber-devam. Hiçbir şeyler yok. Hatta İngilizler bile yok.

Tayyareleri de yok. Lâkin biz ne olacağız. Bu sabahki ayaz müthişti. Yatağın içerisinde kirpi gibi büzüldüğüm halde yine ısınmak kabil olmadı. Bugün soğuk ta akşama kadar şiddetinde devam etti. Hâlâ da öyle. Göğsümden rahatsızım. Soğuktan büsbütün korkuyorum.

Bugün o kadar üşüdüm ki laf söylemeye muktedir değilim. Ateş de yok. Odun nerede ki ateş yakasın. Bu gece daha erkenden yarın sabahki ayaz için tertibât-ı lâzıme aldım. Battaniyeyi güzelce diktim. Çünkü battaniyem iki katlıdır. Bu katlar birbiri üzerinden kayarak bir torba gibi oluyor, sarmıyor. Sarması güç oluyor. Şuradan buradan battaniyeyi ilâştirdim. Başımda da zavallı Burhanettin'in yadigarı yün başlık var. Oh. Belki rahat yatarım.

Merak ediyorum, acaba bu göğsümdeki ağrı ne olacak. Bir haftadır devam ediyor. Soğuklar da buna tesirden hali kalmıyor. Nefes almakta artık müşkilât çekiyorum. Çadır arkadaşı telefoncu İhsan Efendi dün geldi. Çadırdaki rahatsızlık bir değil bin. Lamba yok, bir gaz kandili yakıyoruz. Öyle berbad kokuyor öyle is koyveriyor ki boğulurum zannederim. Çadırın etrafını da soğuktan açmak mümkün değil. Ne halt etmeli bilmiyorum.

[İmza]

Yenice

14 Kanun-ı Evvel 33 (14 Aralık 1917 Cuma): Dün sabah Aşir Bey erkenden tahkimâta gitti. Öğle üzeri avdetlerinde kolordu kumandanı da geldi. Yemeği karargâhta yediler. Sonra tekrar tahkimâtı gezmeye gittiler. Kolordu karargâhından bir efendi ile de bu vesile ile tanıştık.

Uzaktan akraba imişiz. Arif ile İbrahim'in teyzezadesi Fethi Efendi, İbrahim'e çok benziyor. Kolordu kumandanı teftişte iken bir telgraf geldi. [Ordu Kumandanlığı'ndan] Şüphe va-

Irak Cephesi'nde çölde kurulmuş bir karargâh ve yemek kazanları etrafında belki de günlerdir düzgün yemek görmemiş Osmanlı askerleri.

ziyetinde calib-i dikkat bazı haller görüldüğü, büyük bir faaliyet bulunduğu, bunun ya bir ani taarruza yahut ricate delalet etmekte olduğu anlaşıldığından kolordu tayyarelerinin hemen vakit geçirmeden kat'î keşifler yapmaları emrediliyordu. Tayyareler maa't-teessüf dün harekete vakit bulamadılar. Bugün gidecekler ve keşif yapacaklar. Emirde deniliyor ki düşman kolları görüldüğü taktirde cinsi ve nev'ini iyice anlayabilmek için tayyareler bomba istimal etmelidir. Eğer ederlerse işimiz tamamdır. Mukabeleyi beklemeli. Her gün her sabah saklanacak yer aramalı.

Bizim alay lağv edilmiş. İyi, hayvanlar ve yüzbaşı Sabri Efendi daha birkaç zabıt kolordu emrine geliyorlarmış. Diğer hafif hayvanlarla zabitan ordu emrine Musul'a gönderiliyormuş. Bakalım zabitlerden buraya kimler gelecek.

İngilizler güya kaçıyormuşlar yahut kaçacakmışlar. Fakat ağırlıkları o kadar çok ki nakledemiyorlar. O kadar erzağı nasıl götürsünler. Erzak bolluğundan İngilizler mide dolgunluğuna uğramışlar. Hasm-ı taam için müddet geçiriyorlar, kaçamıyorlar. Bizse açlıktan takip edemiyoruz. Aramızdaki fark bu kadar.

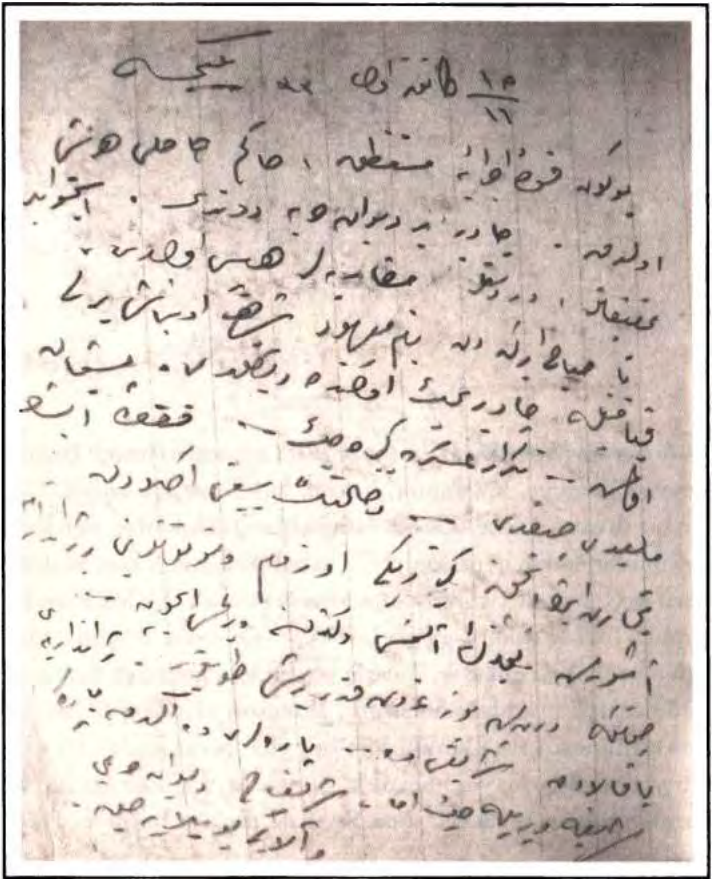
9. Bölüm
İsticvablar, Tahkikatlar, Derdestler,
Mudarabeler

Yenice

15-16 Kanun-ı Evvel 33 (15-16 Aralık 1917 Cumartesi-Pazar): Bugün kuvve-i icraiyye, müstantik, hakim, hasılı her şey olduk. Çadır bir divan-ı harbe döndü. İsticvablar, tahkikatlar, derdestler, mudarebeler hepsi oldu. Ta sabah erkenden tam mahud Şerif onbaşı yerli kıyafetiyle çadırımın önünde dikildi. Pişman olmuş. Tekrar askere gidecek. Fakat işin maba'dı çıktı. Dehaletin sebebini anladık. Ticaret etmek için getirdiği üzüm ve tütünlerini bir jandarma aşırması. Bunların alınması ve kendisine verilmesi için. Çünkü dört-beş yüz kuruş kadar bir şey tutuyor. Jandarmayı yakaladık, Şerif'i de. Paraları da aldık. Paralar Şerif'e verilecek ama Şerif de divan-ı harbi ve alayı boylayacak.

İsterse alaydan tekrar kaçsın. Yine yakalanır. O zaman hakkı kurşundur. Telefondan bir silah kaybolmuş, onu da tahkik etsek. Ağırılıktan bir tüfek saklanmış. Onun da evrakı bekliyor. Tamam. Ben şimdilik müstantikim.

Bizim çadırın içerisi bilmem ki saatçi dükkkanı mı, hırdavatçı mı, Paşa Pazarı mı nedir? İhsan Efendi buraya bir sergi açtı. İçinde neler yok. Bin bir çeşit. Bütün telefon malzemeleri buraya serildi. Söküp açtıkları toplanmıyor, bir kenara yığın halde bırakılıyor. O bitmeden öteki sökülüyor. Masaların üzeri demir parçaları ve harita dolu. Bir gün kızıp şu masa-

Üsteğmen Serezli Mehmed Ragıb Efendi'nin günlüğünde
bugüne tekabül eden sayfa.

lara ve bu makineleri bir tepesine vurarak kapı dışarı edeceğim. O da kurtulsun ben de. Zaten çadır bir acibe karışık, bu müzahrefât da ortaya yığılınca dönecek yer kalmıyor. Şuna çarpmayım buna ilişmeyim onu devirmeyim diyerek insan bir yere dokunamıyor. Evet canım sıkılıyor.

Maba'di yarın.

İmza

Yenice

21-22 Kanun-ı Evvel 333 (21-22 Aralık 1917 Cuma-Cumartesi): 19'da Tuzhurmatu'ya gittim. Bizim alayın mukaddemi (...) teşrif etmişler. Başlarında Hamid. Akşam geç vakte kadar onun nezinde kaldım. Ben orada iken düşmanın üç tane tayyaresi geldi. Bizim iki tane de çıktı. Fakat o kadar üzerlerine ateş edildi ki bizimki sakatlanarak düştü. Düşmanınkiler salimen avdet etler. O kadar top, o kadar tüfek atıldı ki. Yukarıda birbirlerine attıklarını hiç işitmedik. Bugün İhsan Efendi ile evvelki gün topçunun endaht ettiği tepeye kadar bir tenezzüh yaptık.

Tuzhumartu

24-25 Kanun-ı evvel 333 (24-25 Aralık 1917 Pazartesi-Salı): Dün Yenice'den buraya geldik. Kolordu karargâhı da Salahiye'ye gitti. Ben ümit ediyordum ki alayın bütün zabitlerini buraya gelmiş bulacağım. Meğer bir kısmı ordu emrine, Musul'a gitmişler. Buraya gelen yüzbaşı Sabri, Hamid, Hicabi. Hicabi bizim fırka bölüğüne verildi. Hamid de Altıncı fırka bölüğüne. Hamid'i de geriye iade ettiler. Zavallı çocuk bugün hareket etti. Yüzbaşı Sabri'yi görmek mümkün olmadı. Onlar sabahleyin gitmişler, biz akşamüzeri geldik.

Dün biz Yenice'den hareket etmeden Aşir Bey erkan-ı harble beraber Ebugureyb'e teftişe gitti. Elan gelmedi. Bu gece gelecekti. Belki de yarın gelir. Divan-ı Harb teşekkül etmek üzere. Azalar, reisler hepsi tamam. Yolda çok güzel eğlendik. Zihni'nin kısırağını dört nal yaptırdım. Tırışlı yaptırdım. Kuş gibi süratle Tuzhurmatu'ya geldik. Gece Şafii'de uzun müddet konuştuk.

Tuzhurmatu

25-26 Kanun-ı evvel 333 (25-26 Aralık 1917 Salı-Çarşamba): Bugün nakl-i mekan ettik. Divan-ı Harb dairesi tesis edildi.

Divan-ı Harb tamamdır. Reisi hacı, yani Allahlık bir zat. Azanın biri yüzbaşı Raşid Efendi. Bu da Allahlığın Allahlığı. (...) Ötekisi Hikmet Bey. Hiç aydığı yok. Akşam sabah sarhoş. Yalnız bir Mehmed Ali kalır şeytan bir adamdır. Burada hepimiz birleştik. Benle Ahmed Efendi bir ufacık odaya girdik. İşimiz tamamdır. Aşir Bey Ebugureyb'den bu akşam geldi. Başka bir şey yok.

Tuzhurmatu

31 Kanun-ı Evvel 333 (31 Aralık 1917 Pazartesi): Dün tekrar eski yerimize geldik. O ahır gibi yerden kalktık fakat İhsan'ın odasına geçmeyerek karşı tarafta ahırın yanındaki toprak odadayız. Vaziyette tebeddül yoktur. Dün Salahiye'ye on iki tane, bugün de bize iki tane düşman tayyaresi tayyaresi geldi. Salahiye'yi bombardıman etmişlerse de bugünkiler bize dokunmayarak geçip gittiler.

İmza

Tuzhurmatu

1 Kanun-ı Sani 334 (1 Ocak 1918 Salı):

[Yılbaşı]

Uğursuz bir gün. Sene ibtidaları benim için daima tebeddülât günleridir. Polise emarette talimgâha yine sene ibtidasında kaydolundum. Diğer sene başlarında da hayatımda mühim olan hadiseler zuhur etmiştir. Bugün piyadeye veriliyorum.

Hacım Belâğı'nda

Yenice

5 Kanun-ı Sani 334 (5 Ocak 1918 Cumartesi): Dün öğleden sonra Tuzhurmatu'dan hareket ettim. Eşyama bir estere yük-

ledim. Kendim de kır ata bindim. Hücüm bölüğüne iltihak etmek üzere yola düzüldük. Mümtaz Bey de Ebugureyb ve Cebel-i Hamrin civarında bazı yollar için istikşafat yapmak üzere gidiyormuş. Beraber yürüdük. Hava zaten kapalı idi. Ara sıra çığseyen rahmet git gide çoğaldı. Tuzhurmatu'ya yaklaştığımız zaman adeta sağanak haline geldi. Bereket köye yetiştik. Hemen süvari bölüğüne iltica ettik. Orada biraz ısındıktan sonra ben hücüm müfrezesine geldim. Bölük kumandanına teşrif ettik. Bana iyi göründü. İhtimal ki emrin tesiri olacak. Avni Efendi'nin yanına eşyaları taşıdık. Geceyi burada geçirdik. Bölük emr-i yevmiyesinde bölük kumandanı nazar-ı dikkatimi celb eden şu fıkraları yazılarının en balasına derc etmektedir. Bugün bölüğe teşrif eden, icabet eden efendiye beyan-ı hoş-amedî ederim. Biraz tuhaf. Fakat zararı yok, faidesi var. Yemek meselesi berbad. Gece iki tane bumbar köftesiyle birkaç kaşık çorba ile kaldık. Bugün de bir bumbar yedik. Bu olmayacak. Şimdi toplar atılmakta. Başımdaki neferin biri diyordu; bir harb olsa bu kadar top atmazlar. Cidden öyle. Belki yüzden fazla atıldı. Daha da devam etmekte.

Hücüm bölüğü beni vazifede mazur görsün. Ayağında pabucu yok. Dizlerine kadar çamur içerisinde. Sırtında kaput değil bir kalın elbise bile olmayıp, yazdan kalma eski elbisesinden bütün vücudu gözüktüyor. Midesi hazine-i millet gibi bomboş. Dermanı kalmamış. Ayakta bir hastadan farkı yok. Yemek yerine sabah bir sıcak su, akşam kaynamış bir kemik. Açlıktan gezmeye takati kalmayan şu zavallı milletin içerisinde girip de onlarla boğazlaşamam. Bütün zabitan gibi ben bu bedencikleri ekmek yerine dayakla doyuramam. Bütün milel ve akvam harp denilen bu afeti selamet-i millet ve memleket için ihtiyar ediyor. Biz zannederim ki yalnız muhafaza-ı hükümet ve müdafaa-yı mevkiye çabalayan bir şirzime-i şerir için imha-yı milletle uğraşıyoruz. Harb ve askerlikten maksad; varlığı, insanlığı müdafaadır. Biz asker olduk mu insanlıktan çıkmaya icbar ediliyoruz. Bizim askerliğimizde insana, insanlığa benzeyen ne var. Bugün zavallı askerlere kepek çorbası verildi.

Yarın demek ki saman lapası verilecek. Harb böyle yapılamaz. Bu manevi hezimet-i hakikiyedir.

Yenice

8 Kanun-ı Sani 334 (8 Ocak 1918 Salı): Hücum müfrezesi tam manasıyla hücumcu. Vakit geçtikçe mahiyetini anlıyorum. Evvelki gün [6 minhu] Bektaş Çavuş namında birisi ile birkaç nefer köyün on beş-yirmi kilometre cenubundaki Arap çadırlarına gönderildi. Güya birkaç gün evvel müfrezeden bir nefer oralarda kalarak silahı alınmış da o silah bununla aranacak imiş. Fakat bu çadırların silahı aldığı nerden malum ki bilmiyorum. Gönderenler de bunu bilmiyor.

Ve bu salaklar güruhu o gün akşam geç vakit avdet ettiler. Öyle bir halde ki. Islanmamış zerre kadar bir yerleri yok. Hep su içerisinde. Hareketlerinden muvasalatlarına kadar geçen müddet zarfında katiyen rahmet eksik olmadı. Bugünlerde o kadar çok rahmet yağdı ki her taraf göl ve bataklık haline geldi.

Bunlar beraberlerinde dört tane de Arap yahut Türk, her ne ise aşâirden dört çıplak getirdiler. Bir muaddel mavzer. Bir Fransız tüfeği fakat kundağı kıyrak [mavzerin numarası 7057]. Büyük bir halıdan mamul heybe, heybenin içinde bir çok ufak tefek ev eşyaları, dikiş takımları. İki tane kısırak, bir katır, otuz beş mecdidiye, yetmiş para, bir çok fişenk ve daha benim bilmediğim ve görmediğim eşya. Bu muvaffakiyetten memnun olan bölük kumandanı dün [7 minhu] tekrar mülazım-ı sâni Ahmet Efendi maiyetine on kadar efrad terfîk ederek bu gazanın noksan kalan mallarını ikmale gönderdi. Yine rahmet yağıyordu. Akşam üzeri.

Dün akşam üzeri bir ihtiyar ve bir de kadın müfrezeye müracaatla şikayet ettiler. Yolda gelirken Tahir Çavuş isminde birisi bunları soyarak 27 mecdidiyelerini almış. Bunların ço-

cuklarından birisini bayıltıncaya kadar döğmüşler, birisini de suya atmışlar. Boğulmuş mu, ölmüş mü yoksa kurtulmuş mu malum değil. Bunlar kendilerini soyanları bizim bölük kapısı önünde gördüklerini iddia ettikleri halde kulağa asan olmadı ve kapı dışarı edildiler. Burada hakikaten uğursuz ve bu işlerde medhali olan bir Tahir Çavuş var. Müracaat edenler kendilerini soyanları tanıdıklarını iddia ettikleri halde dinleyen olmadı. Bunun bizim müfrezeeye aid olduğunda şüphe yok ve bunlar alay kumandanlığına da müracaat etmişler. Merkez kumandanı bize göndermiş.

Demek ki efrad her gün her gece yol kesicilik yapıyor. Bu sabah erkenden Ahmet Efendi çetesi avdet etti. İyi talan yapmışlar. Çadırları boş bulmuşlar. Fakat nasıl boş buluyorlar anlamam. Ne varsa yağma. Her halde bir çok para almışdırlar. Bugün ne getirdiklerini iyi bilmiyorum. Yalnız evvelki akşam gelen mahbuslar bugün bölük kumandanı tarafından koyverilmiştir. Bir esterle kısrakları alıkonmuş bir kısraklı (...) edilmiş. Paraları da bittabi ceplere kalmıştır. Tüfeğin ne olduğu malum değil.

Yenice

9 Kanun-ı Sani 334 (9 Ocak 1918 Çarşamba): Yarın Kerkük'e hareket ediyoruz. Yolun uzunluğunu, nasıl yürüyeceğimi düşünmüyorum da eşyalarımı düşünüyorum. Bugün de bir kaltak aldık. Beleş olduğu için nasıl taşıyacağımı hiç hesap etmedim. Kaltaktır, nasıl olsa bir hayvanın üzerine kapandırılır gider. Piyadeye geçtik. Kaltak sahibi olduk. Hayra delalettir. Eşek almak istedim lâkin üç-dört yüz kuruştan aşağı vermiyorlarmış. Dört yüz kuruşa da eşek alınmaz a. Her halde bir çaresini bulur eşyaları götürürüm. Gece süvari küçük zabıtlığına tenzil için bir istida' yazdım. Fakat bu hareket meselesi ortaya çıkınca vermedim. Kaldı. Vermeyeceğim. Sarf-ı nazar ettim. İzin için istida' edeceğim.

11-12 Kanun-ı Sani 334 (11-12 Ocak 1918 Cuma-Cumartesi): Bu sabahdan beri mahmumi bulunuyorum. Bölük kumandanının dalaveraları meydana çıktı. Dün akşam ve bu sabah bir muhasala epeyi hırıştırdık ve hapsoldük. Dün yazdığım ihbarnameyi diğer zabıt efendilere okurken yaver kapıya gelerek dinlemiş ve sonra içeriye girdi, elimden almak istedi. Vermedim. Gidip bölük kumandanına söylemiş zannederim ki hemen Ahmet Efendi'yi bölük kumandanı çağırarak hakkında yazdığımız takriri öğrenmek istemiş. Ahmet Efendi inkar etmiş. Ben takriri Musa ile gönderecektim. Fakat posta ile göndereceğimizi haber alan bölük kumandanının yola adam çıkararak gidecek olan postayı çevirmesi mümkün olduğundan Tuzhurmatu'ya kadar kendim gitmeye karar verdim. Kendisine gidip müsaade istedim. Şüphe etti. Sabah gidersiniz diyerek koyvermedi. Ve bana uzun uzun yumuşak yumuşak konuştu.

Akşam Ahmet Efendi'nin odasında otururken başçavuş geldi. Yine bu meseleler açıldı. Fırka bunun hakkında tahkikat yaparsa ne olacağını, altından çıkamayacakları söyleyerek benim işi karıştırmakta olduğumu ima ettim. Başçavuş hemen kalktı gitti ve saat on birde bir emr-i yevmi neşr edildi. Ben uyuyordum. İmza etmedim. Bugün erkenden tekrar gittiler. Bana ait bir nokta vardı. Bana bölük kumandanı teessüf ediyordu. Defteri alıp kendisine gittim. Dün bu babda kendisine malumat ve izahât verdiğim halde emr-i yevmide bunlardan hiç malumatı yokmuş gibi bahsetmesi yine bir mesele çıkarmak istediğini gösteriyordu. Hırıştırdık. İnzibat çağırdı. Bizleri yüzleştirdi. Ve bu sebeple kırk sekiz hapsime emr edildi. Beni gitmekten men etti. Halbuki dün akşam ben Musa ile Zihni'ye ihbarnameyi göndermişim. Ve bu sabah Musa gelerek yerine verildiğini söyledi. Bu akşam ırkab-ı harb çattı, tahkikat yapıldı. Hüsnü pek mütelâşi.

Daha iki martin gizlemiş. Bunları dün yeni öğrendim. Ve iki eşek yükü yağ ve darı gelmiş. Dün akşam ve bugün erkan-ı

harbin geldiği zaman Farisi Bey Hüsnü Bey'in yanında idi. Tevkif edilenlerden biri Farisi Bey'in akrabasından Ferhat oğlu Mehmed'le Ali oğlu Musa imiş ki bunlar bizim oturduğumuz evin sahibi Cavit'in kardeşini öldürmüşler.

Pir Ahmed Köyü

Ahmet Efendi'deki üç lirayı da bugün iade ettirdik.

Yenice

12 Kanun-ı Sani 334 (12 Ocak 1918 Cumartesi): Karatepe'ye hareket edeceğiz. Fakat bugün değil. Yalnız bugün fırka gitmiş. Altıncı fırkadan cepheyi teslim alacakmışız. Bizim müfreze de ayın 15'inde hareket edecekmiş. Bizim bölük kumandanı bugün tahkikata başladı. Hasan ve Avni efendilerle birlikte efradı isticvab ediyor. Bektaş Çavuş'a yeniden esna-yı isticvabda dayak atmış. Bugün Ahmet Efendi'den haber aldım ki onları köye gönderdiği zaman her halde mavzer ve sâire tüfek getirmelerini söylemiş. Demiş ki tüfek getiriniz ki şayet ileride fırka haber alırsa tüfek aramak için gittiğinizi ispat edelim.

Ve bu meseleyi Ahmet Efendi'nin üzerine yüklemek istiyor. Tahkikattan bunu hissediyorum. Ahmet Efendi'ye tüfek için bu suretle olan tenbihâtı pek ziyade şayan-ı dikkattir. Sonra bölüğü ictima ettirerek taltif ettiği gün dahi efradın emniyetini celb ve her istediği yere sevk edebilmeyi temin için: Ben İran'da bile Kürtlerin sürülerle koyunlarını toparlatırım, getirtirim, şikayete geldikleri zaman hepsini def ettiririm ve koyunları gebertip efrad-ı muhibbi muhafaza ettirdim. Hiç birisine bir mesuliyet gelmedi surette söylediğini bütün efendiler Nazif Efendi'nin yanında söylediler. Bu da tahkikata girmelidir. Efradı hırsızlığa davet ve siz her şeyi yapın, bana da getirin, ben sizi muhafaza ederim demektir. Bunu nasıl resmen ictima mahallinde söylüyor. Hayret! İki martin değil bir martin imiş.

Bundan başka meseleler de varmış. Evvelce bir Kürtten fişek mi ne almış ki bölük emini söylüyordu. Kürt köyde yakalanmış zann ederim o da iç olmuş.

[İmza]

Yenice

14-15 Karun-ı Sani 334 (14-15 Ocak 1918 Pazartesi- Salı): Yarın Telişan'a (...) hareket ediyoruz. Fırka daha evvelki gün Hormatu'dan hareket etmiş. Biz buradan ekmekçi müfrezesi ile beraber gideceğiz. Yaya nasıl yürüyeceğimi düşünüyorum. Bugün yine tüfek meseleleri karıştı. Evvelki gün bir neferin makinezması çalınmış. Aratıldı bulundu. Burada bir Kürt'e tüfenkçi Salim satmış. Salim'in evi aranırken bir muaddel martin bulunmuş. Ve mahud kırık kundaklı Fransız tüfeği de orada imiş. Tüfekçi demiş ki; bana bunu tamir için Mehmed Ferhat getirdi. Yani bu bizim tevkif ettiğimiz dört kişiden birisi. Muaddel martini bölük kumandanı iade etmiş. Herif henüz mahbustur ama zannedersem yarın bunu da tahliye edecekler. Bunu da meselenin bir kenarına ilâve etmek lâzımdır. Evvelki gece zayı olan tüfenk bulunma.

Yalancılar

15-16 Karun-ı Sani 334 (15-16 Ocak 1918 Salı-Çarşamba): Bugün Yenice'den 9 sonra da hareket ettik. Hava güzeldi. Akşama kadar yürüdük. Berbad oldum. O kadar yorulduğum ki anlatamam. Lokum'da kalacaktık, kalamadık geçtik. Yalancılar denilen köylere geldik. On-on beş evli bir çok köyler. Bunlara yalancılar deniliyor. Ahali falan kimseler yok. 6'ncı fırka istirahat çekiliyor. Yolda bir alayına rast geldik. Yarın sabah 8'de edeceğiz. Açlık berbad. Azıcık pilav, birkaç lokma et, bir peksimet. İşte bu geceki yemek.

[İmza]

Fekke

17 Kanun-ı Sani 34 (17 Ocak 1918 Perşembe): Dün akşam üzeri Telişan'a geldik. Açlık üzerine yol dayaktan beter oluyor. Dün öğle üzeri bir iki peksimetle bir parça pilav yedim. Akşam yalnız bir sıcak çorba yaptılar. Bir peksimetle onu yedik. Yattık. Bu sabah onda oradan hareket ettik. Çimne Köprüsü'nde fırkaya iltihak ettik. Buraya üç saatte geldik.

Fırka karargâhında on dakika kadar kaldıktan sonra Fekke'ye gitmek üzere emir aldık. Şimdi bu köydeyiz. Bugün sabahleyin bir parça kavurma vermişler. Sabahleyin ekmeksiz bunları yedik. El-ân açım. Herkes aç. Ne olacak bilmiyorum. Bu gece tabildotu pişiyor ama ekmek yok. Efrad bir peksimeti beş kuruşa alıyor. Yine yok. Bir hurma on para.

Fekke

19 Kanun-ı Sani 34 (19 Ocak 1918 Cumartesi): Fırkadan gönderilen emrin suretidir.

1- Keşif ve tarassuda memur kıtaatın düşman hakkında verecekleri haberlerin düşman kuvvetini tayine medar olabilmesi için keşif ve tarassudlarında hususat-ı atıyyeye dikkat etmeleri lâzımdır.

a- Görülen düşman kolunun hangi saatte kol başıyla nereden geçtiği ve hangi istikametten nereye geldiği.

b- Zaaf ve bilhassa umkunu, umk ya gözle tahmin olunur veyahud şöyle tayin kılınır. Kol başının arazi üzerinden muayyen bir mahalden mürûrunda saatte bakılıp kol nihayetinin dahi ne kadar zamanda geçtiği ve piyade yürüyüşü saatte dört kilometre, topçu ve süvari saatte beş kilometre hesab olunabilir.

2- İngiliz kıtaatının yürüyüş kolunda umkları vasatî olarak ber-vech-i zîrdır.

	Muhtelif bir İngiliz fırka-yı misali	metre	metre
	12 tabur piyade		
	Bir alay süvari	1.300	3.000
Büyük cüz'ünün	2 batarya top		
		4.500	
	Dört alaylı bir süvari fırkası	[Alaylar dörder bölük]	1.600
	Bir piyade bölüğü	100	20
Piyade	1 piyade taburu	400	100
	4 taburlu bir liva	1.600	400
	Altı tüfekli bir makinelî bölüğü	200	40

	metre	metre
Bir süvari bölüğü	120	50
4 bölüklü bir süvari alayı	500	200
4 toplu bir batarya	260	50
3 bataryalı bir tabur	800	160 Hava topçusu
12 bataryalı bir liva	3.300	670
Hafif cephe kolu	400	50
Kademesi ile birlikte ağır sahra obüsü	270	50
İstihkam bölüğü	120	20

İşârât

Sağ el ufkî olarak: Süvari keşif kolu

Sağ el amud olarak: Süvari bölüğü

Sağ el ufkî ve amudî olarak: Süvari alayı

Baş üzerinde müteaddid daireler: Süvari ve piyade

Çimne Köprüsü

Karatepe'nin Yirmi Kilometre Şimâl-i Şarkisi

21 Kanun-ı Sani 34 (21 Ocak 1918 Pazartesi): Dün 3 sonra da Fekke'den hareketle fırka karargâhının bulunduğu Çimne Köprüsü'ne geldik. Köprü ile Fekke bir saattir. Fekke Karatepe-Salahiye yolunun Çimne Köprüsü istikametinden dört kilometre şimâl-i garbisindedir. Anlaşıldığına göre şimdilik buralarda kalacağız.

Açıktaki ordugâh kurduk. Gaz yok, odun yok. Geceleri müşkilâtla geçiyor. Çadırın içerisinde yaktığımız çalı çırpının dumanından boğuluyoruz. Fekke'yi çok aradık. Orada bol bol ocakta kamışları yakar ısınırdık. Işık da olmasa zarar yoktu. Bu sabah daha şafaktan iki saat evvel uyandım. Soğuk müdhişti. Portatif çadırlar rüzgardan uçuyor. Çiğ ve kırağı kestiriyordu. Üşümekten sabaha kadar uyuyamadım. Kaput bir türlü üzerimde durmuyor. Bir taraftan örtüyorum diğer taraftan açılıyor. Hasılı soğuğa karşı koymak geceleri çok müşkil. Gün doğduktan sonra biraz uyumak için yataktan kalkmadım. Hava ısınacağı benim de uyuyacağım bir sırada tayyarenin zırlıtısını işittim. Hemen fırladım çizmelerimi giyerken dışardan neferlerin dört tane dediklerini işittim. Hakikaten dört tane idi. Fekke üzerinden Salahiye'ye doğru istikametdeydiler. Karatepe sırtlarından top atılıyordu.

O tarafa baktık. Tam yedi tane geliyordu. Tam üzerimizde bölükle biz de ateş ettik. Bunlar tam başımız üzerinden

geçtiler. Bir bomba savursaydılar kâfi idi. Hiçbir şey yapmadan Salahiye'ye doğru gittiler. İki dakika sonra daha iki tane Fekke üzerinden geçip ötekilere iltihak etti. Dört-beş dakika sonra bir tane daha Karatepe tarafından çıktı. Tam üzerimize gelince iki bomba attı. Karargahın dört yüz metre gerisine düşürdü. Bir zararı olmadı. O da Salahiye'ye gitti. Min-haysi'l-mecmu' on dört tane Salahiye'yi bombardıman etmişler. Bir zarar yok. Bir tanesi de tayyare hangarımızın yanına yanarak sukût etmiş. İçindekiler hurdahaş olmuş. Memnun oldum. Buradan kalkacağız.

Çimne Köprüsü Cıvarı

22 Kanun-ı Sani 34 (22 Ocak 1918 Salı): Dün akşam üzeri fırkanın yanından kalkarak Çimne Köprüsü'nün sol tarafına sekiz yüz-bin metre kadar tepeciklere geldik. Burada zeminlikler var. Bugün onları tamir ediyoruz. Burada kalacağız. Fırkadan on dakika mesafemiz var. Çimne Köprüsü'nde bir posta bıraktık.

Dün erkan-ı harb beni çağırdı. Yüzbaşının mahud meselesi hakkında konuşacaktık. Fakat bir binbaşı gelerek konuşmaya vakit kalmadı. Evrak zannedersem divan-ı harbe verilmiş. (...) pek sıkıntılı geçiyor.

Çimne Köprüsü Cıvarı

24 Kanun-ı Sani 34 (24 Ocak 1918 Perşembe): İki metre murabba' geniş ve uzunluğunda ve yarım metre derinliğinde bir çukur kazdırarak üzerine dört-beş portatif çadır gerdik. Bir zeminlik oldu. Sağında Avni solunda ben yerleştik. Yatak yerlerimizi bilhassa yüksek bıraktırdık. İkimizin arasını da bir ocak yaptırdık. Bu bizim makberî meskenimiz. İki-üç günden beri de rüzgarın ardı arası kesilmiyor. O kadar toza boğulu-

yoruz ki anlatamam. Bütün eşyalarım toz içerisinde. Bu sabah dokuzda talime çıktık. Hava gayet serin. Üzerlerinde yazlık bir ceketten başka çamaşır namına tek bir gömlek bile bulunmayan zavallı çıplak, zayıf ve aç olan şu askerlere çeviklik talimleri yaptırıldı. Ne acıklı manzara. Renk yok, saç sakal birbirine karışmış kurumuş vücutlarıyla tir tir titreyen şu süfelâyâ kumanda vermek ne zillettir. Yazlık gömleklerinde, pantolonlarında o kadar çok yama vardır ki elbiselerinin esas kumaşı kaybolmuş fark edilemez bir haldedir. Bugün aççı çadırımızın önüne gelerek beraber oturmakta olduğumuz Celal Bey'den yemek için talimât istiyordu. Ne don var ne pantolon. İleri hatta bulunuyoruz. Hâlâ taam ile uğraşıyoruz. Ordunun haline bakın ki bu efrad güya fırkanın en güzide askerleri. Bugün talim-i askerinin ilk evveliyâtını yaptırmaya mecbur kaldık. Bunu da bilmiyorlar. Dermansızlıktan, zayıflıktan o kadar vücutlarında düşkünlük var ki tüfeksiz, çantasız, palas-kasız oldukları halde atlamalar, sıçramaları bile yapamıyorlar. Yalan değil bir metre yere koşarak atlayamıyorlar. Serbest serbest kollarını daire halinde sardıramıyorlar. Dizleri üzerine çöküp yukarı fırlayamıyorlar. Ayakları üzerinde sâlim bulunamıyorlar. En ibtidâî asker bu kadar bedeni liyakatsizlik göstermez. Ben hayret ettim ve memleketimize acıdım. Yazık bu memlekete, yazık bu memleketin evlatlarına. Yüzbaşı ayaklarına koca çizmeleri çekmiş, sırtında mükemmel kalın elbise, karnını patlayıncaya kadar doyurmuş ortaya çıkıp bar bar bağıyor: "Böyle uyuşukluk olmaz, asker çevik olmalı, ölü gibi ne duruyorsunuz. Dik durmalı, kuş gibi sıçramalı, şöyle muntazam böyle mükemmel olmalı."

A beyim, öyle olmalı ama öyle yapmak için bu askeri nasıl bakmalı. Aç ayı oynamaz. Millet açlıktan, çıplaklıktan mahvolmuş. Hâlâ intizam, hâlâ çeviklik, hâlâ mükemmeliyet istiyorlar. Yarabbi, ne gülünç, ne düşüncesiz, ne rezilane hareket! Acaba şu yüzbaşı bu zavallı askerlerin tabi oldukları tarz-ı hayata bir haftacık maruz kalsa ne olur? Biz aç ve sefil, efrad aç ve perişan. Ne olacağız bilmiyorum. Gezecek yer

yok. Konuşacak arkadaş yok. Arkadaş varsa da laf yok. Düşünmekten deli olacağım. Vakitleri ne ile geçirmeli. Hiçbir şey beni meşgul edemiyor. Bu günleri ömrümün nihayetine kadar unutmayacağım.

Her saatim düşünmekle geçiyor. Düşündükçe berbad oluyorum. Çıldıracağım. Arkadaşlara soruyorum; herkes öyle. Herkes can sıkıntısından patlamak üzere

[İmza]

Çanakkale Köprüsü'nün 800 Metre Solunda

26 Kanun-ı Sani 34 (26 Ocak 1918 Cumartesi): Dün müfrezenin mitralyöz takımından üç kişiyi kurşuna dizdik. Zavallılar iki yaylımda rahmet-i Rahman'a kavuştular. Yüreğim yaralandı. Gözleri bağlı, kolları birbirine urganla yine bağlı bu üç zavallıyı diz çökerek silah be-destî bekleyen takımın önüne getirerek bıraktıkları vakit kalbimden akan bir seylâbe-i hûn-i teessürü unutamam. Dört gün evvel Ayn-ı Fars'da bulunan takımdan firar ederek düşman tarafına geçmek üzere iken Tarin Köprüsü civarında ileri karakol postaları tarafından yakalanmışlar. Üçüncü gün idam edildiler. Müfrezede müthiş bir tesir yaptı. Diğer taburlardan da hükm-i idamı seyretmek için takımlar gelmişler. İdam bunların muvacehesinde icra olundu. Üçü de genç. Hele birisi pek genç idi. İnlediler, ağladılar. Fakat yine kurtulmadılar.

Bu kadar açlığa ve sefaletle maruz kalırsa kaçmaz da ne yapar. Hiçbir milletin efradını bu kadar sabûr ve mütehammil tasavvur etmem. Herhangi bir nefer ve hatta en vatanperver ve asker bildiğimiz Alman efradı bile bu şeraiti hayata tâbî kalsalar bölüklerle düşmanlarına düşmanlarına firar edeceklerine kanaat-ı kâmilem vardır. Biçareler gitti. Yakalanan katır harmanı döğermiş.

Evvelki gece tayyarelerimiz mehtabdan istifade ederek İngiliz ordugâhlarına taarruzla kırk bomba attılar. Zaten yirmi üçde de gündüz mukabele olmak üzere yine İngilizleri bombalamışlardı. Bir de mehtabda gittiler.

Dün hatırıma geldi. Bunu İngilizler bizim yanımıza bırakmazlar dedim. Gece oturuyorduk. Vakit geç olmuş, çadıra ilk defa olmak üzere teşrif eden bölük kumandanı ile konuşuyorduk. Derinden top sesleri işittik. Dışarı çıkarak dinledik. Salahiye tarafından geliyordu. Tayyare dedik. Fakat bizim üzerimizden geçmeleri icap ediyordu. Geçmemiştiler. Gökyüzünde arada sırada seslerle mutarrıd bir fasıla ile ateşler açılıp adeta şarapneller patlıyordu. Meğer İngiliz tayyareleri imiş. Kimbilir nasıl bir bomba istimal ediyorlar ki ilk atıldığı anda bir ateş zuhur ediyor. Üzerimizden geçip gittiler. Onlar giderken bir tane daha Salahiye'ye gitti. Bombardımana başladı. Gayet alçaktan uçuyordular. Gittiler geldiler, ta sabaha kadar bütün gece bombardıman devam etti. Yüzlerce bomba atıldı. Tayyareler nöbetle gidip geliyorlardı. Sabaha karşı gelen bir tane, bir bomba fırka karargâhına attı. Sonra tam üzerimize geldi. Fakat bizi bulamadı. İlerideki tabur karargâhlarına attı ve oralarını fazla olarak mitralyöz ateşiyle taradı. Bu tayyareyi Karatepe'de düşürmüşler. Gece olduğu için tayyareleri katiyen göremiyorduk. Bunun için zaten gece ile ne topçu ve ne de piyade tayyarelere ateş etmezler. Bugün sükunet var. Talim yok.

Zerdav

29 Karun-ı Sani 34 (29 Ocak 1918 Salı): Dün akşam alınan emir üzerine bu sabah erkenden Çimne Köprüsü ordugâhını terk ettik. Üç günden beri hava rahmetli idi. Dünya çamur içinde. Zerdav Köyü, Çimne Köprüsü ile Telişan arasında ve yoldan yirmi dakika kadar sağdadır. Yani Telişan'ın 7 kilometre kadar cenubundadır. Yerimizden buraya birbuçuk saatte

geldik. Ama yollar pek çamurlu olduğundan pek ağır yürüdük. Mesafe-i hakikası kırk dakika kadar bir şeydir. Eski yerimize yakındır.

Bugün kasıklarım fena halde ağrıyor. O ne çamurdur ya-rabbi! Çizmelerimin her birisi on okka³ vardı. Her bastığım yerden koca koca çamur parçaları kaldırıyordum. Ayağımı bastığım yerde kakılıp kalıyordu. Dizlere kadar çamur. Bereket ki bu sabah rahmet yağmadı. Eğer rahmet dahi yağsa idi işimiz harab idi. Zerdav'da güzel bir eve girdik. Bu evde benle Avni'den başka asker yok. Bir odayı boşalttırdık, buraya yerleştik. Evvela ev sahibi bize eşek ahırını gösterdiyse de orada kendisinin yatmasını ve bize kendi odasını vermesini söyledik. Herif vermem falan dedi lâkin ben, "biz buraya herhalde gireceğiz. Eğer bize bırakmazsan biz buraya bölüğü koyacağız bak düşün" deyince herif hemen muvafakat etti. Çünkü asker girerse alt tarafı nasıl olacağını biliyor. Ne kuzu kalacak ne de keçi!

Burada kalırsak iyi. Odamız küçük değil, büyük de değil. Tam, hem de temiz. Temizden maksadım rutubetsiz demektir. Hizmetçiler için de ahır var. Onları da oraya yerleştirdik. Bugün biraz aç kaldıksa da ehemmiyeti yok. Köyde ahali olduğundan ben öte beri bulacağımı ümit ediyorum. Yağ olduktan sonra korkmam. Yağ olmazsa bir kuzu alıp kavurma yaptırırım. Yağın okkası kırk beş kurumuş. Ucuz! Ev sahipleri bizden memnun gibi görünüyorlar. Çünkü bugün bir çok askerler buraya girip çıktılar. Kimisi oturacak yer, kimisi yiyecek bir şey, kimisi de yakacak odun arıyor. Hepsini bir tuh ile dışarıya uğrattım. Bundan ev sahipleri hoşnut! Şimdi anlıyorlar ki biz eve girmeseydik işleri berbad idi. Bu akşam bize odun lâzım olup olmadığını soruyorlardı. İstersek getireceklermiş. Fena değil.

Burası çok çok iyi. Kalktığımız yer ne fena idi. Bir buçuk metre mikabında bir kuyu. Üstünde tente gibi gerilmiş bir porta-

3 Osmanlı İmparatorluğu döneminde kullanılan, 1 okka 1282 gr.'a tekabül eden bir ağırlık ölçüsü.

tif çadır. Bunun altında oturabiliyorsan otur. Rutubet, soğuk, çamur, ıslak. Berbad, odun yok, Otlar ıslaklıktan yanmıyor. Lamba yok. Bütün cemaat buraya geliyorlar. Kucak kucağa oturur ocağı yakmakla uğraşırdık. Saatlece üfle üfle yanmaz. Otlar ıslanmış. Otlarda dikenli dikenli bir takım çalılar. Islak ve çamurlu. El ile tutup ocağa yerleştirmek bir mesele. Bir dumandır ortalığı istilâ eder. Gözlerimizden yaşlar geliyor. Rahmet şiddetlendikçe çadırlardan içeriye serpintiler geliyor. Gece yatar yatmaz yağmur şiddetli oldu. Yattığım yerden bir hesap ettim, şimdi çadır çökerse ne halt ederiz. Ne felaket yarabbi. O karanlıkta, o çamurda, o soğukta neyi kaldıracaksın neyi koyacaksın. Çadırın her tarafından aralıklar var. Oralar da rahmet içeriye giriyor. Dizlerim romatizma oldu.

Efrad bizden daha fena. Ayağında potin, sırtında elbise yok. Dört-beş gündür dizlerimde ve kasıklarım da fena fena ağrılar hasıl oldu. Acaba romatizma mıdır, yoksa eski bel soğukluğunun tesirinden midir? Gittikçe tezayüd ediyor. Bugün hemen hemen gezemeyecek bir hale geldim. Bir de dişim ağrımaya başladı. Celal Efendi bugün bölük eminden kumandanın on kilo üzüm aldığını işitmiş. Bana söyledi.

Kuşukzerdan

26 Kanun-ı Sani 34 (26 Ocak 1918 Perşembe): Bugün de gitti. Giderken koca bir ayı da götürdü. Yarın Şubat! Fakat bu geçen günler de hiç zikr edilecek. Duvarları falan hep çamurdan. Tavanı yok. Orta yerde uzun bir direk, bunun üzerine kamışları uzatmışlar. Üzerine çamuru sıvamışlar. İşte bir tavan, bir çatı, bir kiremitlik, her ne deseniz caiz.

Diğer yerlerde olduğu gibi bunların üzerinde gezilmek kabil değildir. Zira tavanın tek bir direği var örtüyü kâmilen bu tutar ve tavan kamıştır. Üzerine basınca çöküverir. Böyle derme çatma kulübelerin üzerleri aynı zamanda düz de değil mâildir. Düz ve üzerlerinde gezilebilen evler kasabalarda, mesela Tuzhurmatu'da, Salahiye'deki büyük evler ekseriya böyledir.

Çünkü bunların çatıları direktendir. Kuvvetlidir. Köyler daima bir katlı ve basık evlerdir. Bizim odanın kapı kanadı falan yok. Hiçbir evde yok. Buraya bir çadır gereriz. Kapıdan girince iki kat durmaya mecbursunuz. Çünkü yanınız kamışlara sürünür. İsten ve dumandan kapkara ve kurum olmuş kamışlara bulanıyorsunuz? Kamışların uzun yaprakları aşağı sarkmış, her birisi bir kurum-ı hülasa halinde. Ocak yok, baca yok, orta yerde bir ateş yakılır. Bütün oda duman dolar.

Bir şey geçmiyor. İş yok güç yok. Hep can sıkıntısı. Yalnız şayan-ı memnuniyet bir şey var ise havaların düzelmesidir. Üç gündür rahmet yok. Buranın kışı dahi zaten şu şekil. Soğuk diyebilirim ki yok gibidir. Bütün gün kaputsuz geziyoruz. Hatta gurubdan sonra da ceket ile bilâ-müşkilat gezilebiliyor. Havalar ilkbahar gibi.

Bu günlerde bir at almak istiyorum. Bizim alayın Süleymany'e sattığı sarı Afgan tayı burada. İyi bakıldığı için tay iyi, düzelmiş. Fakat Celal Efendi bana sıra bırakmayacak gibi. Eğer alabilisem iyi kâr ederim. Ümit ederim ki 5-6 liraya versinler. Bu ilkbahardan sonra 15 lira yapar. Çünkü İngiliz ve Araptır, güzel tay. Büyüdüğü zaman hoş bir şey olacak. Şimdi 2.5 yaşında 6 ay sonra binilebilir hatta şimdi bile. Fakat bu devrede pek de para sarf etmek istemiyorum, bakalım.

Şu oturduğumuz kulubelere ev diyoruz. Fakat ne ev ya. Bunlara buralarda yerliler dam diyorlar. Bizim taraflarda bunların ismi kulubedir. En fakir ve hakir köylüler böyle kulubeciklerde oturuyorlar. Göz gözü görmez hâle gelir. Artık benim gözlerim alıştı. Dumandan katiyen müteessir olmam. Odamız üç, dört metre uzunluk ve genişlikte murabba'ü-ş-şeklidir. Kapı girilince karşıda solda Avni yatar. O yatak yerini kerpiçlerle yükseltti. Ben sağda değil adeta kapıya karşı yatarım. Kapıdan girince hemen oracıkta sağda derin bir çukur var. Kapıdan giren içine düşmemek için yanına kerpiçten ince bir

sedd kaldırmışlar. Solda Avni'nin ayak ucunda ocak çukuru. Çukurun yanında bir sürü tezek dolu. Burada ekseriya inek ve koyun tezeği yakıyoruz. İkimizin arasında bir sac içerisinde biraz ateş. Benim yatak yatağa da hiç benzemez. Bir beylik üstüne bir kaput, onun üzerine bir pembe örtü, başım ucunda battaniye katlanmış. Bundan ibaret. Toz ve toprak. Bunlar hariç. Az hesap. Bütün eşyalarımı yastığın içerisine soktum. Yastığın pamuğunu attım. Hafifledik. Köşede de çantam ve (...) potinlerim Hepsini bu kadar. Gelsin çay. Gelsin sigara. Bir de sigara tiryakisi oldum.

Can sıkıntısından ne halt edeceğimi bilmiyorum. Bir iki gündür rahatsızım. Geceleri çok sıkıntılı uyuyorum. Üşüyorum. Isıtma gibi üzerimde bir kırgınlık var. Dizlerim de ağrıyor. Bilhassa gece ile beni çok muzdarib ediyor. Burada da doktor yok. Ne yapmalı bilmiyorum. Yemeksiz de kalıyoruz. Bugünkü yemekler o kadar zırva idi ki olur şey değil. Bir paça yapmışlar ağza konmaz. Akşam pilav getirdiler, bir kaşık güç yiyebildim. Darı ve çeltik dolu. Ne olacağız? Ah İstanbul! askerliği Allah kahretsin.

Yarın fırka kumandanına kolordu kumandanı gelecek. Ve hayvanâtı muayene edeceklermiş. Bir de müfrezeyi muayene etseler. Zaten dün akşam iki kişi kaçtı. İki kişi de kaçarken yakalandı, oldu dört! Bütün Bunların ifadelerine göre gece müfrezeden yirmi beş kişi firar edecekmiş. Etseydiler tam olacaktı. Müfrezeyi hemen lağv etmeli. Zaten ne kaldı ki. Gece firar eden iki kişi şimdi gelip tekrar teslim oldular. Eşek herifler.

[İmza]

Bu dahi yeni imzam!

Kaçıkzardao

3 Şubat 334 (3 Şubat 1918 Pazar): Sükunet ber-devam. Yalnız dün ve bugün ikişer İngiliz tayyaresi dolaşıp gittiler. Dünküler

zannedersem Salahiye'yi, bugünküler de Telişan'ı biraz bombaladılar o kadar. Bir-iki top da atıldı. Acaba İngiliz dostumuz bir hareket mi yapmak istiyor. Yapsın görelim. Bugünlerde yine tüccarlığa başladık. Bir kat yazlık elbiseyi iki mecediye aldım. İngiliz kaputu 6 mecediye Celal'e satmak üzere iken vaz geçtim. Terzi diyor ki bir ceket ve bir pantolon çıkarmış. Şimdi düşünüyorum, İngiliz kaputunu mu yoksa beylik boz kaputu mu bozduyayım

Yarın da Musa'yı Karatepe'ye hurma almak için göndereceğim. Karatepe'de hurma 13 kuruş imiş. Burada ise yirmi beş. Fazla getirtebilirsem satarım. Yüzbaşı hakkında yine meseleler çıkıyor. Yeni yeni dolaplara vakıf oluyoruz. Ekmekler satılıyormuş. Dün üç ekmek sattırmış. Otuz kuruşa yakın bir para almış. Telişan'da biriktirilmiş bazı ekmekler varmış. Sonra hayvanata yem iki kilodan verilirken bizim mekkâriiler ancak bir kilo yiyorlar. Kendisinin ve başçavuşun sonra kendi eşyalarını çeken araba hayvanlarından ikisinin erzağı dörder kilodan veriliyor. 16 hayvan 2'şer kilodan otuz iki kilo eder. On altı kilo artıyor. Dört hayvana dörderden 16 ederse bunlara ikişer zamm ediyor. Çünkü otuz iki kilodan ayrıca bunların hissesi var. Sekiz kilo verilmiyor. Sekiz kiloyan tarafa kalıyor. Sekiz kilo buğday bugün en aşağı bir liradır. Hakiki fiyat bir mecediye. Bir kilo buğday bir bir mecediye. Sekiz mecediye kar. Ne güzel. Dün akşam da silah çalındı. Revire giden neferler de silahlarını götürmüşler. Yanlarına nöbetçi çıkarılmamış. Gece iki silahı aşırılmış

Bu dahi çay vaktidir! Nasıl olur a beyim. Her işi inceden inceye arayan kumandan bey nasıl olur da revire silahlı nefer göndertiyor. Nöbetçi çıkartmıyor.

Kaçukzerdan

4-5 Şubat 334 (4-5 Şubat 1918 Pazartesi-Salı): Bugün birer yeni kaput aldık. Kaputlar oldu üç. Eski Alman kaputundan bir pantolon yaptırmak artık farz oldu. Musa'ya da bir tane

aldık. İyi. İşi yoluna koyduk. Yine bölük kumandanına ait bir hesabı buraya kaydediyorum. Fekke'de iken taksim edilen şeker meselesi epey karışık. Bir kere şeker otuz iki kilo iken 27 kilo diye gösterildi. İçinde güya çok saman varmış da fire vermiş. Buradan beş kilo bir kere gidiyor. Sonra ben ve Avni yarımşardan bizim başçavuş da yarım, etti bir buçuk. Hasan Efendi bir, oldu iki buçuk. Celal ve Ahmed efendilere birerden iki, iki de Nazif'e, hepsi altı buçuk. Bölük kumandanı da dört kilo alsın. Oldu on buçuk kilo. Geriye kalır on altı buçuk kilo şeker. Bu şeker efrada verilecekti. Halbuki bugüne kadar efrada Ahmet Efendi'nin devrinde bir, Avni Efendi'nin nöbetinde iki, Hasan Efendi'nin nöbetinde üç ki cem'ân altı kille şeker verilmiştir. Altı kille şeker dokuz kilo demektir. On altı buçuk kilonun dokuzu efrada yedirilmiş. Mütebâkisi olan yedi buçuk kilo şeker ortadan kaybolmuştur.

- 1- Bu akşam üç takım zabiti yeniden tertib ve taksim yapılacağı için bölük kumandanının yanına gittikleri vakit iaş çavuşu Ali Çavuş'un yüzbaşuya bir takım paralar teslim etmekte olduğunu görmüşler. Yüzbaşı birdenbire zabitle rin içeriye girmesiyle biraz bozulmuş ve bu paraların deri parası olduğunu söylemiş. Halbuki zannımıza göre bu Telişan'da satılan fazla ekmek parası olacak.
- 2- Sonra bugün 70 tane fazla ekmeğin geldiğini haber aldım. Bakalım bunlar efrada tevzi' edilecek mi?
- 3- Bu sabah bir bomba tecrübesi yaptık. Orada bölük kumandanı bize bir takım masallar okudu. Mahmud ve Bektaş Çavuş'a atlama ve bomba atmadan dolayı fırka kumandanının verdiği bir lira mükafatı vermediğini söyledi. Bektaş'a güya bir mecidiye vermiş. Diyor ki; Yenice'de o mahud vaka üzerine efrada verdiği birer mecidiye esnasında Bektaş'a da iki mecidiye vermiş. Bunun birisi o liradan olan mecidiye imiş. Halbuki öyle değildi. O çavuş olduğundan ona iki mecidiye vermişti. Mahmud'un parasını hiç vermeyecek ve Bektaş'ın dört mecidiyesi ile birlikte bunlarla bölüğe berber takımı alacakmış.

Fırka kumandanı falana bu kadar hediye verdim demekle o hediyenin hepsi o adama verilmek iktiza etmez imiş. Bu müf-reze namına demek imiş. Ona bir mecidiyesi veriliyor öte tara-
rafı da bölüğe sarf ediliyormuş. Böyle buyurdular. Yapsın,
daha iyi. Sonra sorarız.

[İmza]

Kağıkzerdan

7 Şubat 334 (7 Şubat 1918 Perşembe): Bugün Karatepe tara-
findan fasılalı surette top sesleri işitildi. Telişan'da mitralyöz
atıldı. Zannederim tayyarelere. Çünkü bir çok tayyareler gi-
dip geldi. Hava gayet berrak olduğundan tayyareleri havada
görmek mümkün oldu.

Telişan tarafından da top sesleri geldi. Ama bunlar Telişan'dan
mı yoksa Salahiye'den mi atıldı. Bimiyorum. Bugün kaputu
pantol yapmak üzere terziye verdim. Çizmeleri de pabuççu-
ya verdim. Düzeltecek. Bu sabah fırka yarım gizli bir emir
göndermiş. Musul'da bir casus mektebi açılacakmış. Buraya
zabitân ve efraddan adam isteniyormuş. Hemen talibim de-
dim. Gitti bakalım, fırka ne cevap verecek. Maksadım Musul'a
gitmek. Musul'da işimi her halde uydururum. Casus olup da
ne yapacağım. İngilizler'in kurşununa mı dizilelim. Bugün iki
aylık aldık. Altmış beş kuruş. Zamm var.

[İmza]

Kağıkzerdan

10 Şubat 334 (10 Şubat 1918 Pazar): Her gün elimize yeni
yeni ipuçları geçiyor. Bugünkü ise pek nefis ve zarif. Bölük
kumandanını tam burnundan yakaladık. 3 Şubat'ta kaydetti-
ğim kaybolan silahın hâlâ raporu verilmiş değildir zannederim.
Çünkü ifade-i evveliyeye falan bir şey olmadı. Seyis vasıtasıyla

dört gün evvel on kuruşa bir tayın sattığını Avni'nin hizmet neferi Mustafa görmüştür.

Kaçukzardan

14-15 Şubat 334 (14-15 Şubat 1918 Perşembe-Cuma): Bu birkaç gün içerisinde epey tebeddülât oldu. Bir sürü gürültülerden, tahkikatlardan, tahriratlardan ve münazaalardan sonra yüzbaşıyı en nihayet hırpalattık. Gitti. Basri Bey yerine geldi. Şimdi müfreze kumandanı Basri Bey. Ben de yirmi dört saat-ten yani dün akşam bu vakitten beri müfrezenin iâşe memuru zabitiyim. Aç kalmazlarsa çok iyidir.

Müfreze dün akşam dokuzda buradan Çimne Köprüsü'ne hareket etti. Fakat köprüden de ileriye geçmişler. Karatepe sırtlarına gitmişler. Ben de bugün Telişan'a kadar yaya olarak gittim. Keşke gitmeseydim. Ayaklarımın ağrısından duramıyorum. Çizmeler darca olduğundan öyle fena surette sıkı ki biraz daha yürümek icab etseydi yarı yolda kalacaktım.

Şubat'ın dokuzunda Kürtleri eve çağırarak tahkikat yaptık ve hemen o akşam mektubu yazdık. Ferdası gün yani Şubat on günü akşamı her şey tamam idi. Ayın on birinde öğleden sonra Musa ile Salahiye'de fırka kumandanına gönderdim. Bugünkü geçen vekayi' pek karışıktır. Bölük kumandanıyla kavgamız, sonra Ahmet'in mektubu verin götürüyüm diyerek elimizden aldıktan sonra korkarak götürmemesi, bize götürdüm demesi pek tuhaftır. Bizim buna vakıf oluşumuz. Ve saire hep gariptir. Berekat ki elimde imzalı bir diğer mektup vardı. Bu olmasaydı rezalet olacaktı. Ahmet'ten mektubu almak mümkün olmazdı. Fakat talihin yardımındır ki ilk yazdığımızı ben benim yazımla olduğu için göndermek istemeyerek.

Madem ki burası boş kaldı, buraya da boş bir zamanımda bu dört-beş günlük vekayi'den mühim olanları derc ederim. Çün-

kü epey yazılacaklar var. Bu gece evi değiştirdim. Eski yüzbaşının odasında bulunuyorum. Zavallı adamcağız. Bugün süklüm püklüm gitti.

[İmza]

Telişan

17 Şubat 334 (17 Şubat 1918 Perşembe-Cuma): İki gündür ki Telişan'a nakletmiş bulunuyorum. Bütün kıtaatın ağırlıkları buraya geldi. Zerdav'dan 15'inde çıktık. Zerdav buraya bir buçuk saat. Dün Salahiye'ye gittim. Peksimet almak istedik reis bugüne taayyün etti. İlaş zabıtlığı iyi ama açlık fena. Ta-bildot yok. Kendim pişirip yiyoruz. Dün Salahiye'den yarım okkayı 25 kuruşa aldım. Müdhiş! Hiçbir şeyler yok. Ruslar bizden aldıkları yerleri boşaltıyorlarmış.

Telişan

26 Şubat 334 (26 Şubat 1918 Salı): Bir haftadır havalar daima yağmurlu ve bulanık gidiyor. Bu bir hafta zarfında Salahiye'ye üç-dört defa gittim. Erzak meselesi gayet fena. İdare bin türlü rezalet ediyor. Hesabını bilmiyor. 24'ün erzağını evvelce verdim, diyerek vermedi. Bereket ki 22'de erzak rahmet dolayısıyla sevk edemedik de bir gün erzak oradan kazandık. Falso olmadı. Fakat hâlâ bu bir günlük erzak verilmemiş bulunuyor. Acaba bölük kumandanı ne yaptı. Yoksa ona da mı vermediler?

Bizim 140-145 mevcudumuz var. Yarımşar kilodan günde 70-72 kilo buğday veriliyor. Fakat bunun yüzde sekizi kepek ve taş toprak, hatta 100/10'u yine ekmekleri tam 500 gramdan istiyorlar. Bu açığı kapatabilmek için bir nisbet dahilinde fazla verseler iyi. Onu da vermiyorlar. Bazen susam veriyorlar. Fakat fireyi tamamlayacak kadar değil. Anbardan verirken

kantarda hulle yaparak veren bir-iki kilo alıyor. Alan işe neferimiz bir ikisini alıyor, yerine taş kum dolduruyor. Değirmende taş çıktı denilerek yine bir iki kilosu aşırılıyor. Fırındı, kepekti fazla var diyerek yine alıyorlar. Hasılı kırk taraftan vurgunculuk. Nasıl baş edeceğimi bilmiyorum.

Bugün müfreze kumandanına yazacağım. Ben işi yapamam. Korkarım ki bu hırsızlık içerisinde bir gün ben mesul olurum. Bugün öğle üzeri Karatepe civarı epey topçu faaliyeti oldu. Şimdi sükunete geldiler. Ben burada para ile yağ alıyorum, tavuk alıyorum. Böyle yemeği temin edebiliyorum. Fakat bu masraf da başa çıkmaz, iflas ederiz. Bir ekmek on kuruşa. Bir kilo arpa buğday bir mecidiye. Bir lira altı buçuk mecidiyeye gidiyor. Mecidiye 23 kuruş.

Tuzhurmatı

4 Mart 334 (4 Mart 1918 Pazartesi): Of. Dün sabahtan beridir çektiğimi yalnız ben biliyorum. 2 Mart'ta Telişan'da bulunuyorduk. Sabahleyin Çimne Köprüsü cenubunda bulunan müfrezeden bir telefon aldım. Müfreze akşam hareket edecek. Siz de hareket ediniz. Aşdöken'de bize iltihak ediniz deniliyordu. Ne ile hareket edeceğiz. (...) erzak vardı. Henüz un yapılmamış. Bir araba Salahiye'ye tekrar erzak için gitmiş bulunuyordu. Ona bir nefer gönderdik. Alacağı erzakla beraber doğru Aşdöken'e hareket etsin dedik. Biz de ekmek yaptırmakla bütün gün uğraştık. Ekmeği yetiştirdik. Akşam üzeri bölüğe gönderdik. Bölük hareket etmeden yetişmiş. Diğerini un yaptırmak ve ekmek pişirmek için ta sabahlara kadar uğraştık. Onu da yaptıktan sonra 3 Mart'ta şafakla beraber Aşdöken'e hareket ettik. Hüseyin Efendi bana yardıma gelmişti. 12'ye yakın bir zamanda Aşdöken'e gelebilmek kabil oldu. Gelir gelmez haydi işeleri al ve Aşdöken'den gelen 2 günlük erzağı da götür, Tuzhurmatu'da ekmek yaptıırıp yarın bize behemehal yetiştir dediler ve bizi yola çıkardılar. Ancak 2 saat kadar istirahat edebildim. Aşdöken'den Tuzhurmatu 9

saat. Üç-dört saat yürüdük. Karanlık bastı. Hepimiz yorulmuştuk. Birkaç saat uyuyalım ondan sonra hareket ederiz dedik ve battaniyeleri çekip yattık. İkiyi geçer geçmez bizim bölük arkamızdan yetişmesin mi! Daha uyuyamamıştım. Bölük kumandanının sesini işittim. Hemen fırladım. Bir yalan uydurdum. İçimizde yolu bilen yok. Yolu şaşırdığımızı zannediyoruz. Hava da karanlıktır. Hayvanlar da biraz ağırlaştı. Ta mehtap çıkıncaya kadar biraz istirahat etmek için kaldık dedik? fakat herif dinlemedi. Bizi hemen tekrar yola çıkardı. Ta sabaha kadar yürüdük. Öyle yorulduğum ki tarif edemem. Yirmi dört saat ayak üzeri dikildik. Sabaha karşı fena bir de ayaz çıktı. Tuzhurmatu'ya bugün erkenden girebildik. Yer bulamadık. Ziya Bey Efendi cenablarını bulduk. Bize bir çıkıştı ki, hay meded! Haydi çekin arabanızı gidin. Burada her isteyen kıta oturamaz dedi. Erzak da vermedi. Hasılı bizi kovdu.

Çıkıp şehrin kenarında açıkta arabayı bıraktım. Un öğütecek değirmen arattırıyorum. Bölük kumandanına haber göndereceğim. Ne yapalım. Allah'ın çölünde güneşe karşı oturuyorum. Güneş banyosu! Karnım da aç. Üç (...) ile beş-altı kadeh çay içtim.

[İmza]

Göğes

8-9 Mart 334 (8-9 Mart 1918 Cuma-Cumartesi): Tuzhurmatu'dan Mart'ın beşinde akşamüzeri avdet ettim. Yaya olarak Göğes'e geldim. Biraz eşyadan başka birşey getirmedi. Erzak verilmemişti. Fırka kolorduya yazmış. Kolordu menzile emir verecek. Erzak bize buradan verilecek fakat bu emir gelinceye kadar biz Tavuk'dan erzağımızı celb edecek imişiz. Çünkü Tuzhurmatu menzili kolordunun emrinde, ben yüzbaşına bu işi yapamayacağımı söylemeğe vakit kalmadan benim terk edeceğimi kendisi hisseserek beni Hasan Efendi ile tebdil etti. Ben ikinci takım kumandanı oldum. Hasan da iaşe zabiti.

Dört gündür burada istirahat ediyorum. Lâkin erzak ve iâşe meselesi günden güne müşkilât peyda ediyor. Tuzhurmatu'da Serezli Ragıb Efendi'yi buldum. Bir de Fevzi isminde bir vekil ile görüştüm. Bu da Serezli'dir. Rusya ile sulh akdedildiği iki gün evvel resmen bildirildi.

Görüş

21-22 Mart 334 (21-22 Mart 1918 Perşembe-Cuma): Bir haftason gün hemen diyebilirim ki mütemadiyen yağmur yağdı. Aman o kadar, o kadar can sıkıntısı ve usanç verdi ki feryad! Hele hamdolsun dün yağmadı, bugün de güneş açtı. Hava bir parça düzeldi. Öyle görülüyordu ki birkaç günler hava güzel gidecek. Ortalıktaki çamuru görmeli. Bellere kadar. Irak'da hemen bu kadar büyük ve uzun bir yağmur şimdiye kadar görmedim. Kaç gün erzaksız kaldık. Tuzhurmatu Çay'ı bir nehir haline geliyor. Geçit vermiyor, erzak da gelemiyor. Odalar içerisinde, oda da değil ya kulübeler, Arap kümesleri içerisinde yatmaktan, oturmaktan hasta olduk. Bütün gün Ahmet Efendi, Nazif, Celal Efendi kumar oynuyoruz.

Sabahtan akşama kadar gelsin otuz bir! Bu on gün zarfında otuz kadar kuruşlarını aldım. Bu gece de 3 kuruş kazandım. Kısa günün ticareti (...) Bu evlerde damlarda akmayan, damlamayan bir nokta yok. Çünkü tavan falan Allah vere. İnce ince mertekler birer karış ara ile dizilmiş, üzerlerine ot, onun üzerine toprak, işte bir kiremitlik. Akan yağmur filtreden süzölmüş gibi içeriye! Mayna Got! ne Mayna Got ya! Damladığı yerde hiçbir şeyle çıkmamak üzere mükemmel bir sarı leke bırakır. Yağmur yağmasa da tavana, oturduğunuz yer üzerine bir çadır germekten başka selamet yoktur. Senelerden beri bacası olmayan şu damlarda yanan ateşin, odunun isleri tavanın odunları, otları üzerinde öyle bir kurum tabakası hasıl etmiştir ki kirişin ve otların rengi hiç belli değildir. Simsiyah kurum. Ve kurumlar tavandan iplik iplik aşağıya uzamışlar,

eliniz veyahut başka bir şey tavana değse tavan veyahut kirişin bir noktası bir tesir ile cüz'î sallansa hemen aşağıya bir kurum yağmuru boşanır. Aşağıda eşya falan batar çıkar. Böyle olduğu halde yağmurdan, damlalardan muhafaza olunmak yine kabil olmadı da bir tane de çadır damın üzerine serdim. Bununla bir parça rahat yatabildim. Fakat yine ayaklarım ve duvar tarafından yatağımın kenarları ve battaniyeler bir parça ıslandı. Başka bir şey yok. Açlık var. Efrad fena halde aç. Erzak gelmiyor. Gelse de pek cüz'î.

[İmza]

Tuzhurmatu'nun Şimâl-i Şarkisinde Aşk Orduğâh

25 Mart 334 (25 Mart 1918 Pazartesi): Dün öğle üzeri Göğes'de iken hareket emri aldık. Üç alafrangada yola çıktık. Yarım saat kadar gitmeden öyle bir yağmur, bir sağanak başladı ki beş dakika zarfında bizi sırsıklam yaptı. Yaz havası! Ne olacak. Yirmi dakika sonra yine açıldı. Zaten Göğes-Tuzhurmatu bir buçuk saattir. Çayın bir kısmını dizlere kadar çizmelerle suya geçtik. Bir kısmını da, en derin yerini bir Arap'ın katırını alarak ıslanmadan geçebildim.

Bu çay başında pek acıklı bir vaziyete tesadüf ettik. Zaten dört gün evvel Tuzhurmatu'dan dönen Avni Efendi, çay başında bir askerin bîtab olarak yatmakta, ölmek üzere olduğunu söylemişti. Bu kadar günden beri bu biçare neferi bir kaldıran olmamış. Zavallı orada açıkta günlerce kaldıktan sonra kim bilir ne elim işkenceler içerisinde teslim-i ruh etmiş. Hâlâ orada yatıyordu. Bu kadar insan kıtalar yanından geçtiği halde birisi kaldırıp bu zavallı şehidimizi defn etmeye tenezzül etmemiş. Yolun kenarında gözleri açık, ağzı bir imdad-ruhaniyi temenni ediyor gibi yahut ale'l-ümid bu fecayi'den huzur-ı İlâhîde feryad edeceğini gösterir bir vaziyette yine açık, arkası üzeri uzanmış kalmış yatıyor. Fırka bunu görmüş veyahut işitmiş. Emr-i yevmiyesinde bir gün evvel bunu yazı-

yordu. Sanki yazmakla her iş olmuş. Emr-i yevmi bunu yazar yazmaz bir dest-i hafî güya gelip buna lâzım gelen merasimi yapacak, kaldıracak imiş gibi bir daha arayan soran olmamış. Hâlâ yatıyor. Kolordu yazsa, ordu da yazsa yine böyle kalacak. Ne feci, ne elim bir hâl. Hemen istihkâm takımını getirtip bir mezar hazırlattık ve zavallıyı defnettirdik.

Hava bir parça açılmakla beraber yine yağmak ihtimali vardı. Hemen ordugâhımıza giderek çadırları kurduk. Fakat rahmet geliyordu. Etrafa güzel bir hendek kazmaya ancak vakit bulabildik. Karanlık ile beraber rahmet de teşrif etti. Öyle bir şiddetli yağdı ki çadırlar mukavemet edemez oldu. Bereket Göğes'den çadır için ağaçlar getirmiştik de çadır yıkılmadı. Lâkin etraftan bütün sular çadırın içerisine doldu. Portatif çadırları mezar biçiminde kurmuştuk. İnsan içerisinde durulamaz. Lambayı yakmak mümkün değil. Sular muttasıl içeriye doluyor. Avni'nin eşyalar ve yeri bombok oldu. Bir el ile direkleri tutuyoruz, bir el ile de suyu beki yapıyoruz. Her nasılsa benim eşyalar o kadar ıslanmadı. Fakat yatacak yerim yarıya kadar göl oldu. Bekiler, sedler yaptım, her tarafı almasını men ettim. Lamba sönüyor. Tekrar yakıyoruz. Fital bozuk, kuvvetli yanmıyor. Lamba da eğil ya bir kandil. Rüzgar şiddetli. Çadırı devirecek. Bir bu eksik idi. Allah bizi böyle bir felaketten muhafaza etti. Rüzgarın şiddetine rağmen çadır yıkılmadı. Daracık yerde eşyaları bir kule yaptık. Hepsini istif oldu. Bir şey arayıp bulmak kabil değil. Allah tarafından rahmet yine kesildi. Hemen kürekleri alarak ıslak yerleri kazıdık, suları attık, yerlerimizi düzelttik. Lamba da yanıyor.

Etrafa her türlü şiddete mukavemet edecek surette derin bir hendek kazdırdım. Benim tarafımı kendim yaptım. Ve etrafımı dışarıya doğru mâil yaptım ki su içeriye giremesin. Çadırın orta yerine benim ile Avni'nin arasına bir hendek kazarak iki ucunu dışarıya verdim. Avni'yi su bassa da bu hendekten bana sirayet edemeyerek çadırdan dışarıya çıkacaktı. Ateş de getirttik. Bir güzel çay içerek yattık. Oh. Rahat. Bu sabah hava fena değil. Bizi açık ordugâha sevk ettiler. Hepsine baştan

aşağı (...) ve medid küfürler yağdırdım. Göğes'ten neye bizi kaldırdılar. Sanki yüzlerce çadırımız var da açık ordugâhta kalacağız.

Tuzhurmatu Civarında Açık Ordugâh

26 Mart 334 (26 Mart 1918 Salı): Bugün rahat. Ne yağmur yağdı ne de rüzgar esti. Oldukça sıcak yaptı. Bir çok da otuz bir oynadık. İleriden top sesleri geliyor. Zaten Karatepe'de beşinci alaydan başka bir şey kalmadı. Güya dün düşman sağ cenahımızı, Ayn-ı Fars'ı biraz tazyik etmiş.

Bizim müfrezeden dün on bugün de üç kişi hastaneye yattı. Efrad o kadar zayıf ki tam manasıyla bir canlı cenaze. Artık katiyen harb edemeyiz. Hastanelerde vefeyât yüzde yirmi. Bu bir günlük nisbet. Gıdasızlık askerimizi mahvediyor. Dört zabitânî müfrezelere yarım kilo hurma verildi. Ekmek yok. Bugün de henüz hiçbir şey almadık. Bugün de hurma verilecekmiş. Yahut arpa. Bugün efrad dört yüz gramdan arpa aldı. Bütün kuvvetin derece derece geri çekilmesinden de anlaşıyor ki fırka geriye gidecek. Ya hatt-ı harb geriye alınacak yahud bu cephe terk edilecek. Zaten İngiliz'in de takip hevesi yok. Tahliye etmezsek bu cepheye her halde başka bir kuvvet gelecektir. Benim fırka artık katiyen ne cepheye bulunabilir? ne de harb edebilir. Zaten rivayete göre altı ay istirahat verilmiş. Nisan'ın 25'inde Dokber'de ictima edilecekmiş. Bir alayın iki taburu zaten Kerkük'ten ileri geçti. Topçu kamilen Tuzhurmatu'da. Aman bir saat evvel gidelim. Bugün balıma bir mektup yazdım. Yarın postaya vereceğim.

[İmza]

Tuzhurmatu-Kasaba İçerisinde

1 - 2 Nisan 334 (1- 2 Nisan 1918 Pazartesi-Salı): Mart'ın yirmi dokuzundan beri yine ıaşede bulunuyorum. Fakat bu sıra-

da iâşe zabıtlığı o kadar bela ki anlatamam. Hele Basri Bey bu belayı dubela yahud duble etmektedir. Daha sabahı sabahına gelsin nöbetçi zabıt! İdarede erzak yok ki bize versin. Olsa da bin müşkilat ile veriyor. Zır zır gitmekten hiçbir faide çıkmayacağını anlatamadık. Yalnız zırlıltı etmesini biliyor. Üç-dört gündür o kadar o kadar yağmur yağıyor o kadar rüzgar esiyor ki dışarı da oturmak kabil değil. İki- üç gece çadırlarda çektiklerimizi unutamayacağım. Bugün en nihayet çadırımızı rüzgar alt üst etti. Eşyalar açıkta kaldı. Yağmurdan her yer çamur içerisinde. Nereye çadır kuracağımızı bulamadık. Dereciğin içerisinde indik. Fakat o kadar ıslak ve çamur o kadar rutubet ki yatmaya gözüm tutmadı. Zaten ısıtmam var. Eşyalar ıslandı. Bu gece de rüzgar bütün gece devam edecek. Bereket Basri Bey ben söylemeden kendisi beni iâşelerin olduğu şu yere gönderdi. Bu gece bina altında bulunuyorum. Celal de geldi. Tabildot matbahı ve zayıf neferler hepsi burada. Çadır pek berbat. Rüzgar fena halde sersem ediyor. Toz toprak ne varsa gece hepsini üzerlerine yığı. Rüzgarın şiddetinden yağmur da içeriye tesir etmiş. Battaniyeler ve kaputlar hepsi oldukça ıslanmışlar. Bu gece nemli nemli örtünmeye mecbur kalıyorum. Allah insanı koruyor. Fakat zayıf düştük. Gıda-sızlık bir taraftan, şedâid-i hava bir taraftan bizi insanlıktan çıkardı.

Bu kadar sert bir rüzgar çoktan beri görmüş değilim. Yürürken insanı uçuracak zannolunuyor. Üç- dört gece çok sıkıntı çektik fakat bir çadır altında üç-dört kişi oturuyoruz. Ben, Avni, Hasan. Hayret ediyorum. Portatif çadır yine oldukça rüzgar ve rahmete tahammül ediyorlar. Ateş yakamıyoruz. Zaten odun o kadar mebzul değil. Sonra duman. Sonra rüzgar. Kandil yakamayız. Rüzgar söndürüyor. Soğukta, çamur, toz toprak içerisinde, karanlıklarda çadırın içerisinde bu darlanmak kadar müşkil ve tahammülsüz bir şey yoktur zannedirim. Şu vükela-ı muhterem efendilerimizi şöyle bir haftacık böyle bir hayata maruz bulundurmak kabil olsa, ömürlük, ne ark kazdık, ne de su yolu. Bir iki gün sonra içeriye gideriz di-

yerek hiçbir şey yaptırmadım. Çayıra çıkmaktan maksat İngilizlere kuvvetin geldiğini zannettirmek imiş. O Aynü'l-leyle'ye bir sürü kuvvet getirmiş. Hanikin'den İran'a doğru ilerliyor-muş. Biz ise şehre, geriye çıkmak ile mukabele ediyoruz.

- Dün Ahmet Efendi 5. Alaya gitti. Yüzbaşı deli olacak. Giderken kileri soyduracakmış. Gece bir sürü zırlı oldu. Nihayet gece yarısı iki nefer alarak şehir içerisinde bir evde oturan (...) yanına gitmeye mecbur olduk. Mütelyakkız bulunsun imiş.

On iki idi ordugâha dönmüştüm. Giderken ve gelirken hep az çok rahmet vardı. Ben yattım. Sağanak da boşandı. Öyle bir yağmur ki hakikaten destilerden boşanırcasına. Meğer bizim çadırın biri çayırın en ortası ve çukur yeri imiş. Beş dakika sonra dört parmak su içerisinde kaldım. Yalnız yeni elbiselerle kaput ve battaniyeyi kurtarabildim. Hepsi su içerisinde kaldı.

Celal'in çadırına geçtim. Orada da yer gayet dar. Yerleşinceye kadar saat iki oldu. Don ve pantolon dizlerime kadar berbad bir halde idi. Onları çıkardım ve donsuz olarak yeni pantolonu giydim ve yattım. Bugün yanıbaşım-daki hendeğin kenarına çıktım. Yüksekten yağmur değil sel gelse zarar veremez. Ama iş işten geçti. Bütün eşyalar bahçe duvarları üzerine seriyorum. Bugün de öyle sıcak yaptı ki tam yaz havası. Bugün İngiliz tayyareleri pek ziyade gezindiler.

[İmza]

19 Nisan 34 (19 Nisan 1918 Cuma): Tuzhurmatu'nun şarkında açık ordugâh ortasından, köyün çaya giden yolu geçen bir çayırdayız. Bir haftadır rahmetin ardı arası eksilmiyor. Kış tekrar geriye mi geldi, nedir? Dün öğleden sonra fena bir ısıtma tuttu. Diyebilirim ki bu kadar şiddetli bir ısıtmaya tutulmuş değildim. Dişlerim birbine vurmaktan kırılacak gibi oluyordu. Ben yüzbaşidan içeride Avni'nin yattığı binada yatmak için izin almaya giderken fırka kumandanı da geldi. Müfrezeyi, bilhassa kazanı muayene etti. Üç gün evvel de gelmiş,

.yüzbaşını, “sus, fazla laf yok” diyerek fena halde haşlamıştı. Çünkü efradın bir kısmının ekmeği henüz gelmemiş, bir takımı henüz saç üzerinde pişiriyor, bir takımı yemiş bulunuyordu. Un yaptırılmıyor ve aynen buğday verilmiyordu. Bundan Aşir Bey fena halde kızdı ve izahât vermek isteyen yüzbaşını haşladı. Dün de aşçıların çadırı evvelce söylediği vechle kazılmadığı için, bu iki, üçüncüden sakın diyerek yüzbaşını tehdit etmiş. Sonra da gelip yüzbaşının çadırı önünde bir saat oturdu. 6. Alaydan Rıfat Bey de beraber. Bu ne perhiz bu ne lahana turşusu.

Evvelki gece sabaha kadar rahmet yağdı. Çadırın içerisinde öyle küfürler ettim ki. Zaten o vakit üşüdüm ısıtma ondan geldi. Bugün de yine hafif hafif yağıyor. Bu gece de içeride kalacağım. İki gündür lehül'l-hakk somun ekmeğe yüzü gördük. İki aydan beri buğday, âmur? öğütür un ve ekmeğe yarpardık. Ne belalar. Geç veriliyor. Nerede öğütecek de ekmeğe sac üzerinde olacak. Un zaten az. Haydi içerisine ebegümece kat. Ebegümeçli ekmeğe hoş olmuyor. Ama bol olduğu için hoş diyeceğiz. Sulu sulu kızmış sacın üzerine yayar biraz yandıktan sonra çeviririz. İçerisi pişmez, dışarısı yanar. Berbad bir şey. Un zaten sırf buğday değil. Bazen arpa bazen pirinç bazen de çeltik. İçerisinde bir sürü gübre, saman, ot var. Bunları eledikten sonra un bir avuç bir şey kalır. Zaten dört-beş yüz gramdan verilir. Ne rezaletler yarabbi. Bereket son günlerde yoğurt. Onun da bir çanağı altı askere. Bir çanak ki bir okka gelmez. Sulu ve ayran gibi bir yoğurt.

Sonra para meselesi. Mecidiyeler, kuş dabakalı yüzlüklerle otuz kuruşa. Geçende on okka kadar hurma aldım. Yenir midir de. Dört buçuk okkasını tekrar satmaya mecbur oldum. Mehmed Ağa'ya verdik. Fakat herif şimdi yüzlüklerle yüz on kuruş vermek istiyor. Al belanın yükünü. Bir daha dert.

[İmza]

Tuzhurmata'nın Şarkındaki Çayırda Açık Orduğâh

22 Nisan 334 (22 Nisan 1918 Pazartesi): Çok şükür dün ve bugün hava açık. Rahmet yağmıyor. Beni de dün sıtma tutmadı. Bugün de zannederim tutmayacak. Çünkü kendimi pek iyi görüyorum. Dün, dün gece, bu sabah hep sülfat aldım. Bunun da tesiri vardır. Gece nöbetçi olduğum için Avni'nin yanında yatamayarak çadırımda kaldım. Fakat o kadar üşümedim. Çünkü iki gece iaşelerin yanında ev içerisinde yatıyordum.

Nazar değdi. İki üç gün ekmek yedik. Dün yine falso. Gece, akşam yemeğini ekmeksiz olarak, lapayı ekmek yerine et ile yedik. Değirmeni sular bozmuş. Birisini bir tabur işgal etmiş. Bizimkiler açıkta kalmışlar. Un da gelmedi. Gece yarısı buğday gelmiş. Bizim ukala yüzbaşı hemen tevzi' edin demiş. Bölük emini tam on iki buçuktaki beni kaldırdı. Fena halde (...) rliydim. Bu vakit buğday verilir mi. Gece yarısı asker erzağı ne yapacak. Yüzbaşıya söyledim. Fırka kumandanının korkusundan askeri bir gün neye ekmeksiz bıraktın dedirtmemek için her halde verilmesini söyledi. Verdik. Bin küfür ettim. Güya gece yarısı verilmekle dün asker aç bırakılmış olmayacak. Sorulursa evet dün verdik diyecek. Fakat ne vakit verildiği sorulsa.

Biz de bu sabah dört yüz gramdan buğday aldık. Un yapıp kendimiz ekmek pişireceğiz, ba'dehu yiyeceğiz. Ne uzun ameliyat. Musa'ya verip öğütmek için gönderdim. Saat on bire geliyor. Hâlâ Musa'dan eser yok. Yemek zamanı geldi. Ne vakit ekmek yapacağız. Aynı zamanda Musa bugün çamaşırlarımı da yıkayacak. Zira bir aydır çamaşır yıkatmadım. Üzerim fena halde kirlendi ve bitler sıklaştı.

Yaz çamaşırım var. Geçende iki tane don aldım. Bir de evvel-den var. Üç don bana kifayet eder. Beylik donlar sağlamdır. Bugünün meselesi: Tabildotun sütü. İnek doğuralı on, on beş gün evveldi. Doğurmadan evvel yüzbaşı demişti ki, inek doğursun sütünü tabildota veririz. İnek doğurdu fakat bugüne

kadar bunun sütünü hatta daha altı keçinin sütünü kâmilten yüzbaşı alarak peynir yaptırıyordu. Fırkanın emri var. Sütlü keçilerin sütü zayıf, revire yatırılan efrada fazla gıda olarak verilecek. Halbuki bizde bölüğün keçilerinden çıkan süt efrad edeğil biz zabitan bile göremiyoruz. Filhakika yüzbaşının üç tane mâl-i zâtî keçisi var. İki tane de güya fırka idare anbar müdürü kendisine göndermiş. Ahbabı imiş. Oldu beş. Fakat bu iki taneyi de ben kayd-ı ihtiyatla yüzbaşınındır diyorum. Çünkü hatırımda kalan, bunları idare efrad için vermişti. Fakat yüzbaşı kendiliğinden böyle bir süs, bir nam verdi ve keçileri apardı. Geriye iki tane kalır. Bir de inek var. Dün efendiler yüzbaşıya biraz ima etmişler. Nihayet pek iyi tabildota sağışın demiş. Fakat eşek oğlu eşek gücüne gitmiş olacak ki bizden intikam almak için hemen bir kulb buluverdi. Beni çağırttı ve dedi ki, bugün hastanelerden dört vefeyat ilmühaberi geldi. Giden efradımız hep hastanelerde ölüyor. Giden gelmiyor. Ben vicdanen müteessirim ve bütün ölenler de ilmühaberlerde görüldüğü vechle hep za'af-ı umumi ve fakrüd-demden gidiyor. Bunun için tabildota ineği demiştim ama revire sağışın. Daha iki tane de keçi vereceğim. Evvelki gün de fırka kumandanı daha iki tane gönderilmesini emretmişti. Onlar da geldi. Beş oldu. Bunlar revirdeki zaifler sağışın. Pek âlâ. Fakat öyle tersim döndü ki az kaldı yumurtlayacaktım. Yüzbaşı, inek tabildota verildiği gün mü vicdanen müteesir oldunuz, yoksa bu vefeyat bugün mü oldu, bu hal bugün mü başladı, aylardan beri efradımız hastanelere gidiyor, geliyor, ölüyor, açlıktan mahvoluyor. Revirimiz zaifler ile dolu. Hepsisi ölüme mahkum. Bugüne kadar neden vicdanen muazzeb olmayarak ve yedi tane keçinin sütünü tamamen alarak peynir yaptırıyordunuz. Bu beylik maldan yapılan peyniri yalnız siz yerken hiç vicdanen müteessir olmuyor musunuz. Fakat bu adamlar o kadar alçak öyle rezil ki, bunu söylesem de güler ve sırtır, yahud yine bir kulb bulur düzeltir. En nihayet ben amirim, sen fazla söyleyemezsin der. Hoş, böyle demesi bana hakikate karşı hiç gelir. Lâkin bunlar o kadar adi meselceler ki insan muhakemelerine tenezzül etmiyor. Ben bunları bahsetmekten

bile utanıyorum. Bunlar nasıl iritkabdan çekinmiyorlar. Onlar yapmaya sıkılmazsa ben de çekiştirmeye hiç utanmam. Bakalım nasıl olur.

Beyimiz okkalarla peynir yapsın, satsın. Çünkü okkası sekse sene tamam zabıtân sabahları birer kadeh içmek isteyecek. Vicdanen müteessir oluyormuş. Revire verilsin imiş. Sen yer misin, yutar mısın. Evet pek doğru askerlerimiz bizden yüz kat fazla muhtaç. Hepsini içseler haklı. Fakat bu adam niye şimdiye kadar hepsini tek başına içti. Görüşürüz.

Tuzhurmatu'nun 5 km. Cenub-ı Şarkısındaki Münferid

27 Nisan 334 (27 Nisan 1918 Cumartesi): Yarım saattir si-perdeyim. Düşmanı bekliyoruz. Düşman Muradlı ve Lokum köylerine kadar gelerek oradan bcriye ilerlemedi. Şimdi saat 2:30. Düşmanın oradaki süvari keşif bölüğü ricat ediyor. Bugünkü harb pek rezalet oldu. 5. Alayın bir çok askeri esir oldu. Taburlar darmadağınık. Düşman güzel bir çevirme hareketi yaptı. 26 gecesi yani evvelki akşam fırkadan nısfü'l-leyle bir emir geldi. Yirmi altı sabahı harekete hazır olmamız emr ediliyordu.

Emirde deniliyordu ki düşman Gatma Suyu civarında hareket icra etmektedir. Düşmanın hareketi tavazzuh edinceye kadar hazır bulunacağız. Efrad toplu bulundurulmalı. Gece nısfü'l-leyleyden sonra uyurken yüzbaşı hepimizi kaldırttı. İkinci bir emir gelmiş. Biz Tuzhurmatu-Salahiye yolunun üzerinde ve Göğes Köyü'nün 2-3 şarkında hatt-ı müdafaayı işgal edeceğiz. Estağfirullah Göğes değil. Tuzhurmatu Çayı'nın solundan dağa kadar olan hattı.

Hemen erkenden asker karavanayı yer yemez hareket ettik. Düşman tayyareleri muttasıl üzerimizde dolaşıyordu. Mevzie geldik. Top sesleri yakından işitiliyordu. Biraz sonra top mermilerinin düştüğü yerler gözükmeye başladı. Evvele zannettik

ki görülen yürüyüş kolu bizim ricat emri alan beşinci alayın ağırlıklarıdır.

Çünkü 5. Alay bugün Muradlı civarında müdafaa, gece Tuzhurmatu'ya ricat edecek, biz de ileri karakol olarak kalacaktık. Fakat birden bire harb öyle kızıştı ki hayret. Düşman ovanın ötesinden Salahiye-Tuzhurmatu yoluna 3 km. cenubdan muvazi olarak ilerliyordu. Askerimiz yol ile perişan bir halde ricat ediyordu. Düşman tayyareler o kadar alçaltırılır ki bir çok yerlerde 30 metreye kadar indiklerini görüyorduk. Darmadağınık ricat.

Bir zırhlı otomobil yazılarıma şurada sekte verdi. Solumuzdaki eteklerde mevzie giren makineli tüfeklerimiz birden bire ateşe başladılar. Biz bir şey görmüyorduk. Çünkü tam önümüzde bin metre kadar ilerimizde bir sırt vardır ki rüyete mani oluyor. Sağımızdan giden yol bu sırtın arkasına girer kaybolur. Sırt da değil ya bir yükseklik ki asıl müdafaa hattı bunun önünde imiş. Baştan başa siper. Benim şimdi bulunduğum şu münferid mevzi galiba tabur karargâhı yeri. Bir zırhlı otomobil tam önümüze kadar gelmiş. Birden bire karşımıza çıktı. Bu sırada yoldan bir an atlı süvari (...) dört nal ileriye gidiyordu. Nereye gidiyor, kimi, neyi arıyor kim bilir? Seslenmeye vakit kalmadı. Dört nal ile ileri cadde ile gitti. Dört yüz metre kadar ileriye gitmeye muvaffak olmadan otomobil ile karşılaştı. Öyle bir ateş yedi ki. Aynı zamanda bize de makineli tüfek ateşini tevcih etti. Fakat yandan makineli ve daha tepelerden birinci takımın yan ateşine maruz kaldığı için hemen geriye döndü. Ben derhal bir çavuşla ilerimizi görebilmek için 500 metre önümdeki münferid, ufacık tepeye koştum. Tam siperler burada idi. İlerisi görülüyor ve ateş mıntakası mükemmel idi. Düşmanın iki zırhlı otomobili 2.000 metre kadar ileride yol üzerinde duruyorlardı. Lokum, Muradlı ve daha ilerilerde bir çok süvariler bulunuyordu. Tahminen iki alay. Bir miktarda piyade. İlerlemediler.

Otomobil gittikten sonra emrimize verilen iki top geldi. Dağın eteklerinde makinelinin arkasında mevziye girdiler. Şimdi Lokum civarında dolaşan süvari düşman alayına otuz-kırk kadar mermi attı. Süvariler uzaklaştı. Zannıma göre düşman takip etmeyecek. Çünkü sabahki tayyarelerin faaliyeti kalmadı. On ikiden beri hiç tayyare uçmuyordu. Demin bir tane gözümüz önünde Salahiye yolu civarından havalanarak dolaştı. Ebugureyb'e doğru gitti. Tuzhurma'ya bizim üzerimize geldi ve döndü. Şimdi de bir tane daha Salahiye yolu üzerinden tam istikametimize geliyor.

On iki vakti idi. Harekâtın devam ettiği esnada Salahiye yolu perakende bir çok efrad geliyordu. Yol üzerine indim ve bunlardan öğrendiğime nazaran düşman dün sabah Ayn-ı Faris cihetinden, bunun bugün de ta Aşdöken civarından ilerleyerek alayın sağına sarkmış ve hiç harb olmadan kıtaat ricate başlamış. Alay kumandanı Ali Bey yaralandığından taburlar idare edilememiş. Herkes canını kurtarsın denilerek ricat, tevsî-i hezimete tahvil edilmiş.

Bizden yarım-bir saat kadar ileride yol üzerinde bir çok zabıtan eşyası ve erzak bırakıldığını bu askerler söyledikleri için biraz ileriye gitmek istedim fakat ileride karaltılar gözük-tüğü için gitmekten sarf-ı nazarla sipere avdet ettim. Yanımda bizden iki çavuş bir de mitralyözün iâşesi, İsmail Efendi, bir daha perakende bir çavuş vardı. İyi ki gitmemişiz. Tam zırhlı otomobil üzerine çıkacaktık. İlerideki tepeden avdetimde doğru yüzbaşının yanına gittim ve ilerideki siperleri işgal edersek muvafık olacağını söyledim. Ya orada siper mi var diyerek hayret etti. Halbuki biz asıl bu siperleri işgal etmemiz icap ediyordu. Şimdi yerinizde durun sonra bakarız diyerek fikrimi kabul etmedi.

Dağılan taburlardan İngilizler pek çok esir almışlar. Harekâtı tamamen görüyorduk. Muradlı hizalarına kadar yola muvazi ilerleyerek Muradlı civarında derhal hatt-ı harbe geçtiler ve topçusu Salahiye yolu üzerindeki darmadağınık ricat eden kıtaatımızı dövmeğe başladı. Tayyareler de tam tepelerinde dö-

nüyorlar, muttasıl makineli tüfek ateş ediyor ve müdhiş bombalar atıyorlardı. Düşman dahi olsa tayyarelerin bugünkü harekâtını cidden takdir ettim. O kadar takip ettiler ki hayret. Hemen ricatin böyle berbad bir hale gelmesine diyebilirim ki tayyareler sebep oldu. Makineli ateşi ile o kadar alçaktan ateş ediyorlar ki 30 metre 40 metre. Hilaf söylemiyorum, bu kadar alçak. Bazen zannediyordum ki yere düşecek yahud yere inecek, o kadar alçalıyorlardı. Nerede dört kişi görseler hemen bir bomba. Bombalarla efradımızı sersem ettiler. Bakalım bu gece nasıl geçireceğiz.

[İmza]

Tuzharmatı'nın 3 km. Cenubunda ve Salahiye Yolu Üzerindeki Siperlerden

28 Nisan 334 (28 Nisan 1918 Pazar): Salahiye yoluna muvazi silsilenin inciğindeyim. Siperler buraya kadar soldan sağ eteğini takip ederek buradan garbe doğru bir köşe yaparak bir zaviye-i kaime kadar inhinadan sonra doğru çaya müntehi olmaktadır. Bizim takımın yerleştiği yer siperin dağdan üç yüz metre kadar aşağısında ufak bir büküntüdür. Hem Salahiye yoluna ateş eder hem çay tarafına. Yani Göğes civarına. Daha dün akşam haber aldık ki düşman tamamen çekilmiş. Zaten benim de tahminim öyle idi. Diyordum ki düşman bir keşif taarruzu yaparak avdet edecek. Rahat rahat sabaha kadar uyuduk. Pek rahat değil a. Çünkü altımda bir beylik, üzerimde İngiliz kaputu, bir de çadır. Hava oldukça serin. Ayaz. Bilhassa sabaha karşı bir hayli üşüdüm.

Gece bana yemek göndermişler. Bir tabak (...) o da bilmem neden zehir gibi acı. İade ettim. Bundan başka yok demişler. Bugün için de bir tas içerisinde biraz yulaf ve on tane köfte. Dün sabah erken hareket ettiğimiz için verilen erzağı un yaptırمامıştım. Buğday duruyordu. Dün Musa onu kavurdu.

Biz de yedik. Akşam ekmek yerine kavrulmuş buğday. Pek nefis oluyor. Gece bir çok keçiler ve koyunlar elde etmişler. Sütü imişler de. Bugün yemek için haber gön derdim. Hiçbir şeyler yok. Sabahtan beri huu çekiyoruz.

Bu sabah pek erken uyandım. Güneş henüz çıkmamıştı. Ortalıkta bir şeyler yok. Bir çay içtim. Bekir ile Sadullah bayır eteğinde öte beri aramaya gittiler. Ben de Mustafa'yı alarak yol üzerinde görülen bir-iki kişiyi anlamak üzere ilerledim. Gittik gittik epeyi gittik. Siperlerden iki bin metre kadar ileriye. Dün yol ile gelen otomobili izlerini takip ediyordum. Yol üzerinde dört askere rast geldim. Dönüyorlar. İngiliz zannıma göre silahlarını alarak esir etmemiş. Çünkü ikisi hasta, birisi başından mecruh. O kadar fena ki bütün üzeri ve başı kan içerisinde. Gözleri açık olduğu halde görmüyordu. İhtimal ki yaranın tesirinden.

Bugün de yine bela savdık. Meğer İngiliz geliyormuş. Biz döndük. Biraz sonra otomobiller çıktılar. Yine aynı yol ile üzerimize. Üç yüz metre sokuldular. Dört tane. Arka arkaya. Şiddetli ateşimize rağmen oldukları yerde durup tarassud ettiler. Biraz ateş açtılar lâkin arkamızda topçu bir tane mermi atınca hemen hiç çarh etmeden geri geri yürüyüp kaçtılar. Eğer ben on dakika kadar daha ileride eğlenmiş olsaydım üzerime çıkacaktılar.

Saat dokuza doğru tayyarelerin bir ikisi gözüktü ve Lokum civarından da süvariler çıktılar. Bir bölük ilerliyordu. Keşif kolunu dört nal ile ileri sürdü. Tayyare başları üzerinde. Göğes'i geçtiler, ta çaya kadar geldiler. Yine çevirme. Bölük de Göğes'e kadar -fakat cenubuna- geldi. Alay da parça parça bölükleri dağınık olduğu [halde] ilerliyordu. Topçu arkamızdan attı. İsalet! Bir bölük geriye, bir bölük yine ileriye yolunu devam etti fakat biraz derine kaçtılar. Biz yanımıza bir makineli, bir tane dahi Hasan Efendi'nin olduğu yere verildi. Bir manga istihkâm askeri de solumuza yerleşti.

Tayyarelerin bir dakika durdukları yok. Sabahtan beri ikisi geliyor beşi gidiyor. Dönüp keşif yapıyorlar. İlerleyen sü-

variye topçumuz epeyi ateş etti. Fakat keşif kolunun geldiği yere bir makineli İngilizler yerleştirdi. Buraya topçumuz pek çok dövdü. İngilizler on bire kadar katiyen topçu ateşi yapmadılar. On birde bir fırka kadar büyük bir yürüyüş kolu Lokum'dan Yenice istikametine ovanın tam ortasından ilerleyerek orta yerde tevakkuf etti. Topçuyu yerleştirmiş. Zann ederim ki Ebugureyb yolunu kat' etti. Ebugureyb'deki alay ne oldu bilmiyorum.

Öğle üzeri biz yolun alt tarafından, Göğes'den ilerleyerek yavaşyavaş sipere takarrub eden iki Arap'a ateş etmeye başladı. Onlar siperler önünde muttasıl bir şeyler kazıyor uğraşıyorlardı. O kadar ateş ettik ki kurşunlar dört taraflarını sarıyordu. Görüyorduk. Mesafemiz zaten sekiz yüz metre. Katiyen aldrış etmediler ve işlerine devam ettiler. Tam bu sırada da topçu bir mermi savurdu. Salahiye yolunun tam üzerine bizim üç yüz metre kadar sağ gerimize düşürdü. Hepimiz siperlere girdik. Durduk yerde düşman topçusunun ateşini üzerimize celb ettik diyerek ettiğimize nedamet ettik. Fakat ikinci mermiler hedefi anlattı. Tuzhurmatu'nun arkasında sivri tepeye atıyormuş. Tepeyi sardılar. Zannederim fırka kumandanının orada türbeden tarassud ettiğini hiss etmiş olacak. Oradan sonra Yenice önündeki siperleri müdhiş surette grup ateşi ile bombardıman etti. Oradan sonra obüsleriyle tayyarenin beyaz bir dumanla işaret verdiği Tuzhurma önündeki değirmene tevcih etti. Orasını fena halde bombardıman etti. Bu esnada Hasan Efendi ile bizim aramıza on beş kadar mermi attı. Fakat attığı yerlerde birşeyler yoktu. Kim bilir neden şüphe etti. Bize atacak diye ödüm patlıyordu. El-ân bombardıman devam ediyor. Yenice civarını aşağı yukarı muttasıl dövüyor. Bugün yalnız topçu düellosu oldu. Bizim Yenice civarındaki topçumuzu susturdu. Şimdi bizimki Tuzhurma civarından ateş ediyor.

Şimdi işte Yenice'nin çaya giden yolu üzerinde ve çay kenarında viran bir değirmen vardı, orasını dövüyor. Arada Tuzhurma önündeki değirmene de atıyor. Acaba burada bizim

topçuların mutasarrıfları mı var. Nedir bilmem ki. Vakit epeyi gecikti. Dörde geliyor. Şimdiye kadar bizim siperlere hiç atmadı. Bundan sonra da atmasın da. Yarına Allah Kerim. Bir bahane ile şuraya dağın eteğine kaçtım. Güya buradaki siperlerde bulunan istihkam efradını göreceğim. Gelip siperlerin üst tarafındaki taş tepeciğe çıktım. Buradan bütün ova, topçunun tek mil ateşi gözüküyor. Salahiye yolu civarında birkaç sürüden, şersemi bir iki Arap'tan başka bir şey görülüyor. Düşman kuvvetleri ta uzaklarda dağın eteğinde siyahhatlar gibi tamamen fark edilmekte. Bazen atlar dört nal ile koşuyor. Bir ileri bir geriye gidiyorlar. Bazen süvari bölükleri ileri gidiyor, geriye dönüyor. Topçu açık mevzi almış. Ateşleri tamamen görülmektedir. Diyorlar ki bu gece çekilecekmiz. Ağırlıklar kâmilan gitmiş.

Yine Siperlerde

29 Nisan 334 (29 Nisan 1918 Pazartesi): Güneş henüz doğmadı. Harb müthiş. Bizim siperler düşmanın taarruz mıntıkası. Önümüze kadar geldiler. Topçu ve mitralyöz etrafı müthiş tarıyor. Celal'in olduğu tepeli topçu muttasıl dövüyor. Galiba sırtları tutacak. Dün akşam gurub-i şems ile iyi bir manzara gördük. Yanımızdaki topçu Hasan Efendi'nin önünde bir tepeliğin arkasına gizliden sokulan bir bölük düşman süvarisine bir ateş baskını yaptı. Müthiş tesirât. Öyle kaçtılar ki. Bu sabah erkenden daha sabaha iki saat kalarak düşman yanımıza sokuldu (...) ile sürünerek arkamıza geçti. Ay vardı. Görüyorduk. Ateş ettik fakat yolun kenarındaki büyük hendekten istifade ettiler. Bilmem ne kadar arkamıza gittiler. Diyebilirim ki çaya kadar. Sonra döndüler. Kaçarken hayvan ayakları işiliyordu.

Allah kahretsin, otomobilleri yine yazılarımı yarıda bıraktırdılar. Geliyor dediler, haydi silah başına. Altı tane topçu o kadar ateş etti tutturamadı. Kaçtılar. Her tarafta ateş şiddetlendi.

10. Bölüm
Esaret Günleri

Esaret

1 Mayıs 334 (1 Mayıs 1918 Çarşamba): Esiriz. Hürriyetimiz yok. Bir mahbustan daha fena. Ne elim işkence. Düşündükçe tedeHHüş ediyorum. Bu iki gün bana o kadar uzun ve o kadar ağır geldi ki bu devre-i esarete halin sonuna kadar nasıl tahammül edeceğimi bilmiyorum. Ölüm bunun yanında pek ehven.

Sonra İngilizlerden her dakika hakaret görüyoruz. Aynü'l-leyleh'deyiz. Altmıştan fazla zabiti ahır gibi bir yere soktular. Ne altımızda oturacak bir döşek ne de üzerimize örtecek bir battaniyemiz var. Fî'l-vaki bir takım zabitânın eşyasından bir kısmı yanında ise de bir çoğunun hiçbir şeyi yoktur. Çünkü si-pere neyi götürebilir. Ya battaniyesini yahud kaputunu. Onu da kendisini esir edenler almışlardır.

Burada şimdi sade buyuz. Mesela ben, hiçbir şey kurtaramadım. Hatta başımdaki kabalağı bile. Siperlerden zırhlı otomobilen ateşi altında kaçarken düşürmüşüm. O gün bayırlarda kurtulmaya uğraştığımız zamanlar, o güneşte başım açık geziyordum. Büyük bir beyaz bez buldum. Bir müddet onu başıma sarık gibi doladım. İngiliz ordugâhına açık başla geldim.

29 günü diğer sahifede de yazdığım gibi daha erkenden, şafakla beraber harb kızıışmıştı. Bir kere otomobiller yoldan

Üsteğmen Serezli Mehmed Ragıb Efendi'nin günlüğünün son sayfası.

ilerlemek istedilerse de gerek tepeden Celal Efendi'nin gerek istihkâm efradıyla bizim ateşimizin tesirinden geri çekilmeye mecbur kaldılar. Fakat topçu da ateş etti ki asıl geriye dönmeye topçu sebep oldu demektir. Bin üç yüz metre kadar önümüzde yolun üzerinde iki düşman mitralyözü mevzie girmişti. Topçumuz bunu ateş altına aldı ve faaliyetine mani oldu. Hat-

ta bir zaman için önümüzde düşman topçusu da sükut eder gibi oldu. Fakat birden bire ateşini şiddetlendirdi ve Celal'in tepesini bombardımana başladı. Topçumuzun olduğu yeri de tarıyordu.

İndeks

A ~

Abbas Kulu Han 93
Abdullah Çavuş 131, 132
Ab-ı Kordilan 99, 111, 117
Acemler 16, 17
Adil 154
Afgan 184
Ağırlık 133, 134
Ahmed Bey 59
Ahmed Efendi 168
Ali Bey 204
Ali Çavuş 76, 77, 79, 149, 187
Altunköprü 152
Ana 152
Aşdöken 191, 192, 204
Asirabad 89, 90, 111, 115, 116
Aşir Bey 42, 144, 150, 157,
158, 160, 167, 168, 199
Avni Efendi 169, 187, 194

Ayn-ı Fars 180, 196
Aziz 63, 69, 75, 77, 78, 118,
130

B ~

Baki 150
Basra 11, 20, 154
Basri Bey 135, 189, 197
Baziyan 142
Bektaş Çavuş 170, 173, 187
Berikala 119, 120
Bile Tepesi 120
Binbaşı Emin 59, 100, 109
Burhanettin 145, 151, 160
Büyük Masyer 82, 95

C ~

Cabar 142
Cayihan 158
Celal Efendi 183, 184, 193, 211

Cemil 23, 35, 55, 56, 59, 81,
83, 84, 89, 90, 91, 97, 99, 100,
101, 102, 107, 108, 109, 110,
112, 120, 128, 129, 130, 140,
147, 149

Cihad Efendi 53, 75, 76

Cibril 145

Ç ~

Çalışur Köyü 59

Çapala 135

Çemav 58

Çimne Köprüsü 175, 177, 178,
180, 181, 189, 191

Çınara 84, 85, 89

Çerkes 107

D ~

Deliabbas 21

Demşav 59

Derapaman 82, 86, 94, 133

Derapaman Deresi 133

Deretepe 32

Deri Köyü 74, 131, 136, 140

Divan-ı Harp 18

Diyale 16, 20, 22, 34, 159

Dokber 196

Dürziyan 128, 130, 132

Düzsarma 21

E ~

Ebugureyb 157, 159, 167, 168,
169, 204, 207

Edhem Suyu 21

Emirler Köyü 151, 159

F ~

Fahri 16, 22, 23, 31, 91, 95

Farisi Bey 173

Fekke 175, 177, 178, 187

Fethi Efendi 160

Fırat 152

Fransız 17, 170, 174

G ~

Garnibi 120

Garran Geçidi 31

Gilya 87, 95, 133

Gilya Tepesi 87

Göğes 192, 193, 194, 195, 196,
202, 205, 206, 207

Gözegöre 120, 135, 136

Gülambar 20, 146

H ~

Halil Paşa 158, 159

Halim 16, 22, 23, 24, 33, 34,
56, 89, 108, 135, 140, 142,
146, 147, 149

Halloze 58, 59

Haluk Bey 144, 145

Hamid Efendi 57, 58, 65

Hanikin 198

Harmanlı Tepe 65

Hasan Efendi 187, 193, 206,
207, 208

Havraman 19, 20, 24, 26, 31,
63, 93

Hayrabad 131, 132, 136, 139,
140

Hicabi 18, 75, 82, 136, 167
 Hicrani Bey 142, 145
 Hikmet Bey 168
 Hulusi Bey 42, 91, 145, 149
 Hüseyin Bey 59
 Hüsnadula 121
 Hüsnü Bey 144, 173

I ~

Irak 21, 24, 37, 42, 45, 51, 67,
 131, 153, 193

İ ~

İhsan Paşa 142, 152
 İsmail Efendi 24, 58, 100, 109,
 204
 İngiliz 11, 49, 93, 151, 175,
 176, 181, 184, 185, 186, 196,
 198, 205, 206, 211
 İngilizler 11, 93, 150, 151, 158,
 159, 161, 181, 188, 204, 207
 İran 16, 17, 20, 22, 29, 31, 108,
 109, 173, 198
 İstanbul 16, 47, 71, 74, 151,
 185

J ~

Jerijeruvan 127, 132, 135, 136

K ~

Kadir Bey 59
 Kal'a 33, 34, 112, 120, 134
 Kaleşira 103, 104, 127
 Kanikozalan 79, 80, 81, 83, 98,
 109, 121

Kanişeytan 142
 Kanisfa Tepe 125
 Kânistan 141
 Kara Ali 122
 Karatepe 21, 159, 173, 177,
 178, 181, 186, 188, 189, 191,
 196
 Kasr-ı Şirin 22
 Kazlıca 89
 Kel Ayzer 20
 Kelifran 95, 97, 103, 104
 Kemal 11, 47, 134, 151
 Kerkük 20, 21, 93, 142, 143,
 144, 145, 146, 147, 149, 150,
 152, 159, 171, 196
 Kızılca 141
 Kolan Karargâhı 61
 Kolpka Tepesi 73, 74, 78
 Komarlenk 65, 95, 96, 97, 99,
 100, 101, 103, 104, 106, 129,
 133
 Komarlin 81, 82, 83, 84
 Küçük Masyer 82
 Küçükzerdav 183, 185, 186,
 188, 189
 Kürdistan 34, 93
 Kuruincir 142, 147
 Kürt 21, 33, 37, 44, 47, 75, 79,
 93, 126, 128, 131, 135, 147,
 174

L ~

Lencabad 120, 126
 Lokum 174, 202, 203, 204,
 206, 207

M ~

- Mahmud Han 65, 92
 Majer 128, 130
 Masyer Köyü 58, 82
 Mehmed Ali 168
 Melk Boğazı 59
 Mennan Efendi 84, 140, 141
 Merivankale 35, 56, 99, 112, 135
 Meşalvaz Dağı 85
 Misine 33
 Münferid Tepe 65, 82, 83, 95, 104, 105, 107
 Muradlı 202, 203, 204
 Musa 37, 55, 69, 77, 79, 96, 115, 131, 145, 147, 172, 173, 186, 187, 189, 200, 205
 Mustafa Çavuş 102
 Mustafa Kemal Paşa 134
 Musul 20, 93, 134, 142, 145, 161, 167, 188

N ~

- Nafiz Bey 145
 Nazmi Efendi 42, 55, 75, 76, 145
 Necmettin Efendi 135
 Necmi 23, 56, 135
 Nişikaş 34, 35
 Novdran 141, 142

O ~

- Osman Efendi 86

Ö ~

- Ömer Naci Bey 92

P ~

- Pencobin 24, 25, 31, 56, 82, 89, 90, 98, 99, 109, 141
 Penjer 34
 Peruze 79, 83, 89
 Petersburg 134
 Pir Ahmed Köyü 173
 Piyale Tepesi 119, 126

R ~

- Raşid Efendi 136, 168
 Recai Efendi 94
 Recep 154
 Reşede 84, 89, 121, 133
 Reşid Han 93
 Royzan 158
 Ruslar 20, 25, 31, 32, 33, 34, 45, 56, 64, 66, 68, 78, 79, 80, 84, 86, 88, 96, 98, 103, 109, 111, 113, 118, 119, 123, 124, 126, 127, 130, 149, 151, 190

S ~

- Sabri Efendi 33, 43, 54, 83, 89, 98, 127, 129, 133, 134, 140, 141, 161
 Salahiye 21, 145, 151, 152, 157, 158, 159, 167, 168, 177, 178, 181, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 202, 203, 204, 205, 207, 208

- Salim 105, 174
 Samarra 144, 150, 151
 Sami Bey 44
 Sarrac Mehmed 122, 123
 Sebne 93
 Sefuçka 127
 Sekoçfa Tepesi 79
 Serezli Şih Ahmed 56
 Sosk Köyü 120
 Said Bey 75, 77
 Serez 44
 Süleymaniye 16, 17, 19, 20, 22, 24, 31, 42, 56, 76, 93, 98, 131, 140, 142, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152
 Ş ~
 Şafii 33, 46, 62, 64, 154, 167
 Şehid Abdullah Bey Tepesi 45, 63, 73, 79, 136, 140, 149
 Şevket Bey 144
 Şeyh Ahmed 158
 Şeyh Necmeddin 92
 Şükrü Çavuş 108, 124, 132
 T ~
 Tahir Çavuş 170, 171
 Tahran 93
 Talal Efendi 133, 134, 135, 136, 142, 145
 Tarassud Tepesi 42
 Tarin Köprüsü 180
 Taştepe 88, 140
 Tavuk 21, 151, 192
 Tavuklu Ali 77
 Tekceylan Tepe 123
 Telişan 174, 175, 181, 186, 187, 188, 189, 190, 191
 Tey Köyü 108, 119, 126, 127, 131, 133
 Tikrit 11, 146, 150
 Tikrita 135
 Tışkaş 34
 Tuzhurma 204, 207
 Tuzhurmatu 21, 151, 157, 158, 159, 167, 168, 169, 172, 184, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 205, 207
 U ~
 Uzun Tepe 101
 V ~
 Vasna Köyü 34
 Vulyavu 141
 Y ~
 Yanıkköy 89
 Yenice 157, 158, 159, 160, 165, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 187, 207
 Yıldırım Ordusu 134
 Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey 125
 Yüzbaşı Sabri Efendi 33
 Yüzbaşı Zeki 32

Z ~

Zekeriya 95, 101, 103, 104,
105, 107, 116, 118, 135, 136,
139

Zeki 18, 32, 41, 46, 53, 62, 63,
68, 69, 76, 81, 84, 89, 90, 91,
98, 99, 100, 107, 108, 110,
112, 115, 120, 124, 125, 127,
129, 131, 132, 135, 136, 140,
142, 147

Zerdav Köyü 181

Zeribar Gölü 82

Agop Agopyan, Aneurin Willams, M. Sevasly, Mihran Damatyan gibi birçok Ermeni komitacıya ait bu mektuplar, açık bir fikri, planlanan eylemleri ve sıradan bir Osmanlı vatandaşı Ermeni'nin bile yeri geldiği zaman düşüncelerini ortaya koyan özel mektuplardır. Ermeni sorununun doğuşu, gelişmesi ve tehcir sırasında meydana gelen olaylar mektuplarla gayet iyi takip edilebilmektedir.

Bu kitapta itiraflarını okuyacağımız Mihran Damadyan bağımsız bir Ermenistan kurulması yolunda pek çok ayaklanmanın içinde bulundu. Nihayetinde yakalandı ve itiraflarıyla diğer eylemcilerden ayrıldı. Mihran'ın itirafnamesiyle Ermeni meselesinin doğuşunun sebeplerini açıkça göreceğiz. Ve belki, bugün yaşananların da bir cevabını bu itirafnameden çıkaracağız.

Çanakkale Savaşı, Balkan Savaşı'nda çok ağır bir darbe yemiş olan bir ordunun ve milletin yeniden kendine gelişi, özgüvenine kavuşmasıdır. Yine bu savaş, İstiklal Harbi'ni yapan kadroları yetiştirmiştir. 95 yıl önce Osmanlı Genel Karargâhı tarafından yasaklanıp toplattırılan bu günlük, 95 yıl sonra okuyucusuyla buluşuyor.

Şimdiye kadar Birinci Dünya Savaşı'na dair önemli hatıralar neşredilmesine rağmen, esaret altında yazılmış ve bir kibrit kutusunda yıllarca saklanmış bir günlüğe hiç rastlanmamıştır. Fuad Tokad'ın askerlik sırasında ve esarete gizlice tuttuğu bu günlük, hem Kafkas Cephesi'yle ilgili sıcaklığına yazılmış duyguları hem de hakkında çok az şey bilinen, hatta büyük bir kısmı unutulmuş Sibirya'daki esir askerlerimizin yaşadıkları üzerine önemli bilgiler içeriyor.

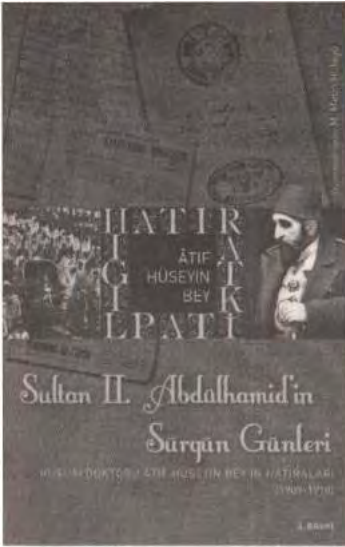

Elinizdeki kitabın asıl önemi ve tadı, tarihe tuttuğu ışık ve yaşanmışlığın çıplak resmi oluşudur. 1915'te Çanakkale'de, 1916'da Galiçya'da, 1917-18'de Filistin'de yani Birinci Dünya Savaşı'nın, en kanlı cephelerinde ve 1918-20 yıllarında Osmanlı'nın çöküşüyle beraber İngiliz esareti altında geçen yıllar...

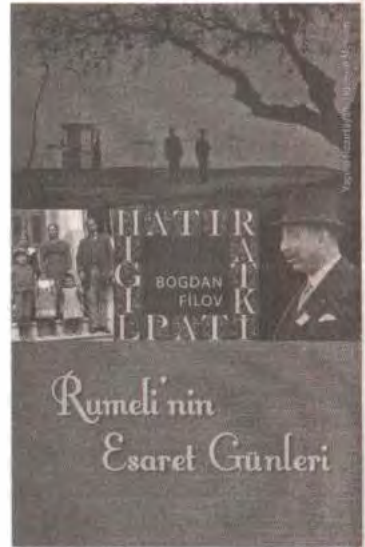
I. Dünya Savaşı'nda telsiz telgraf istasyonu kurma göreviyle Fizan'a gönderilen Tuğgeneral İhsan Aksoley, İtalyanlar'a esir düştüğünde hatıratını yazmaya başlar. Esarete başlayıp Milli Mücadele'ye gizli cephane teminiyle devam eden akıl almaz bir serüven...

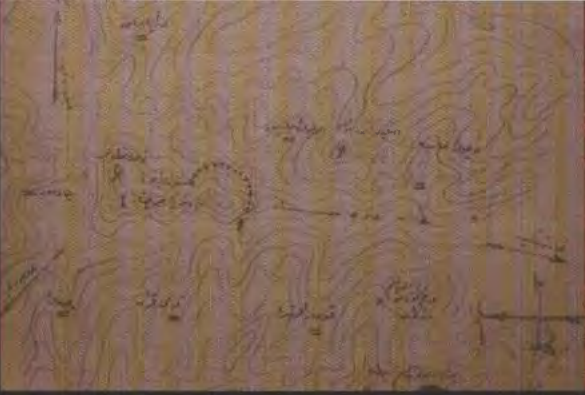
iyi ki kitaplar var

Metin Hülagü'nün yayına hazırladığı, Sultan Abdülhamid üzerine en güvenilir kaynaklardan birisi olarak literatüre kazandırılan bu günlükler, Abdülhamid'in hastalıkları, ilaçları, hastalıklara karşı başvurduğu tedavi şekilleri ve özellikle kullandığı bitkisel tedavi metotları hakkında bilgi edinmenin yanı sıra özel hayatı, düşünce ve inanç yapısı, hisleri, sevgi ve nefretleri, kişiliği ve daha çok Avrupa ülkelerine ait hatıraları, şahsî ve siyasî yaklaşımları konusunda bulunmaz bir kaynaktır.

İlk defa Türkçe'ye çevrilen bu günlükler sayesinde Boğdan Filov'un, Edirne'nin Bulgarlar tarafından işgal edildiği dönemde tarafsızca Bulgar kurum ve yöneticilerini eleştirdiği ortaya çıkar. Filov'un çektiği ve ilk defa yayınlanan fotoğraflarla görsel açıdan da oldukça zengin olan bu günlük, kaleme alındığı dönemin son derece önemli bir tanığıdır.

Bütün millet ve akvam harp denilen bu afeti selamet-i millet ve memleket için ihtiyar ediyor. Harb ve askerlikten maksad; varlığı, insanlığı müdafaadır. Biz asker olduk mu insanlıktan çıkmaya icbar ediliyoruz. Bizim askertliğimizde insana, insanlığa benzeyen ne var. Bugün zavallı askerlere kepek çorbası verildi. Yarın demek ki saman lapası verilecek.

Mülazım-ı sâni
Serezli Mehmed Ragıb

Birinci Dünya Savaşı'nın, hakkında en az bilgiye sahip olduğumuz cephelerinden biri olan Irak Cephesi'nde yazılan Mülazım-ı sâni Serezli Mehmed Ragıb Efendi'nin günlüğü 93 yıl sonra gün yüzüne çıkıyor. Serezli Mehmed Ragıb Efendi, İstanbul Polis Teşkilâtı'nda çalışırken savaş patlak veriyor ve kendisi vatanî görevini yapmak üzere üsteğmen olarak Irak Cephesi'ne gidiyor. Önce İran sınırındaki Süleymaniye'de Ruslara karşı ve daha sonra Rusların geri çekilmesiyle İngilizlerle savaşan Serezli Mehmed Ragıb Efendi, günlüğünde Irak Cephesi'nde Birinci Dünya Savaşı'nın nasıl geçtiğine dair birçok bilinmeyen bilgiyi sunuyor.

Serezli Mehmed Ragıb Efendi, sadece nasıl ve nerede savaşıldığını değil, ordunun içinde bulunduğu çaresizliği, askerlerin açlık ve sefaletle imtihanını, kendisine göre komutanların verdiği isabetsiz kararları ve stratejik bilgileri, özlem ve hasretlerini, yani savaşın en insanî yönlerini bütün samimiyetiyle günlüğüne anlatarak içini döküyor.

İçinde birçok detaylı çizilmiş haritanın da bulunduğu ve nerdeyse bir asırdır İngiliz Savaş Müzesi Arşivi'nde muhafaza edilen, tarih severlere ve akademisyenlere yepyeni, çarpıcı birçok bilgiyi sunan bu günlüğü, iki akademisyen tarihçi Raif İvecan ve Ahmet Efiloğlu fark edip yayına hazırladılar.

ISBN 978-605-114-526-6

9 786051 145266

14 TL

